

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

SZUNYOGH X. FERENC O. S. B.

SÍK SÁNDOR

A. ODDONE S. J.

TOLDALAGHY PÁL

PIERRE EMMANUEL

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

SZABÓ LŐRINC

THURZÓ GÁBOR

JUHÁSZ VILMOS

RÓNAY GYÖRGY

ROZGONYI IVÁN

SZENTKIRÁLYI JÓZSEF

írásai

1947 DECEMBER

12

XII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Szunyogh X. Ferenc O. S. B.</i> : Szent Benedek tizennégyszázados jubileumára	673
<i>Sík Sándor</i> : Pitypang. (Vers a „Tizenkétszázéves koroná"-ból)	682
<i>A. Oddone S. J.</i> : A sajtó szabadsága	683
<i>Toldalaghy Pál</i> : Zuhanni kellett, Megrémítész. (Versek)	689
<i>Pierre Emmanuel</i> : Párbeszéd a tenger előtt	690
<i>Cs. Szabó László</i> : Azúrparti éden.. .. .	699
<i>T. S. Eliot, Milton és G. K. Chesterton</i> versei. (Szabó Lőrinc fordításában)	709
<i>Thurzó Gábor</i> : Az utolsó pillanat. (Elbeszélés)	712

SZEMLE

<i>Juhász Vilmos</i> : Tóth Tihamér	723
<i>Rónay György</i> : Gárdonyi körül	726
<i>Rozgonyi Iván</i> : Weöres Sándor az iskolában	730
<i>Szentkirályi József</i> : Amerikai krónika	734

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.

Szerkesztőbizottság:

Perneczky Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Wolsky Sándor.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat *Doromby Károly* segéd-szerkesztőhöz, Budapest, II., Trombitás-út 37. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 4 forint. Előfizetés: negyedévre 11 forint, félévre 20 forint.

A lapengedély száma: 2817/1946. T. M.

Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. Felelős: **Ketskés János**.

SZENT BENEDEK TIZENNÉGYSZÁZADOS JUBILEUMÁRA

Ha az emberek értékét azzal a hatással mérjük, mellyel nemcsak korukra hatottak, hanem az utókorra is, akkor valóban Szent Benedek a világtörténelem legnagyobb egyéniségei közé tartozik. Nem fegyverrel alkotott egy emberélet tartamára világbirodalmat, hanem a „keresztrel ekével” alapított évszázadokra szóló intézményt. Szinte azt mondhatnók, hogy Európában nincs is régebb emberi intézmény az általa alapított Rendnél. Nemcsak hogy a mai államok közül egy sem állott még akkor, de még a mai népek és nemzetek is csak alakulóban voltak. Nem csoda tehát, hogy nemcsak a katolikus Egyház, hanem az egész kultúrvilág megünnepli ezt a jubileumot.

Nagy viták folytak még nem régen, hogy a hagyományos évszámot, vagy a történelmi kutatás újabb évét ünnepeljék-e meg jubileummal. A vitát eldöntötte a sors. A hagyomány évében, 1943-ban már romokban hevert Monte Cassino, és így csak 1947-ben kezdődhetek meg világszerte a jubileumi ünnepek, melyeknek — reméljük — fölséges befejezése lesz a romjaiból újjáépített Monte Cassino fölszentelése.

Szent Benedek életében fontos az az adat, hogy néhány évvel a keleti gótok betörése előtt született, és halála is körülbelül összeesett a keleti gót uralom pusztulásával. Ez adja meg a történelmi hátteret. De életének megértéséhez mélyebb bepillantást adnak a földrajzi helyek: Norcia, Róma, Enfide, Subiaco, Vicovaro, majd újra Subiaco, végül Monte Cassino. Így próbáljuk meg a „genius loci” meglátásából bemutatni Szent Benedek egész életét. Ebben a csodálatos életben annak a híres biológiai törvénynek a megvalósulását láthatjuk, amely szerint „a filogenezis az ontogenezisnek palingenezise”, az egyén fejlődése a faj fejlődésének megismétlése, mert valóban Szent Benedek egyéni fejlődésében világosan láthatjuk megismétlődni a szerzetesi eszmény addigi fejlődésének minden állomását, míg eljut az aszkéta remeteségtől a monasztikus szerzetesi eszményig.

Hogy eljárásunk helyes, azt Morton szavaival igazolhatjuk. A tudós szerző úgy akarta megismerni az Úr Jézus Krisztusnak és Szent Pálnak egész életét, hogy a Szentírást vette kezébe, mint Baedeckert, és végigjárta mindezeket a helyeket. Föltevése az volt, hogy sok minden megváltozhatik és meg is változik a történelem folyamán, de nem változnak meg a hegyek, folyók, tengerek. Szent Benedek is, ha barlangjából kitekintett, vagy Monte Cassino tetejéről szétnézett, talán más épületeket látott, de ugyanazok a hegyek zárták el az ő látóhatárát is, ugyanannak a pataknak csörgedezése muzsikált a fülébe, ugyanaz a mosolygós kék ég borult föléje. Magunk is ezért jártuk végig mindezeket a helyeket ismételtelen, hogy magunkba szíva a helynek szellemét, a történelmi adatok helyett a földrajz segítségével juthassunk közelebb a nagy pátriárka lelkéhez.

NURSIA. — Ma Norcia. Mélyen bennrejtőzik a szabin hegyek egyik elzart völgyében. Napjainkig nehezen megközelíthető hely volt, de kb. 20 év óta Spoletóból merészen megépített villamosvasút visz ebbe a középkori jellegét még teljesen megőrző kis városkába. Húsvét vasárnapja volt, mikor elzarándokoltam a Szent Benedek szülőháza fölött épült templomba, de még abban az évben az első idegen vendég voltam. A város vezető embere maga mutogatta meg az ereklyéket, és megajándékozott Szent Benedekről írt könyvével.

Itt lehet megérteni azt a testi és lelki alapot, melyet azután a kegyelem fölemelhetett és megszentelhetett. Szent Benedek örökölte a hegyi lakók testi alkatát. A hagyomány szavát megerősíti az anatómia is, mert Szent Benedek ránkmaradt fölsőkarcsonjtja is azt bizonyítja, hogy közel két méter magas, óriási volt. Amint ma őrzi Norcia a századok szellemét, úgy őrizhette egykor Nursia még a régi római erkölcsöket. A Rómából az Adriai-tenger partjára vezető hadi út kikerülte Nursiát, ezért az atyák átörökölt erkölcsze hívebben megmaradt.

Benedek családjáról Nagy Szent Gergely csak annyit mond, hogy „ex liberiore genere”, gazdagabb, és valószínűleg előkelő családból származott. Ezért lehetséges, hogy a hagyomány most is hívebben megőrizte az igazat, és valóban az Aniciusok nagy családjának sarja.

A gyermekkor emlékei felejthetetlen nyomot hagynak az ember lelkén, egész életére. A kis város csendes, nyugodt élete, a kemény-erkölcsű és szinte szigorú szabin lakosok, az Appenninek napsugártól beragyogott sziklacsúcsai, a körülvevő erdők zöld koszorúja közelebb segíthette a fogékony gyermek lelkét Istenhez.

Nursia ekkor már Krisztus előtt térdelt le. A III. század közepén eljött közéjük Folignóból Szent Felicianus és prédikációjával fölragyogtatta a szivekben az evangélium fényét. Nagy győzelem volt ez, mert a szabinok ősi vallásosságát még nem ásta alá a görögöktől Rómába átplántált szkepticizmus, sem pedig a nagy világvárosok lakóit jellemző frivolitás. De amikor meghajolt Krisztus előtt, akkor egész szívvel s lélekkel tette ezt, ezért Nursiában hamarosan már saját püspök kormányozta a krisztusi hívők kis csoportját.

Ez mindössze amit biztosan tudunk vagy kikövetkeztethetünk Szent Benedek gyermekségéről. Szüleinek még a nevét sem említi meg Nagy Szent Gergely pápa biográfiája. Csak hűgáról és öreg dajkájáról emlékezik meg név szerint. Mind a kettőnek görögös a neve. Lehet, hogy ez is már első neveltetésének, az elemi iskolának nyomát mutatja. Többet ér azonban ennél, hogy beléláthatunk az ifjú Benedek lelkébe. Az a melegség, amellyel az ifjú ragaszkodik dajkájához, és az a szeretet, amellyel a cselédeány elkíséri kisurát élete nagy fordulópontján, megsejtet valamit a családi otthon melegségéből. Testvérehez pedig oly meleg szeretettel ragaszkodott, hogy még a halál sem tudta elválasztani tőle, mivel az életben annyira egy volt. Alig egy hónap különbséggel távoznak el a földről, és azóta egy sírban nyugszik a két testvér földi maradványa. Ha a hegyek magános világa, az erdők komoly csendje keménynek alakította az ifjút, ez a bensőséges családi élet és páratlan testvéri szeretet a nap sugarát vetítette szíve mélyébe. Mindvégig meg is látjuk rajta mind a kettőt, egész életében harmóniába olvad majd, mert határozottság és szelidség, célratorés és engedékenység, törvény és szeretet.

RÓMA. — Ha elfogadjuk a hagyomány adatait, hogy Szent Benedek 480 táján született, akkor körülbelül tíz esztendősek vehetjük fel, hogy a világ fővárosába került. A Transtevere egyik szűk utcájában ma is fölkereshetjük hagyományos otthonát. Sokszor átalakították, mégis falai közt azt érezzük, hogy az ifjú ugyanolyan világot talált, mint aminőt

elhagyott. Az ósrómai komolyság, a nemes előkelőség és a szívek mélyén megalapozott vallásosság levegőjét ma is meg kell éreznie a ház minden látogatójának.

A kápolnává alakított lakószobában egy képet mutogatnak. Bizánci eredetű Mária-kép ez. A hagyomány azt mondja, hogy ez előtt imádkozott az ifjú Benedek. Hogy valóban ez a kép lett volna, azt nem tudjuk biztosan, de hogy imádkozott, az bizonyos. Rómában az élet akkor még sok tekintetben a régi pogány élet volt. A liktorok még fascessel jártak a pompás ruhába öltözött konzulok előtt. A szenátus a thermák csarnokában márvány- és ércablákra íratta határozatait. A cirkuszokban még nyargaltak a kocsiversenyek paripái. A tömeg vágya még mindig a panem et circenses volt. De a ragyogó külső már csak árnyékhatalmat takart, Róma világi hatalma ekkor már megszűnt.

A hazáját és népét szerető gazdag és nemeslelkű ifjú vágya vajjon lehetett-e más, mint hogy minden erejével a régi hatalom fölépítésére készüljön? Ha a grammatika elemeit még Nursiában sajátította is el, a rhetori tudományokat, a „septem artes liberales” titkait Róma főiskoláiban akarta megtanulni. Rómának azonban kettős arculata volt: a vonzó kép mellett találunk rajta taszító vonást is. Egyre erősebb lett a taszítás. Iskolatársai között olyan szellem uralkodott, hogy Szent Benedek „alig tette lábát a világba, máris visszavonta; a világi tudományt üresnek és hiúnak találta, azért elhagyta családi házáat és lemondott örökségéről, hogy egyedül Istennek tessenék”.

Szebben és találóbban nem is tudnók összefoglalni egy mondatba az ifjú Benedek lelkét, mikor Rómát elhagyta. Soli Deo placere cupiens: ettől kezdve egész életének irányítója csak ez lett, hogy Isten tetszését keresse és a lelkek üdvét szolgálja. Figyelme tehát a világi tudományoktól elfordult, mert le is mondott a világi pályafutásról. Most már csak az Egyház szolgálatában akarta jövőjét kialakítani.

Az Egyház képén is megvolt azonban ez a kettősség. Ragyogtak már a nagy bazilikák, de nem mindig ragyogtak az erkölcsök. Róma világi hatalma Bizáncba került át, de egyházi hatalmának kialakulása nem volt zavartalan. Szent Benedek, mint öntudatos ifjú élhette át az első hitszakadást Kelet és Nyugat között. A pártoskodás behatolt Rómába is, mert Anastasius pápa halála után (498) az egyháziason gondolkodók Symmachus diakonust választották pápának, míg a császár hízelgői Laurentius személyében ellenpápát választottak. Ez a szomorú helyzet is hozzájárulhatott, hogy megerősítse az ifjú elhatározását: egész szívvel-lelkével ragaszkodni fog a törvényes pápához, és minden erejét az Egyház ügyének szenteli. Dajkája kíséretében ezért hagyta el titokban Rómát, és elindult a Tivoli felé vezető úton, az otthonos szabin hegyek felé.

ENFIDE. — Körülbelül húszesztendős lehetett most Szent Benedek. Elfogadhatjuk azt a föltevést, hogy azért állapotodott meg ebben a csön-des kis városkában, hogy hasonló gondolkodású ifjakkal együtt, a Szent Péter-templom papjának veztése alatt készüljön az Egyház szolgálatára. Ez volt ugyanis ebben az időben az álatlános szokás. Egy-egy kiváló pap vonzotta magához a tanítványokat, s mellette talán nem is annyira könnyv-tudást, mint gyakorlati oktatást nyerhettek a papságra készülő ifjak.

Nyílt kérdés marad, hogy mennyi időt töltött az ifjú Benedek Enfidében? Ugyancsak nem tudunk felelni biztosan arra sem, hogy már ott részesült-e a pappászentelés valamelyik fokozatában? Regulája később a Szentírásnak, azután az egyházatyáknak alapos ismeretét mutatja. De nem tudjuk, hogy itt sajátította-e el azokat, vagy később szerezte meg

tudását? Egy bizonyos mindössze: hogy hirtelenül és váratlanul állott be a fordulat.

A háztartását vezető dajka valami cserépedényt kért kölcsön a szomszédoktól. Szerencsétlenségére azonban a földre esett, és kétfelé tört az edény. A jólelkű, de már öregedő asszony sírva panaszkodott urának. A fiatal Benedek lelkét annyira meghatották dajkájának könnyei, hogy buzgó imádságba fogott. Imádságára a cserépedény újra ép lett, és a dajka visszaadhatta gazdájának. Boldogan mesélte el a csodát a jó öreg, és a hír gyorsan el is terjedt. Annyian akarták látni az ifjú csodatevőt, s oly tiszteletben kezdték részesíteni, hogy saját maga lelki üdvét kellett féltenie a büszkeség és elbizakodottság veszedelmétől. S ha a római döntés az volt, hogy egyedül Istennek tetszését keresse, az enfi-dei esemény hatása az lett, hogy mindenáron ő maga lelkét akarta meg-menteni.

Ezzel megkezdődött Szent Benedek lelki fejlődésében az az út, amely őt magát is végigvezette a szeretetesség addigi történetének minden állomásán. Az elsőt már a családi otthonban átélhette. A legelső jeruzsálemi hívők között voltak aszkéták és szűzek. Ezek egészen Krisztusnak akartak élni, de a család kötelékén belül. Ez a példakép valósult meg Szent Benedek családjában is, mert hűgáról, Szent Skolasztikáról tudjuk, hogy a nursiai püspök ráadta a szűzek fátyolát, és így a családban megmaradva, Istennek szentelte ifjú életét.

Később azonban ez az ősi vita apostolica már nem virágozhatott ki a városokban, azért a puszták mélyén akarták folytatni a buzgó lelkék. Szent Antal és a magyar pálosok védőszentje, Remete szent Pál egyedül kezdik élni a heroizmus és az entuziazmus életét. Hamarosan azonban követőik is akadtak. Az egyiptomi remeték nem kértek mást, mint a szerzetesi ruhát, és valahol egy barlangban megkezdették kemény, aszketikus életüket. Ha már a passióban, Krisztusért való vértanui halálban nem részesülhettek, legalább a patientia, a türelem útján akartak résztvenni Krisztus szenvedésében, hogy egykor részesei lehessenek dicsőségének is.

SUBIACO. — Ezt az első állomást élte át Szent Benedek, amikor egy csendes éjszakán titokban és egyedül elhagyta Enfidét, és órákig tartó fáradtságos vándorlás után behatolt az Anio völgyébe. A sziklafalak között hangos zúgással folyt az Anio. Egy helyen Neró császár mesterséges gáttal földuzzasztotta a patak vizét, és villát épített a mesterséges tó partjára. Ekkor már romokban hevert a Villa Neronis, a régi Sublacum helyén. De elhagyta ezt is, és sietve haladt tovább.

Az út mentén ma is áll egy kis kápolna azon a helyen, ahol az ifjú egy szeretettel találkozott. Romanus meg is kérdezte, hogy honnan és hová vezet az útja. Benedek mindent őszintén föltárt. Megkapta az állatbőrből készült melotert, azt a körgallérszerű ruhát, melyet az egyiptomi szerzetesek hordottak. Ez volt az ő beöltözése, mert ennek fölvétele mutatta külsőleg is a conversio-t, a világtól való elfordulást Isten felé.

A remeték ősatyáinak élete újult meg most Subiaco barlangjában. A rómaiak kemény energiájával akarta az ifjú Benedek teljesen megvalósítani a világtól való menekülést és vállalni az önmegtagadó, szemlélődő életet, minden külső keménységével és belső harcával.

A külső keménységeket le tudta győzni az a hatalmas szervezet, mellyel az ég megáldotta. Nehezebb volt azonban a belső küzdelem. Az ifjú lelkesedés után el kellett jönnie a megpróbáltatásnak is. Megállotta a próbát keményen. A legnehezebb az volt, amikor eszébe jutott egy római lányismerősének képe, és vele együtt fölmerült benne a családalapítás természetes vágya. Úgy látszott, mintha már a természet győ-

zedelmeskedett volna a lélek fölött. De a kegyelem sugallatának engedett az ifjú. A barlang közelében burjánzó tövisek közé vetette magát, és addig gyötörte testét, míg kioltotta az érzékiség tüzeit. Győzelme annyira teljes volt, hogy soha többé ilyen kísértése nem támadt.

Három évig tartott ez a kemény remeteélet. Az isteni Gondviselés elégnak találta ezt az időt. Egyszerre vezet hozzá a környékből pásztorokat is, meg a szomszéd helység papját, éppen Húsvét ünnepén. Krisztus is ekkor támadt föl sziklasírjából, Szent Benedek lelkének fénye is ekkor tör ki a sziklabarlangból. Megismerte egyszerre az emberi lélek nyomorúságát, és megismerte a lélegzondozás boldogságát. Ő magát legyőzve, most már alkalmas eszköze lehetett a Gondviselésnek. De előbb meg kellett ismernie tapasztalatból a szerzetesi életnek eltorzított alakját is.

VICOVARO. — A keleti szerzetesség elég hamar ismerős lett nyugaton is. Eleinte azonban szinte szolgai módon másolták a keleti példaképeket. De nyugaton nem volt pusztá a szerzetesek számára. Ezeket helyettesítették a magános szigetek, a mocsaras és elhagyott vidékek, a rengeteg erdőségek és a hegyi barlangok. De mind külön-külön kiindulás lett, mert nem volt mester, ki az erőket összefogja és egy célra irányítsa. Az első virágzás után már a bomlás és széthullás fenyegetett. Annyira jutottak, hogy már közös szabály sem volt, mert minden szerzetes maga alkotott szabályokat a maga számára, úgy élt, ahogy neki jól esett. Ebből magyarázható, hogy Romanus is apátja tudta nélkül szerzetesi ruhát adhatott Benedeknek és titokban táplálhatta.

A bajt fokozta, hogy eleinte éppen a jobbak elégedetlenségükben zarándokútra keltek, hogy más kolostort és megfelelőbb apátot keressenek. De hamarosan a kolostorok alja is útrakelt, és kialakult a csavargó szerzeteseknek, a gyrovagusoknak leghívtányabb fajtája.

Subiacótól nem messze, Vicovaro fölött, egy sereg kisebb és nagyobb barlang található még ma is. Csak fölülről lehet megközelíteni ezeket, mert lentről a meredek és szinte függőleges sziklafal elkülöníti a világtól. Itt éltek keverten a jobbra törekvő remeték közösen, de akadtak közöttük „sarabaiták” is. Ez az akkori szerzetességnek másik elfajzása volt. Szent Benedek jellemzése szerint nem állották ki a rendszabály próbáját, mint az arany a tűzkemencében, hanem ólomként elpuhulva, tetteikkel még mindig a világhoz ragaszkodtak, és így szerzetesi külsejük hazugság volt az Isten előtt.

A jók apátjuknak hívták meg az akkor már egyre nagyobb hírnévre szert tett Benedeket. A többség azonban inkább bűnös kívánságait tekintette törvénynek. „Ami nézetüknek és akaratuknak megfelelt, szentnek mondották, azt ellenben, amit nem akartak, tilosnak tartották”. Elvetemültségükben merényletre készültek: meg akarták méreggel ölni apátjukat. De mikor Benedek áldásra emelte kezét a feléje nyújtott serleg fölé, és keresztet vetett rá, a merénylő remegő kezéből kihullott a serleg, és összetört a sziklatalajon. A megzavarodott tekintetekből fölismerte Benedek a gonoszság mélységét. Megtapasztalta, amit később így foglalt szavakba: „Vannak utak, melyek kezdetben helyesnek tűnnek föl az emberek előtt, de végül a pokol mélységébe torkolódnak”.

Megtapasztalta azt is, hogy ezeken már javítani nem lehet, hanem gyökeresen újat kell kezdeni, ezért végleg otthagyta őket.

Újra SUBIACO. — Visszatért boldog életének első színhelyére. Subiaco barlangjából újra végigtekinthetett az ismerős tájon. Tekintsünk szét vele együtt mi is. Most ugyan már kényelmes autót vezet el a barlang mellett. Amikor azonban először jártunk ezen a tájon, még ugyanazon a vad és elhagyott ösvényen kellett a magasba kapasz-

kodni, melyen a Szent is járhatott. Oly szédítő volt az út még napjainkban is, hogy társaságunk gyengébb idegzetű tagjai nem is tudták megtenni. Elképzeltük, hogy milyen testi-lelki erőre volt szüksége a huszas éveiben járó ifjúnak, hogy egyedül állja meg harcát. Őv is később mindenkit a kezdő buzgóság szalmalángjától.

Magát most már nem a fervor novicius hozta vissza sziklabarlangjához. Ha Nursiában még gyermek, Rómában serdülő, Enfidében kialakuló ifjú, most már férjiszemmel nézi a szerzeteséletet. Mégis, mikor annyi tanítványt keresi föl, hogy számukra a barlang közelében tizenkét kolostort kell fölállítania, még nem mer önálló lenni, hanem egy nagy mestert, Szent Pachomiusnak a példáját követi. Ez az egyiptomi származású szent, mint Loyolai Ignác is: katonából lett szerzetes. De meg is maradt mindig katonának. A rend, a taxis lett az eszményképe, és regulája az engedelmség törvénykönyve. Kemény fegyelem és katonás egyformaság jellemezte a vezetése alatt álló szerzetesközösségeket.

Tanult ugyan Szent Benedek Basilius két regulájából is. Az athéni görög ember ideálja a város, a polis, a műveltség és a tanulás. Már nemcsak a gyékényszövés és a kosárfonás a szerzetesek ismertető jele, hanem a toll és a könyv is. A közösség életét is inkább a familia melegsége, mint a kaszárnyaszerű kemény fegyelem jellemezte. Sőt tanult Szent Ágostontól is, mikor megismerte az Egyház szolgálatának, és elsősorban az istentisztelet végzésének fontosságát. De a különböző elemeket még nem olvasztotta össze egyéniségének kohójában.

Ennek a korszaknak kedves emléke a fiatal Maurus és Placidus alakja. Itt történik az a csoda is, melynek mind a hárman szereplői. A még gyermek Placidus nagy szelesen siet vízért a tóhoz. A megmerülő korszó magával rántja a gyereket, és az ár már sodorja befelé. Az ifjú Maurus az atya áldásával siet megmentésére, és észre sem veszi, hogy a vízen jár. Szent verseny kezdődik a szentek között, hogy Maurus engedelmsége vagy Szent Benedek imádsága nyert áldást a csodában? A gyermek Placidus már többször is tanuja volt atyja buzgó imádságának, most is ő dönti el a vitát, hogy atyja szerzetesköppenyét látta maga fölé borulni, mikor a víz sodorta.

Nem is belső bajok kényszerítették Szent Benedeket távozásra, hanem a külső áskálódás. Megírgyelte Szent Benedek hírnevét, de talán még jobban sajnálta jövedelmének csökkenését a közeli templom papja, Florentius. Először Szent Benedek élete ellen tört, de ez nem bántotta az apátot. De amikor a tanítványok lelkét akarta megmérgezni, akkor Szent Benedek döntött. Személye volt az áskálódás fő indítóoka, azért maga hagyta el „a szentek völgyét”. Döntését azonban az is irányíthatta, hogy most, mint 50 esztendő, tapasztalt öreg, megvalósíthassa a maga eszményképét. Ajándékol nagyobb birtokot kapott a Cassinum városa fölött emelkedő hegyen, azért itt akarta megvalósítani a maga elgondolását. Hogy ennek semmi akadálya ne legyen, még régi tanítványai közül is alig egyet-kettőt visz csak magával.

MONTE CASSINO. — Róma és Nápoly között majdnem középen emelkedik 800 méter magasságban Isten-vára. Nem hiába született Benedek hegyek között, Umbriában, de mindig is vonzódott a hegyekhez. Tanítványai is követték a mestert, mert az első kolostorok még hazánkban is legalább dombokon épültek: az anyakolostor a Balaton mentén Pannonhalmán, Tihanyban, Budapest határában Káván is. (Itt most tervezik a felújítást; az első lépések már meg is történtek.) Ebben nemcsak a fölfelé törekvő lélek látszik meg, hanem az Isten közelségének átélése is, mert fönt a hegyeken tágabb lesz a földi határ is, kisebbek az emberek és az emberi problémák, és közelebb borul fölénk a csillagos

ég. A rombadőlt montecassinói kolostor erkélyét paradiso-nak nevezték, éppen azért, mert paradicsomi kilátás nyílt a Liris-patak völgyére és a környező hegyekre. Romokba dőlt a völgyben a város, elpusztult fönn Szent Benedek alkotása, még a romokat sem tudták teljesen eltakarítani; — de kizöldült a hegyen a lomb, és az olajfák, melyeket még Szent Benedek ültetett, újra virágoznak, gyümölcsöt hoznak. Ha az ember rászánja magát és nem a drótkötélpályán emelkedik föl, hanem gyalog vág neki a szerpentes útnak, vagy legfőljebb a dőcögő olasz fiákert veszi igénybe, akkor láthatja a kietlen, kopár hegyoldalt. De amikor a kolostor közelébe ér, megpillantja az olajfa erdőt, a bosco di San Benedetto-t, Szent Benedek olajültetvényét. Tudjuk, hogy milyen nagy kort érnek az olajfák, azért elhíhetjük, hogy Szent Benedek kezemunkájának gyümölcsében gyönyörködhetünk.

Itt azután Szent Benedek megalkothatta és befejezhette három fő művét.

Az első maga a kolostor. Szent Benedek elgondolása, hogy a szerzetes mindent megtaláljon a kolostor falain belül, hogy senki ne kényszerüljön — még jogos címen sem — távozni. Egész szerzetes-város ez, megvan a falakon belül minden műhely, amire csak szükség lehet, minden módot és alkalmat megad, hogy a maguk életét élhessék. Ezért akarta ezt a formát Szent Benedek, mert mint rómaiiban, valami öntudat élt benne, ez párosult az apostolok példájával: nem akart koldus lenni és kolduló szerzetet alapítani. Azt akarta, hogy a szerzetesek a maguk munkájából és a maguk erejéből éljenek meg. Tudta, hogy milyen öntudatot ad az, ha az ember megáll a sajátmaga lábán, és senkire nem szorul. Ezzel is nagy indítást adott az új Európának.

De más szempontból is újat jelentett az ő műve: megalkotta itt az egyenlőség világát. Nem nézte, hogy előkelő római hivatalnokember fia-e, aki neki vacsora alatt a mécesst tartja, vagy egyszerű, írni-olvasni nem tudó gót, aki buzgóságában még fejszóját is beleejti a tóba. Aki az Isten szolgája akart lenni, fölvette. Mindenki nemessé lett Isten szolgálatában: így megteremtette Isten gyermekeinek egyenlőségét.

Jellemző a kolostor alapítása is. A hegyen már volt egy épület, egy várszerű alkotmány, ez lett Szent Benedek első otthona. De volt pogány templom is és a kicsapongó istentisztelet számára berek. Amit nem lehetett megkeresztelni, azt elpusztította, de nem mindent pusztított el. Amit meg lehetett változtatni, azt megkeresztelte' és a kereszt szolgálatába állította. Így lett a templomból Szent Márton egyháza. Eljárása példa, hogy a multat soha nem szabad mindenestül elpusztítani. Ami korhadt, azt vessük tűzre, de ami jó, azt még egy világégés közepette is mentjük meg a remélt, a várt szebb jövő számára.

Másik nagy alkotása a Regula. A keresztény világnak három csodálatos műve között foglal helyett ez a könyv. Az újkorban Loyolai szent Ignác Exercitia spiritualia-ja a legjellemzőbb írás, a középkor gondolkodását foglalja össze Kempis Tamás Imitatio Christi című műve és az ősi krisztusi kor szellemét őrzi minden idők számára per omnia saecula saeculorum Szent Benedek Regulája. Egyik mű sem nagyterjedelmű, és egyik sem eredeti alkotás, hanem kompiláció. Mindegyiknek a korában voltak szebben megírt és tudós szempontból jobban megírt könyvek. De az Isten ezeket a jelentékteleneknek látszó utánzat-munkákat választotta terveinek megvalósítására.

Igy kell néznünk a Regulát, ha első olvasásra idegennek tűnik, és ha azt látjuk, hogy csupa átvétel, nem is mindig egészen rendszeres. Más fénynél látjuk azonban, ha tudjuk, hogy az a kor a jog összefoglalásának kora volt. 529-ben Justinianus császár hatalmas munkában foglalja

össze a világi jogot. Az Egyház életén belül is kodifikálás indul meg. Szent Benedek a pápa megbízásából megírja a szerzetesek törvénykönyvét.

Egy törvénykönyv összeállításától nem szavakban várunk eredetiséget. Szent Benedek sokszor nem is abban eredeti, amit átvész, hanem inkább abban, amit elhagy. Ha megnézzük korának többi reguláját, akkor látjuk különbségképen egy nagy vonását, ezért lehetett 14 évszázad törvénykönyve. Egy-két helyen részletes utasítást is ad, de lényegében mindenütt elveket állapít meg. Ezeket lehet nagyon rugalmasan is magyarázni. Éppen ezért lehetett a századok folyamán annyi különböző szerzetesalakulatnak a Regulája. A legszigorúbb szerzeteseké éppen úgy, mint a máltai lovagoké, és mint ma a Szociális Missziótársulat és a Szociális Tetsvérek Társaságának szabálya, mert ez a kettő is a Regulán épült föl. Azt mondhatnók, hogy Szent Benedek Regulájában két dimenziót pontosan meghatározott: a szélességet és hosszúságot: a földi viszonyokat lezárta a kolostor határával. De egyet nyitva hagyott: a magasságot. És ezzel lehetőséget adott, hogy szerzetesei megjárják az utat a földtől az égig.

Amikor elköltözött, két szerzetestestvér a földtől az égig érő csilgafényes, ragyogó utat látott, melyet angyalok szegélyeztek, s szótot hallottak: „Ez az az út, melyen Szent Benedek, Isten szeretettje az égbe költözött”. De ezt az utat hagyta nyitva mindnyájunk számára, mikor úgy írta meg szabályait, hogy ne legyen benne semmi, ami le-törhetné, elkedvetleníthetné a gyöngéket, — de szárnyalást is ad az erőseknek.

Harmadik műve maga a szentélet. Nagy emberszeretetet és teljes Isten-szeretetet jellemzi. Krisztus evangéliumának két nagy parancsa nagy egészet alkot benne. Emberszeretetében Monte Cassinón valóban mindenkinek mindene lett. A háborúk, nyomorúság, éhínség, vér, romok és pusztulás között megtett mindent, amivel az emberi nyomort enyhíthette. Ha kellett, mert úgy imádkozni, hogy a halott gyermekeket élve adta vissza az édesapának. De ha kellett, tudott úgy dolgozni, mintha a saját erejéből kellett volna mindent megtennie, és mintha csak erejének teljes megfeszítése után várhatna Istentől segítséget és áldást.

Még szebb istenszeretetének megnyilatkozása, amikor megalkotja azt a lelkiiséget, mely a történelem folyamán újra és újra fölragyo-g az emberek előtt, mint eszménykép. Így foglалhatjuk össze: Szent Benedek szellemének jellemzésére nem elég az ora et labora, ki kell egészíteni ezzel: és add át akarodat Istennek. A bencés szellemet a Miatyánk három első kérésének a teljesítése jellemzi.

„Szenteltessék meg a te neved.” Ezért mondja a Regula: Isten szolgálatának semmit elébe nem szabad tenni. Tehát úgy kell kialakítani a liturgiát, ahogy a római katolikus Egyház zsoltároz. Végül úgy imádkozzanak mindig a szerzetesek, hogy ajkuk szava harmóniában legyen szívük érzésével, egész belső világuk összességével. Ez a három elv lesz napjaink liturgikus apostolságának is a legyakorlatibb elirányítója.

„Jöj-jön el a te országod.” Ennek az országnak a kialakításán dolgoz-zanak tanítványai minden erővel. De nem fegyverrel, mert Isten országa nem a fegyver hatalmán alapul. Nem pajzssal, karddal küldötte őket, hanem cruce et aratro, kereszttel és ekével. Ezzel hódították meg Krisz-tus számára Szent Benedek gyermekei a középkor Európáját. Az esz-mény mindig az alkotó munka. Ennek eszköze nem mindig az eke, a kapa, hanem lehet toll és írógép is, de mindig Isten országa terjesztésének, Isten ügyének szolgálatában. Ezért lehet egy szóval a Regula szerint így kifejezni a bencés szellem lényegét: Dominici schola servitii = az Úr

szolgálata. A Szentírásból az első keresztények szolgálata, a diakoneia él ebben is tovább, ez lett a századok folyamán az „oeuvre bénédictine”, a szentbenedeki kultúr-munka.

Legjobban láthatjuk a bencés eszmény megvalósulását a harmadik kérdésben: „Legyen meg a te akaratod”. Szent Benedek ismerte a misztikus életnek a legnagyobb titkát, amit később Liguori szent Alfonz így fejezett ki: Megegyezés az Isten akaratával. Ugyanazt akarni és ugyanazt nem akarni, ez a földi barátság lényege, de ez az Istennel való benső barátság is. Legyen meg a te akaratod: imádkozni a Szűzanyával, amikor dicsőséges szépséget hirdet az Isten anygala, amikor boldogságot és örömet hoz, amikor Isten Fiának megtestesülését harangozza be az anygali szó. De ugyancsak fiat voluntas tua, legyen meg a te akaratod, amikor az Úr Jézus Krisztussal a keresztút kezdetén áll az ember, és a megváltásnak a maga számára való kivívásához hozzá kell járulni a maga keresztjének vállalásával és hordozásával. Így lesz teljes Szent Benedek szellemének megismerése, ha az „ora et labora” mellett ezt a harmadikat is mindig látjuk.

Első műve a kolostor nem egyszer romokba dőlt. Monte Cassinót az Isten várát most hatodszor kell a semmiből újraépíteni. De igaz marad címerének fölírása. A címer levágott tölgyet ábrázol, melyen új sarj hajt: succisa virescit: ha levágják is, újra kizöldül.

Második művét, a Reguláját nem fogadta el minden szerzetes. Jöttek új formák, a középkorban Assisi szent Ferenc és Szent Domonkos megteremtik a kolduló rendeket. Loyolai szent Ignáccal kezdődik a kongregációk alapítása. És napjainkban, 1947-ben megteremti a pápa a legkorszerűbb alakulatot: azoknak a szerzeteseknek az életét szabályozza, akik nem kolostorban élnek és nem szerzetesi ruhában járnak, de a szerzetesi fogadalom erejével, mint a kovász a tésztát, úgy akarják Krisztus számára éppé és egészsé tenni a megromlott Európát.

Töretlen azonban a harmadik: élete műve. Két szép jelenettel koszorúzza meg már itt a földön Isten. Az egyik, utolsó találkozása kedves hűgával, Skolasztikával. Egész estig elbeszélgettek, mert érezték, hogy a földön ez az utolsó együttlétük. Skolasztika szerette volna még az éjszakát is együtt tölteni testvérel, Szent Benedek azonban ragaszkodik a szabályhoz, melyet ő maga alkotott, és készül vissza kolostorába. Isten meghallgatja Skolasztika imádságát: záport küld, hogy Benedek nem mozdulhat ki a házból, s így egész éjszaka a mennyország örömeiről beszélnek. Így mutatta meg az Úr, hogy a két testvér kiegészíti egymást, és hogy a szeretet mindig nagyobb és több, mint a törvény.

Skolasztika lelke nemsokára ezután galamb alakjában száll az égbe. Negyven nap múlva Benedek is érzi, hogy követi hűgát. Úgy hal meg, ahogyan élt. Lázasan, betegen leviteti magát a templomba, és ősi római szokás szerint áll az oltárnál. Láztól, betegségtől elgyötört testtel nem bír már állni, testvérei, tanítványai támogatják. Így veszi magához az Úr Jézus testét, és így adja át lelkét, az Úr Jézus Krisztussal egyesülve az ég számára. Így is élt: egyenesen, keményen, férfiasan, állva az élet harcát és küzdelmét, de szíve mélyében hordva életének irányítóját.

Sík Sándor

A TIZENKÉTCSILLAGÚ KORONA

PITYPANG

Hadd utánzom a régi mestert,
Ki mikor oltárképet festett,
Mint szolgát vagy közkatonát
Odacsempészte önmagát.

Én is, hogy elérékenyedve
Fonom rá faragott fejedre
E kusza vadvirágfüzért,
Hadd ejtek egy szót magamért.

Bizony nem voltam hajdanában
Nagyon beszédes az imában.
Többet beszélt hozzám az Úr,
Mint hozzá én, hálátlanul.

Gyerek is van (gond a szülőnek),
Hogy a szava későre jó meg,
Addig csak hallgat és hebeg.
— Isten előtt ki nem gyerek?

Gyerek én is, néma, esetlen,
Imádkozásra tehetetlen,
S néma gyereknek — odaát! —
Anyja megérti a szavát.

Én Édesanyám, te megérted
Ezt a furcsa kéz-láb beszédet,
Hogy térdedhez törleszkedem,
S öledbe fölkeredzkedem.

Ahhoz, kihez dadogni nem mer
A szavahijas férfiember,
Malaszttal teljes szent kezed
Szavak nélkül is elvezet.

Hogy hát egy ily én-fajta fonnyadt
Pitypangot is láncomba fonjak,
És ő is testvérkéivel
Oltárodon hervadjon el:

Egyet kérek: ha önfeledve
Jézuskád ringatod öledbe,
Akkor, mit szépséged sugallt,
Zümmögd el néki ezt a dalt.

A. Oddone S. J.

A SAJTÓ SZABADSÁGA

A sajtó az emberi hang grafikus kifejezése; szellemes és elfogadott eszköz arra, hogy gondolatainkat egyidejűleg közöljük sok aggyal és sok szívvel, még akkor is, ha térben és időben távol vannak tőlünk. Ha az emberi lelemény megnyilvánulásának tekintjük, akkor a sajtó magában véve jó dolog, mint ahogy jó dolog a mozdony, a távíró, a rádió. Ha azonban erkölcsi szempontból vesszük vizsgálat alá, akkor a sajtó önmagában véve se nem rossz, se nem jó, hanem mind az egyik, mind a másik számára közömbös eszköz, mely éppen annyira állhat a jó szolgálatában, mint a rosszban, éppen annyira terjesztheti az igazságot és az erényt, mint a hamis és bűnös hírverését.

A sajtó hatalmas hajtóerő, mely az ember akármilyen útra s bármilyen cél felé vezetheti; ráveheti arra, hogy meghódítsa a kötelesség kiemelkedő csúcsát, éppen úgy, mint ahogy a tévedés és büntett sötét szakadékába taszíthatja. Félelmetes fegyver, melyet a katona hősiessen forgathat a haza és a nemzeti becsület védelmében; ezzel szemben az orgyilkos áruló módon is megragadhatja, hogy véres merényletet kíséreljen meg a szabad utas élete ellen.

A sajtó erkölcsi közömbösségének ez a jellegzetessége súlyos probléma. Egyfelől, ugyanis, a sajtónak a jónak hatékony eszköze lévén, szükségszerűen élveznie kell a szabadságot, hisz máskülönben nem lenne képes nemes feladatának eleget tenni. Másfelől viszont, minthogy a rossznak is eszközévé válhat, a sajtót a gyakorlatban fékezni és szabályozni kell. Másként: természetes jogunk — sőt bizonyos esetekben kötelességünk is — gondolatainkat embertársainkkal közölni; ez a jog, azonban, nem feltétlen jog. Összhangba kell hozni a sajtónak engedélyezett szabadságot azzal a védelemmel, melyben a jól megszervezett emberi közösség a vallást, az erkölcsöt, az igazságot, a becsületet, a köz- és magánérdeket részesíti; egybe kell hangolni és egymás mellé kell rendelni a két jogot, a saját gondolataink engedélyezett közlési jogát és a szabályozás jogát.

Ime ez a probléma. Különösen kemény dió ez a probléma, ha az elméleti síkról a gyakorlat kényes területére lépünk; ez a probléma foglalkoztatta neves publicisták és kiváló államférfiak agyát; ismételten volt heves parlamenti összecsapások tárgya; s ezt a problémát különösen átérezzük és vitatjuk a mai Olaszországban.

A sajtó szabadságának súlyos és bonyolult kérdése körül általában véve három különböző felfogás uralkodik: a merev és önkényes felfogás, a liberális felfogás és a katolikus felfogás. A küzdelmek és harcok eme pillanatában a gondolatok tisztázása és az iránytmutatás kedvéért nem lesz minden érdekesség nélkül ezeknek a felfogásoknak rövid ismertetése.

Az önkényes felfogás

Az állami önkényuralom igazi jellege a polgári hatalomnak éppen abban a törekvésében nyilvánul meg, hogy az egyének és csoportulások rovására határtalan hatalmat akar bitorolni; ez a törekvés különösen mértéktelen központosításban jelentkezik. XIV. Lajos híres mondása: Az állam én vagyok! — fejezi ki ennek élő lényegét. Franciaország királyát megelőzve, a római császárság jogi kódexében kijelentette, hogy a csá-

szár akarata a világmindenség törvénye: quod principi placet legis habet vigorem. Az állami önkényuralom tanai szerint az állampolgárok jogai és szabadsága nem egyebek, mint az államnak, egyedüli forrásuknak, jóindulatú és kegyes engedményei.

Az önkényuralomnak ezekből az elveiből észszerűen következik, hogy a többi polgári szabadságjoghoz hasonlóan, a sajtó szabadsága is az állam hatalmában áll, s teljes mértékben a kormánytól függ. Az önkényesen uralkodó kormányzat, tehát, kénye-kedve szerint korlátozza és adagolja a sajtó munkáját; tetszése szerint ellenőrzi és megfigyeli; úgy vezeti a sajtót, amint kedvező neki, sőt egészen el is nyomhatja. Ilyen körülmények között a sajtót teljesen államosítja, azaz kizárólagos és feltétlen eszköze lesz annak a pártunk, mely a hatalmat a kezében tartja. „Kezünkben tartani az egész német sajtó életét és halálát — jelentette ki Goebbels, Hitler propaganda minisztere — elengedhetetlen feltétele pártunk létének!”

Könnyű megérteni egy ilyen tannak szomorú és romboló következményeit. Az önkényesen uralkodó kormányzat, mely az ellenőrizhetetlen és korlátlan cenzúrával vértette fel magát, a sajtót természetesen saját érdekeinek szolgálatában szervezi meg, szóhoz engedi jutni vagy elhallgattatja aszerint, hogy vele van-e vagy ellene. Ellenzéki sajtót, még ha a legbecsületesebb és legtörvénytisztelőbb is, nem tűr meg; a kormány cselekedeteinek bírálatát és helytelenítését kíméletlenül elfojtja. Ezzel szemben minden eszközzel a kormánysajtót támogatják, melynek naponta előírják a dicséret vagy rosszalás hangját a személyektől és eseményektől függően, melyeket a kormány előzőleg a közvélemény magasztalására vagy megvetésére ítél méltónak.

Éppen ezért a szabad és becsületes sajtó az egyik leghatásosabb eszköz, mellyel a közvélemény folytonosan egészséges bírálattal örködhet a kormányok és parlamentek tevékenysége, a politikusok és közigazgatási tisztviselők tevékenysége felett. Így a sajtó a nép kezében az egyik legmegfelelőbb biztosíték a hatalmasok önkénye ellen, olyan gát, melyen megtörnek és szétporlanak koronás kalandorok gögös álmjai.

Ki állíthat meg egy kormányt, egy diktátort a visszaélések, az erőszakoskodások, az igazságtalanságok, az önkényességek útján? Gyakran elég a fizetett hízelgők ellen szavát felemelő sajtó lelkiismeretes szemrehányásaitól, erélyes helytelenítéseitől, viharos beavatkozásaitól való állandó félelem; egy olyan sajtó, mely bátran mutat rá a közhatalom visszaéléseire és zsarnokságaira. A sajtó szabadsága nélkül könnyen megtörténhet, hogy a kormányzók — akik maguk is esendő emberek és emberi gyöngeségek sem állnak távol tőlük — a közrend és a magasabb érdekek ürügye alatt a népet lassanként erkölcsi rabszolgaságba döntenek. Miután a sajtó szabadságát elnyomták, rendszerint az egyéb szabadságjogokra is ugyanez a sors vár; végül pedig az egészséges ellenzéki politikai pártokat vagy megszelídítik, vagy ártalmatlanná teszik, vagy pedig azok teljesen eltűnnek. Így érkeznek el a diktatúrához — mely végzetesen a romlás felé vezeti a nemzetet. Ezt a közelmúlt szomorú tapasztalatai elég ékesszólóan hirdetik nekünk.

Liberális felfogás

Homlokegyenest ellentétben áll az önkényes felfogással a liberalizmus által vallott felfogás. A liberalizmus minden formája lényegében annak kifejezésére veti a súlyt, hogy mindenben szabadon s tetszés szerint lehet cselekedni; az élet minden rendjében, minden időben és helyen, a magán- és közéletben. Míg az állami önkényuralom végül a sajtó szabadságának

többé-kevésbé teljes megsemmisítéséhez vezet, addig a liberalizmus, az ellenkező szélsőségbe csapva, a sajtó szabadságának túlzott mértékű alkalmazását hirdeti s azt követeli, hogy ez a szabadság teljes és minden korlátozás nélküli legyen. A tisztesség és világosság kedvéért, azonban, ebből a szempontból a liberálisoknak két csoportját kell megkülönböztetnünk. Itt vannak mindenek előtt az úgynevezett radikális liberálisok, akik amellet kardoskodnak, hogy bármit jogában áll bárkinek is kinyomtatnia, anélkül, hogy valakinek is számot kelljen erről adnia. Korlátlan és határtalan szabadságot követelnek mindenki számára, hogy azt adhassa ki, amit akar, tekintet nélkül arra, hogy jó vagy rossz, igaz vagy hamis; s ezt nemcsak a szellemi területen követelik meg, hanem az egyéni és gyakorlati élet terén is. Így bárki bármilyen tant hirdethet, még akkor is, ha az nyilvánvalóan téves, hamis és felforgató mind alapelveiben, mind pedig következményeiben; ezek a radikális liberálisok ezenfelül még azt is megkövetelik, hogy büntetlenül lehessen kinyomtatni bármilyen személyes támadást, bármilyen vádat vagy rágalmat, nemkülönbön bármilyen bűnözésre, lázadásra, vagy anarchiára való ösztönzést. Ez nem lenne már szabadság, hanem féktelen szabadosság, mely lehetetlenné tenné a rendezett és békés együttélést, minthogy az emberek ellen intézett minden bánatalom és meghurcolás elkövetőinek büntetlenségét biztosít.

A liberálisok eme csoportjának, akiket forradalmi vagy anarchista liberálisoknak is nevezhetnénk, manapság már csak igen kevés követője van. A liberalizmus mai hívei általában véve sokkal mérsékeltteknek mutatkoznak. A sajtó szabadságát erkölcsi képességnek vagy olyan jognak fogják fel, mely szerint bárki kifejezheti érzelmeit és véleményét, azonban felelős tetteiért és büntetést is el kell szenvednie, hogyha érzelmei és gondolatai kifejezésével megtámadott és megsértett néhány felsőbbrendű elvet, melyeket a természet törvénye hirdetett ki, a pozitív törvények szentesítettek és melyek nélkülözhetetlenek a társadalom jó irányú fejlődéséhez.

A liberálisok e második csoportja számára a sajtó szabadsága csupán elméleti kérdés, azaz a szabadságot csak a tanok elméleti terén korlátozzák. Ezen a téren, azonban, szintén korlátlanul szabad, mert nem jelölnek ki semmiféle határt a számára, nem helyeznek útjába semmiféle akadályt az előzetes óvintézkedésekből, főleg pedig nincs meg az előzetes cenzúra. A sajtónak ez a szabadsága, azonban, nem jelent büntetlenséget mindazért, amit kiadnak, nem zárja ki a büntetőjogi felelősséget a sajtótermékekért, hogyha magánszemélyek, vagy a vallás, a jószokások vagy az állam alapjai ellen irányulnak. Más szavakkal megfogalmazva, elismeri a megtorló intézkedések jogosságát, kizárja, azonban, a megelőző intézkedéseket, különösképen pedig az állam által gyakorolt cenzúrákat.

A sajtó szabadságáról alkotott eme felfogásnak egy alapvető hibája van: feltételezi, ugyanis, az emberben a saját gondolatai leírásának, lenyomtatásának és kiadásának korlátlan jogát, bármilyenek legyenek is ezek a gondolatok, bármilyen tárgykörrel formálja őket s nincs semmiféle megkötés vagy határ, mely őt ebben megakadályozhatná. Ilyen korlátlan jog nincs. Nincs ilyen jog az igazsággal és erénnyel, az igazságossággal és az erkölccsel szemben. Ha meg nem változtatják az emberi értelem természetes irányát, mely kizárólag az igazság számára született, soha nem lesz meg az embernek joga ahhoz, hogy szabadon gondolkozzék, véleményt alkosson és azt nyomtathassa ki, amit akar, beleértve azt is, ami ellenkezik az igazsággal; soha nem lesz joga ahhoz, hogy visszautasítsa az elfogadott és elismert igazságot és magáévá tegye azt, ami hazugság és hamisítás, éppen úgy a tisztán spekulatív tanok terén, mint — s még inkább — a gyakorlati igazságok terén. Az az állítás, tehát,

hogy az ember azt gondolhat és írhat, amit akar — s mely állítás egyenlő a tévedés szabadságával — nem lehet emberi jog, mert semmiféle emberi jog nem állhat homlokegyenest ellentétben az emberi természet irányával és rendeltetésével. Ha az embernek nincs joga arra, hogy erőt vegyen saját értelmén és a tévedést magáévá tegye, még kevésbé van joga ahhoz, hogy a tévedést szóban és írásban terjessze, s ezáltal mások értelmét sértse és megbántsa. Az az állítás, hogy az embernek joga van rossz és Isten által tiltott dolgokat közzétenni, azt jelenti, hogy az embernek természetes joga van olyant elkövetni, ami ellenkezik a természetjoggal, minthogy a természetjog minden olyan cselekedetet tilt, melyet az Isten bármilyen módon megtilt. Ennek a feltételezése pedig egyenlő lenne a jó és rossz megkülönböztetésének tagadásával s következésképpen az erkölcsi törvény tagadásával is. Nincs olyan józan ítélőképességű ember, aki elismerné, hogy fennáll a sértés és rágalmazás, a szokások megrontásának, a büntettekre való felbujtásnak a joga; becsületes ember soha el nem ismerheti, hogy megengedett dolog az istenkáromlás, az isten-tagadás, a vallás elleni harc, és a vallás dogmáinak és ápolásának ki-gúnyolása.

Ezeket a jó érzésből — vagy ha akarjuk az örök filozófiából származó meggondolásokat a katolikusok számára az Egyház tanításai erősítették meg. Az Egyháznak erre vonatkozó felfogását XIII. Leó pápa fejezte ki, aki elődeinek nyilatkozatait is összefoglalta.¹ Az *Immortale Dei* enciklikájában írja: „A gondolat és a sajtó korlátlan szabadsága, önmagában véve nem olyan jó, amely felett a társadalomnak örvendenie kellene, hanem inkább sok rossznak forrása és kezdete”. Ezt a felfogást később a *Libertas c.* enciklikájában részletesen megvilágítja: „A szónak és a sajtónak a szabadsága, hogyha nincsenek korlátai és átlépi a határokat, nem lehet jog. A jog valójában erkölcsi képesség és lehetetlen lenne azt hinni, hogy ez az erkölcsi képesség természetesen és minden megkülönböztetés és osztályozás nélkül egyaránt megilleti az igazságot és a hazugságot, a jót és a rosszat. Az igaz és tisztességes ügynek joga van, hacsak a bölcs meggondolás mást nem parancsol, hogy szabadon terjesszék és a lehető legnagyobb mértékben köztulajdonná váljon; a tévedéseket, az értelem végzetes pestisét és a bűnöket, melyek megrontják a szívet és a szokásokat, a közhatalóságnak jogában áll gyorsan elnyomni, hogy megakadályozza a társadalomban a köz kárára való elterjedésüket. A szellem erejével való visszaélést, mely könnyen a tudatlanok elnyomására vezethet, a törvény erejével nem kisebb határozottsággal kell elnyomni, mint a gyengékkel szemben fellépő anyagi erővel való visszaéléseket... Ha bárki szabad kezet kaphat arra, hogy önkényesen azt nyomtathassa ki, amit akar, nincs olyan dolog, amit meg ne támadnának és meg ne sértenének, még azok az elemi igazságok, azok a nagy természeti alapelvek sem kivételek, melyeket az egész emberiség közös és nemes kincseként kellene tisztelni és megőrizni”.

A sajtó teljes és korlátlan szabadságát, mint tételt, az alapelvek és a jog szempontjából, nem lehet elfogadni. Bizonyos feltételezett körülmények és helyzetek közepette és bizonyos kikötések mellett, a sajtó szabadságát igaz ügyek érdekében meg lehet engedni, „ha ezzel” — amint XIII. Leó írja — „valami nagyobb rosszat kerülhetünk el, vagy nagyobb jót nyerhetünk el, illetve őrizhetünk meg”. Figyelemmel kell lennünk azonban arra, hogy még ebben az engedményezett esetben sem válhat

¹ XIII. Leó előtt az alábbiakat ítélték el a sajtó önkényes és teljes szabadságát: VI. Piusz a *«Quod aliquantum»* pápai Breve-ben; VII. Piusz a *«Post tam giuturnas»* kezdetű Mons. de Boulogne-hoz, Troyes püspökéhez intézet levelében; XVI. Gergely a *«Mirari Vos»* kezdetű enciklikájában; IX. Piusz a *«Quanta cura»* kezdetű enciklikájában és a *«Silabó»*-ban.

joggá. Nem lehet tehát önmagáért akarni vagy helyeselni. Ezzel a szabadsággal, melyet helytelenül arra használnak fel, hogy a téveset fejezze ki, mi gyakorlatban azért élünk, hogy az igazságot terjesszük, amely az egyedüli, aminek létjogosultsága kellene, hogy legyen.

A katolikus felfogás

A sajtó szabadságáról alkotott katolikus felfogás az az önkényes és a liberális felfogás között foglal helyet. Egyfelől — az előbbivel szemben — az egyén szabad gondolat kifejezési jogát hirdeti; másfelől, viszont — szemben az utóbbival — elismeri, hogy ez a jog nem abszolút, hanem etikai normáknak kell szabályozniuk és törvényeknek korlátozniuk.

Katolikus értelemezésben a sajtó szabadsága az a természetes jog, hogy mindenki azt nyomtathatja és adhatja ki, amit akar, tiszteletben tartva, azonban az igazságot a vallás, az erkölcs és az észszerűség szabályainak betartásával. Minden embernek jogában áll a sajtó útján közzétenni azt, amit ő igaznak tart, mégpedig a tudomány bármely területén, hogyha az önmagában véve becsületes dolog, s megfelel a közjónak, vagy legalább is nem árt annak.

A becsületes és igaz határai közé fogott sajtószabadsággal szemben, mely éppen ezért észszerű és jogos, az Egyház soha nem foglal állást, sőt minden eszközzel segíti és gyámolítja. Segíti és gyámolítja a tudomány minden szférájában, s saját kebelén belül fiai között lefolyt filozófiai és teológiai vitákban. „Amikor az Úr által az embereknek megvitatásra engedett szabad és vitatható dolgokról van szó” — írja XIII. Leó —, „megengedett — s a természet maga ad erre nekünk jogot —, hogy meghallgassuk mint felelnek meg jobban nekünk s hogy szabadon kifejezhessük saját véleményünket. Az ilyen szabadság sohasem válik az igazság kárára s gyakran segítségünkre van megkeresésében és megismertetésében”.² Gondoljunk, például a középkor sok nagy teológiai iskolájára. Mennyi vita, mennyi ellentétes rendszer, milyen hevességgel törtek lándzsát a különböző doktrínák mellett! A harc néha olyan élénkké vált, hogy az Egyház a béke megőrzése céljából mérsékletet, sőt hallgatást javasolt. Máskor megelégedett azzal, hogy a túlságosan erős kifejezéseket tiltotta el. A legtöbb esetben, azonban, teljes szólás-, tanítás- és írásszabadságot engedélyezett. A szó, az iskola és a sajtónak ez a veszélytelen szabadsága — minthogy a katolikus tanok alapjai biztonságban voltak — teremtette meg a katolikus teológia nagyszerű épületét, azt az épületet, melyet ugyanolyan módon és ugyanazzal a szabadsággal ma is tovább építünk.

Az Egyház politikai és közigazgatási téren segíti és gyámolítja a helyes sajtószabadságot. A katolikus gondolkodás szerint az állam nem teremti meg és nem építi ezt a sajtószabadságot, ennél fogva nem is ellenkezheti. Ellenkezőleg, el kell ismernie, szentesítenie kell és meg kell védenie, és soha akadályoznia nem szabad a fenti határok között maradó egyéni tevékenységet, s annál kevésbé szabad megtiltania az Egyház tevékenységét. Az állampolgárnak, főleg pedig demokratikus kormányzat alatt, jogában áll beavatkozni annak a társadalomnak polgári ügyeibe, melynek részese, megvitathatja a kormány cselekedeteit, érdeklődhetik a közigazgatás iránt, kifejtheti saját gondolatait a törvények megalkotásáról, aminek figyelemmel kísérésére azzal, hogy minden a törvényes formák betartásával történik, felszólítást is kapott s ezt a törvényességet minden kormányzat, bármilyen is legyen, köteles alattvalóinak szavatolni. Ennek a jognak a gyakorlása egyúttal társadalmi kötelesség is, mert

² «Libertas» enciklika.

a társadalom mindenegyes egyedének hozzá kell járulnia annak a politikai közösségnek boldogulásához, amelynek tagja. Ennek a jognak és ennek a kötelességnek a szabad sajtó útján is eleget tehetünk, melynek az a feladata, hogy fénylő fáklyaként megvilágítsa és vezesse a közvéleményt s egyúttal a kormányzók munkáját is. Az állam részéről a sajtó jogos szabadsága ellen intézett bármilyen támadás felébresztené a népnek egyik leghatásosabb fegyverét, mellyel saját függetlensége védelmére és fenntartására száll síkra.

A sajtószabadság, azonban az ember hibájából, letérhet az egyenes útról és a rossznak forrásává válhat. A katolikus tan, tehát, megköveteli, hogy megfelelően megfigyelmezzék, hogy meg legyenek a saját szabályai, mint ahogy meg vannak, például, a táplálkozás szabadságának a szabályai is, nehogy mérges ételeket fogyasszunk, vagy elvonjuk mások elől a táplálékot. Az a sajtó, például, mely megsérti a közérkölcst, szidalmazza a vallást, lábbal tapodja az emberek becsületét és jóhírét, felforgatja a közrendet, semmi címen nem követelheti magának a szabadság jogát. Mindaz, ami megsérti a társadalom és az egyének jogait s féktelen és szabadszájú sajtó esetében éppen ezek a jogok forognak veszélyben — nem lehet soha, amint ezt már fentebb leszögeztük, jogos. Senkinek sincs joga gondolatait kifejezni, ha azok igazságtalanságra és erkölcsatlanságra vezetnek.

Az államnak tehát, melynek feladata a köz javát és a társadalmi érdekeket gyámolítani és előmozdítani, törvényeivel kell beavatkoznia akkor, amikor a sajtó eltérni látszik igazi küldetésétől, mely abban áll, hogy megismerteti a néppel az igazságot, megvédi az igazságosságot és a tisztességet. A rosszindulatú sajtóval szemben megnyilvánuló állami beavatkozás kötelességszerű és jogos, mint ahogy jogos a letartóztatás a lopások, a gyilkosságok, az államhatalom elleni lázadások esetén. A szabad sajtó valóban állandó műhelye a büntetteknek, folytonos uszítás a közrend ellen. Az államnak ennél fogva, hogyha következetes akar maradni, meg kell akadályoznia a rossz írások megjelenését, mint ahogy minden bűnös tevékenységnek gátat kell vetnie.

Egyáltalában nem szükséges, hogy az állam az erkölcsi törvény legfőbb őre és csalhatatlan bírója legyen, hogy jogában álljon annak védelmére törvényeket kibocsátani és annak megtámadóit megbüntetni. Ha keresztény az állam, akkor kétségtelenül felhasználhatja és fel is kell használnia az Egyház tanítását, hogy pontosan megtudja, mi a természeti törvény értelme és értéke. Akár keresztény, akár nem, mégis joga van és kötelessége megvédeni a természetes etika bizonyos tételeit, melyek általánosságban csupán az ész fényében ismertek és következképpen el kell tiltania azokat az írásokat, melyek ezeket a tételeket támadják és lábbal tapodják. Az államnak, küldetése értelmében, gondot kell fordítania a nép világi érdekeire s ezért még abban az esetben is, amikor nem szorosan vett erkölcsi vagy vallási érdekek forognak kockán.

Meg kell jegyezni, azonban, hogy az államnak ez a beavatkozása a szabadsággal való visszaélések ellen, egyáltalában nem sérti a szabadságjogokat, sőt megőrzi azokat és megmenti magának a szabadságnak a létét is. Ha tanui vagyunk annak, hogy egy eszeveszett kezét emel egy ártatlan ellen, erőszakkal ragadjuk meg karját és megakadályozzuk a büntetést; senki sem fogja azt mondani, hogy a gyilkos szabadsága ellen törünk. A bűn számára a szabadság visszaélést jelent, kisiklást a mi szabad döntésünk fogalma alól. A sajtó szabadságával való visszaélés tehát, nem igazi szabadság, hanem annak megrontása és a visszaélések ellen hozott törvény ily módon megvédi a sajtó igazi szabadságát és megakadályozza, hogy — amint jogosan mondták — öngyilkos legyen.

ZUHANNI KELLETT

Zuhanni kellett ágról-ágra
az ismeretlen mélybe le
és látni azt, hogy milyen árva
lehet az ember élete.

Érezni kellett, hogy kivérzik
a gyászos szív és túrni, hogy
körötte állnak, egyre nézik
s csupán a lompos ég szipog.

Jaj, várni kellett oly sokáig.
Amíg a szálas fű kinőtt.
Aztán helyébe állt a másik
s torkon ragadta az időt.

Toldalaghy Pál

MEGRÉMÍTESZ

Megrémítesz. Szemed sötét és
vigasztalan. Az arc halott.
Semmit se mond: se vad, se békés.
Rámhagyja és én jajgatok.

Ez így szokás. A test hiába
bálvány lesz végül, ősi maszok.
Deres sörénye, tömzsi lába
kegyetlenül hat, elriaszt.

Ki más szeretne? — én szeretlek
s ismerlek téged fel, szegény,
Ha senki más, én számba veszek
s mert kell, megvédelmezlek én.

Ki vétkezett és aki gyilkolt,
az is szereti önmagát...
Te úgy zársz engem, mint a sírbolt
s én úgy szeretlek, mint anyád.

Toldalaghy Pál

Pierre Emmanuel

PÁRBESZÉD A TENGER ELŐTT

(Valéry és Claudel)

Pierre Emmanuel, a nagy claudeli hagyományokon nevelkedett fiatal francia költőnemzedék legjelentősebb tagja; metafizikai régiókban szárnyaló költészetét apokaliptikus víziók jellemzik.

A költő aktív részt vett az ellenállási mozgalomban, a fel-szabadulás után az Étoiles c. irodalmi hetilap szerkesztője lett, jelenleg a francia rádió egyik vezetője és egy kiadóvállalat igazgatója. Részben titkos nyomdán kinyomott versköteteinek címe: Jours de colère, Combats avec tes défenseurs, La Prière d'Abraham és a Sodome c. nagy szimbolikus költemény. Legutolsó verskötete: Les Chansons du dé à coudre a hétköznapi költészetét tükrözi.

Pierre Emmanuel legutóbb Budapesten járt és 1947 november 13-án az Írószövetségben tartott előadásának szövegét a Vigiliának engedte át közlésre. Az előadás szövegének magyar fordítását — helyszűke miatt kisebb kihagyásokkal — az alábbiakban adjuk.

A különböző tanok zűrzavarában, amelyben ma élünk, nagyon tanulságos két olyan egymástól elütő lángészt összehasonlítani, mint amilyen Paul Valéry és Paul Claudel, akik egyaránt féltékenyen őrzik szellemük integritását. Az első: nagy egyéniség, aki a művészetet logikának tekinti, a logikát pedig művészetnek, és szelleme tisztánlátásában tetszeleg; az analízis démona tartja fogva, amely semmiféle intuiciótól sem engedi magát rászedni: élénk, fáradhatatlan és kérlelhetetlen szellem, amely soha egy pillanatra sem szűnik meg kritikus szemmel figyelni önmagát. A másik áradó erő, amely ismeri saját belső logikáját; tisztánlátó ösztön, amely állandó mozgásban van és az anyagot is mozgásba hozza; nem a gondolat mestere, hanem a Szó megteremtője; harcos és szenvedélyes Ige, amely a szavak segítségével a dolgok szívébe hatol; naiv szellem, amely azt hiszi, hogy megismerni (connaitre) annyi, mint együttműködni (co-naitre) a szóval, amellyel a költő megalkotja a világot és önmagát.¹ Valéry elsősorban *Monsieur Teste*² és a *Mon Faust*: néző, akit a látvány gyönyörködtet, aki ügyesen megsokszorozza a lehetőségeket és ezzel nincs más célja, minthogy kipróbálja szellemét. Claudel a fiatal *Tête d'Or*,³ aki megveti lábát a látható világban, csodálkozik és a dolgok nevét kiáltja, mintha ő lenne az első, aki nevükön szólítja őket.

Ez a két költő csodálatos véletlen folytán egyszerre jelenik meg a szellemtörténetben, talán, hogy rámutassanak korunk bajára, de egyszeresmind az orvosságra is. Hogy miért állítom őket a tenger elé? Azért, mert a tenger, ez az élő elem, határozott állásfoglalást kíván attól, aki

¹ L. Claudel: *Traité de la co-nnaissance au monde et de soi-même.*

² *Monsieur Teste* Valéry elbeszélése, hőse az abszolút racionalista; *Mon Faust* (Az *En Faustom*) utolsó műve.

³ *Tête d'Or*, Claudel ifjúkori drámájának hasonnevű hőse.

szembeszáll vele. Az ember leleplezi magát a tenger előtt: akár mint Claudel, aki ősi és szent szimbolumokat von ki belőle, amelyek homályosok a lélek előtt is, amely teremti őket, akár, mint Valéry, aki visszatartja a mélység hívását és elszórakozik a hullámok játékával.

Valéry a Földközi tengert énekli, a claudeli dráma színtere az egész Óceán. A Földközi tenger belső tenger, a gondolat partjai szabnak határt neki; hű tükre a civilizációnak, amely körülveszi. A népek, amelyek a századok folyamán hátatfordítottak az ismeretlennek, az őserdőnek, a sivatagnak, azért telepedtek meg partjain, hogy biztonságát élvezzék, hogy fényében meghatározzák és korlátozzák magukat, s megbizonyosodjanak képmásukról, melyet vize tükrözött. Itt születtek az ész mítoszai: Ikarus, Prometheusz, Orfeusz: mind megannyi győzelmi jel a homályos léttől elhódított területeken. A nyugati szellem tudatos lemondással kiemelkedik a szimbolumok kusza erdejéből és megtanulja, hogy nincs más szabály, mint önmaga; uralkodik a félelmetes víziók felett, amelyek a lélek mélyén születnek. Ahol a végzet megjelenik, ott a szellem megadta magát vagy ellenőrző tevékenysége ellanyhult. De, ha a szellem megvilágosodik és — akár a tenger — elsimítja örvényeit, sikerül talán túltennie magát a lét metafizikai kérdésein.

Valéry számára ezt mondja a tenger: az ész végső tevékenysége tiszta szemlélődéssé válik és az örökkévalóval érintkezésbe jut — de nem azért, hogy egy elképzelt túlvilágba vetíti magát —, hanem, ha mint valami csodálatosan aktív tükör, a jelenségekről értelmes képet alkot, amelyet a közönséges szem észre sem vehet.

„Az út a tengerhez vezetett — írja az *Idée Fixe*-ben. Egy világítótorony lámpája tündökölt a lombok fölött. Egy gyöngéd színárnyalatú, végtelen sátor feszült simán a szemem magasságában a parti szellőben hajladozó aranyos lombú fák fölött; valaki megszólalt a szívemben és azt mondta: örült vagyok és ostoba. Egyszerre megéreztem a hatalmat és a hatalom hiábavalóságát, amely megakadályozza, hogy élvezzem ezt a főséges nyugalmat és magamévá tegyem ezt a percet. Megállottam egy kissé; mintha ott álltam volna a jelenség és a látomás — az igaz és az élő között.”

Igy beszél a tengerről Valéry: ez a tenger nyugodt és monumentális; egy olyan szellem műve, amely nem ismer szorongást a Sors előtt. Mít bánja az Ezmét, ezt a szörnyű férget, amikor itt van előtte ez a látható állandóság és arra tanít bennünket, hogy meneküljünk abba, ami bennünk romolhatatlan. A halál tulajdonképpen semmi: az ember ugyan egyéni formájában meghal egészen, de a szellem, amely a dolgokra rávilágít, néha önmaga fölé emeli és az ilyen csodálatos pillanat az örök törvények biztonságát nyújtja neki. Ha az ember meg tud szabadulni a mulandóság gondjától, az örökkévaló részesévé válik és túllépi saját élete időtartamát.

De hátha ez az állandóság, melyet számodra a tenger jelent, ó, nagy szellem, csupán gőgöd csalóka álma? Talán csak azért találtad ki ezt a nyugodt végtelenséget, hogy hű képe legyen annak a tudásnak, amely végtelen tudatlanságot takar? A partok embere hiába szeretné hinni, hogy szelleme, akár a tenger a nap számára, az abszolútot jelenti; olykor mégis nagy morajlás támad mélységeiben — s ez már a vihar előhírnöke — és a felszínre törnek a titkos erők, amelyek máskor nyugton alszanak. Talán bizony azzal háritja el a sorsot, hogy a tengert a tőle tanult zenével ringatja el és így szól Monsieur Teste-tel:

„A tenger hol feltűnt, a tenger hol letűnt szemem előtt; éreztem, hogyan lüktet, hol halkán, hol újra erősen és terem, örökké terem...”

És ez a szabályos lüktetés, amelyet a partlakó saját szíve lüktetésének érez, bizonyára csak színlelés: az alattomos elem így szedi rá az ember matematikus agyát, amely vágyik az érzékfeletti valóság után.

* * *

Mert nem elegendő gyönyörködni szellemünkben és csodálni a valóságtól elszakadt ész pontosan működő gépezetét. Lehetetlen, hogy ne legyek jelen a mindenség ölén, amely minden oldalról nyomást fejt ki rám; nem szakadhatok ki a valóságból azon a címen, hogy meg akarom ismerni, mert ha ezt teszem, nem a valóságot ismerem meg, hanem csak a jelenségeket. Ha részese akarok lenni a világot mozgató erőnek, ha személyiség akarok lenni és nem csak néző, akkor belé kell olvadnom az elembe, vállalom a szorongást kaotikus hatalma előtt, minden ideg-szálammal válaszolni a mozgásra, amelynek nevét sem ismerem.

„A föld lábad alatt folyton emelkedik és újjászületik” — Claudel megtanít arra, hogy a szülőföld nagy síksága megfagyott tenger. „Íme, itt állsz, ostoba, tudatlan, új ember, az ismeretlen előtt!” — A Tête d'Or Cébes-e, aki a költőt jelképezi, megveti a lábát a földön, mintha hajóhídon állana: sorsa küszöbén megérti, hogy a teremtés vele kezdődik, hogy a világ és ő maga kaotikus zűrzavar, amely egy Szót vár és egy nevet!

„Semmi sem szilárd körültem, a kaosz közepén állok, elvesztem a halál belsejében. Szívemre az utolsó óra kínja borul... Betörtem oda, ahol ember nem lakhat, elvesztettem méreteimet, utam a Közönyösön keresztül vezet.”

Ilyen az Óceánnal való első találkozása annak, aki „Isten földjének gyűjtője” akar lenni, Claudel vállalja a tenger kockázatát, testét-lelkét kiszolgáltatja „az elemnek, amely a szél prédája”; elhelyekedik az Erő kellős közepén, mert érzi az összhangot a mindenség és léte teljessége között. Valéry a tengerrel szemben tisztán csak szellem akar lenni: olyan elmés, olyan találekony, mint maga a tengertűkör, mely folyton újabb tüneményt hoz létre és főleg közömbös mindennel szemben — kivéve saját játékát. Ezzel a játékkal játssza ki életunalmát. „Az unalom, amelynek anyaga maga az élet és oka az ember éleslátása.” Claudel már egészen másfajta típus: nála a gondolat és a cselekvés egy és ugyanaz. Cébès szíve is „csupa unalom”, de ennek oka az, hogy ami legbelsőbb lényege, még nem tudott kifejezésre jutni: az ifjúkor mérhetetlen mélabúja ez, gyötri őt a sok fel nem használt erő.

„Nem tudok semmit és képtelen vagyok bármire. Mit mondjak? Mit tegyek? Mire használjam lelógó karjaim? Lábam, amely mint az álmok, ragad magával?

Látjátok, szükségem van,

Magam sem tudom, mire és legszívesebben kiáltoznék szüntelen,

Mint naphosszat panaszosan csipog a fészekalja fióka, mert varjú-mama és varjúpapa meghaltak!

Nem, az nem lehet, hogy a mai napon-ne teljesedjék az, mit konok reménykedéssel várok, mint az állat!

Mintha a *Részeg Hajó* visszhangját hallanók e versekben, az ismeretlen hívását, a kaland ígértét, amit Claudel Rimbaudtól tanult. „Ó, bár csak szétrobbanna csónakom, ó, bár csak a tengerbe esnék!” „Ó, bár csak áthatna, magával ragadna, elborítana az erő, amely bennem és a mindenségben közös és a formát várja, amelyet én vagyok hivatva adni neki!

Kétségtelen, hogy az első lépés az ismeretlenbe szörnyűbb, mint a halál. De a ránkzúduló erők nem hagynak időt, hogy a kaland képtelenségére gondoljunk. És mikor az elszabadult tenger visszahúzódik

a lélekből, amelyet hatalmába kerített, azt már megtermékenyítették a víz titokzatos ajándékai. A „Bevezetés a holland festészetbe” című művében Claudel nagyszerűen festi a termékenyítő tenger betörését a Zuyderseebe:

„Amikor nagy átalakulások készülődnek bennünk, vagy talán éppen befejeződnek, amikor a hétköznapi apró eseményei mögött ellenállhatatlanul erősödik bennünk a nagy áradás lehetősége — legyen az szerelem, fájdalom vagy vallásos megtérés —, amikor látjuk, hogy az első korlátok már elhajoltak és szemhatárunk szintje egyre magasabb; hogy lelkünk minden kijárata el van torlaszolva és személyiségünk legtávolibb és legrejtettebb zugában is folyton emelkedik az ár és minden védekezés hiábavaló a ránk törő idegen elemmel szemben: lehetetlen nem gondolnunk Hollandiára, amikor a déli órán ezernyi hajó lobogójának csattogása közben diadalmasan bevonul a hullámok istene és birtokba veszi az erek egész hálózatát, meglátogatja a földet, amely az ő birtoka. A víz hatalmas nyomása alatt megtelnek a zsilipek, egyik híd a másik után emelkedik fel, a partra vetett öreg bárkák kiszabadulnak iszabörtönükből és mint a mérleg két szára, hintáznak föl s alá. A töltés csatornáiból előtör a víz-sugár és az egy testté vált Hét Tartományt megremegteti az életadó tengerár, melyről nagyszerűen mondja Ruyter tengernagy sírfelirata. *Immensi tremor Oceani*. Azután eljön az idő, amikor a lélek, amelyet torkonragadott a támadó elem, érzi, hogy szorítása ellanyhul, a víz, amely majdnem elborította, lassan visszahúzódik, lepad, eltűnik e résekben, anélkül, hogy bármi vissza tudná tartani, és belőlünk is magával visz valamit. Az elveszettnek hitt területek újra láthatókká válnak és szemünk újból birtokba veszi a megújult és megtermékenyült tájakat.

Nem értheti meg a Németalföldet az, aki nem érzi talpa alatt a talaj titkos rugalmasságát, nem olvad bele ebbe a kozmikus ritmusba, amely elsüllyed és emelkedik, mint az emberi kebel”.

Ezt a szöveget nem olvashatjuk anélkül, hogy bennünket is magával ne ragadna a tenger ritmusa; anélkül, hogy ne éreznők a lélek titkos erőinek rezdülését magunkban. Mert a szónak megvan a hatalma, hogy szellemi téren olyan hatást váltson ki bennünk, mint a tenger: a szó, a mondat, a ritmus nemcsak arra való, hogy tisztázza a jelenségek közötti összefüggést, sem arra, hogy abszolút lehetőségeinek látványa megrésze-gítse a szellemet, amely öncélúnak tekinti magát. A szó igazi értelme nem az, hogy megállapítsa a jelenségeket, hanem, hogy a valóságot lélekkel töltsse: a szó az erő szétáradása, az a szerv, amely a valóságot felszívja magába és szellemi síkon átváltoztatja, de közben egy pillanatra sem szűnik meg táplálkozni belőle, még a szemlélődés állapotában sem. Csodálatos kölcsönhatás folytán, a szó, amely anyagát az elemekből meríti, egyszersmind táplálja őket: mert azok is éheznek az igazságot, amely kiegészíti őket, a gondolatot, amely a virtuális, formátlan anyag fölé emeli, kiszabadítja a kaosz zűrzavarából, ahol az erő önmagára hat. A tenger is, miután a kalandort méhében hordozta és megszülte az emberi ígét, újra alázatos lesz, meztelen és gyöngö, mint a síró kisgyerek.

„A tengerész, amikor nem vitorlázhat, ágyát a tenger mellé veti meg; amikor az háborog, mint a dajka, ha a csecsemő nyöszörög, fölkel ágyából, hogy megnézzze, nem nyughatik miatta. Így vagyok én is: mint a város titkos csatornáin keresztül, résztveszek a tenger mozgásában, mert belémhatol ez a folyékony elem. Akár írok, akár beszélek, pihenek vagy eszem, egy vagyok a tengerrel, amely süllyed és emelkedik bennem.”

* * *

Ha összehasonlítjuk ezt a kétféle magatartást, Valéryét, aki ott áll a tenger és a világ előtt és Claudelét, aki beleveti magát a mélybe, láthatjuk, milyen különböző fogalmai lehetnek az embernek a szóról. Két homlokegyenest ellenkező típust képviselnek ők: az egyik nem lát magában és maga körül mást, mint jelenségeket, és bizalmatlan minden tudással szemben, amely ezeken túl akar jutni: „Félek, csalóka ábránd minden igyekezetünk, hogy elmélyítsük magunkat”. A játékos úgy áll az étellel szemben, mint egy sakktábla előtt. Elfogadja a dolgok elrendezését, mint ahogy folytatjuk a sakkjátszmát, amelyet valaki abbahagyott előttünk. Minthogy ösztönszerűen metafizikátlan, saját létezése is virtuális szemében, csupa lehetőség és gratuitás, mint a sakkjáték végtelen sok kombinációja.

Hogy mennyire önkényes, mennyire kétségbeesett ez az állítólagos „felszabadulás”, mennyire a léttel szemben való teljes csődöt takarja vagy talán cinikusan be is vallja azt, arra legjellemzőbb az ifjú Valéry egyik barátjához írott levele. Húsz éves volt akkor, akár a Tête d'Or Claudelje, tehát még nem Monsieur Teste, sem pedig Faust.

„Felébredek és egy nagyot ásitok a teremtés felé. A művészet gyerekjáték. A tudomány sivár és durva, az Alma megrohadt. Nincs semmi, ami bonyolult, távoli, titokzatos vagy szubtilis lenne. Talán az eső halk nesze a szélben hajladozó fáradt lombokon, nem is olyan csunya. De csak ez, semmi más. A világ nevetséges, mint egy falióra. A csillagok bután körben forognak, nincsenek is olyan sokan, és alapjában nem szépek és nem is félelmetesek. És mit érdekelnek az emberi agyak! olyan együgyű mind! Megnövesztik a hajukat, és odaülnek az ég aljára, mint Orfeusz, lírájuk az azúron, szemük kifordul — mert megöltek egy szörnyet vagy egy bizonyos mássalhangzót halmoztak ugyanabban a verssorban. Szörnyűség!... A virágok ostobák, mint az asszonyok. Ennek a fordítottja is áll. Az építészet üres. A könyvek? Azokat mi csináljuk, tehát... Egyébként nincs ital, amelynek íze és büze volna. Csak egyféle szag kedves a művész előtt: a só szaga és talán a köszéné. A tömjén bűdös. A halál unalmas. Az embernek úgy kellene végeznie, hogy felrobban vagy elmerül a tenger közepén.

A nyelv csödbe jutott. A természet pocakot ereszt. Túlvilág nincs. A pogányok ostobák. A keresztények ijesztően rútak. Hamlet elég rendes lenne, ha nem volna körülötte az a dráma. A tudomány emberei parvenük... Konklúzió: „Minden kétségbeejtően unalmas”.

Cébès is unatkozik, de azért, mert még nem valósította meg önmagát. Az ifjú Valéry azért unatkozik, mert kimerítette a kelyhet, mielőtt belékóstolt volna. Hogy ezt túlélhesse, mi marad számára más, mint a játék? Rá kell licitálni a jelenségekre, ha az ember nem hiszi, hogy üdvözülhessen. Ezáltal az emberi szellem istennek érzi magát; minthogy nem korlátozza egyéni sorsának beteljesítése, időben és térben korlátlanul mozoghat: kiszakad az életből, amely hordozza, felszabadul a metafizika szenvedélyétől. A tiszta szellem, akár a tenger, folyton csak a lehetségest mutatja. Életének értelmét saját természetében látja, vagy inkább saját játékában, mert bár tagadja az abszolútot, önmagát abszolútnak tekinti. Számára minden csak ürügy, szempont, melyet bármikor megváltoztathat. De azért olykor elfogja valami nyugtalanság, nem bízik formulái értékében, kételkedik pontos mechanizmusai céljában:

„Néha azt kérdezem magamtól, hogy a feltevések és tényeknek ez a folytonos szaporodása nem a szellem egyre növekvő irritációjával függ-e össze?... Úgy tűnik nekem, mintha a kutatás és felfedezések között olyan viszony állana fenn, mint a méreg és a megmérgezett között”.

Egy ilyenfokú kételkedés aláaknázná a megismerést, ha a szellem

az igazságra vágnék. De amíg Rimbaud vágyott az igazság birtoklására, az örök Faust túlságosan dilettáns ahhoz, hogy kívánja az igazsággal való egyesülést, mert az gátolná szabadságában. Nem aktív, csak mindenre képes. Az aktív ember célt tűz ki maga elé, folytatódik a saját formában. A Valéry-féle típus állandóan rögtönöz, ami a jó társalgóra jellemző. „Az ember társalgásra született” — mondja. Mindegy, ki a partnere: ő maga, a világ vagy egy másik szellem, a társalgó úgysem akar semmiféle konklúzióhoz jutni, mert minden út zsákutca, amely szabadságát veszélyezteti.

„Minden mozgás, ha célját eléri, egyensúlyhelyzetet vagy formát teremt.” Ez az egyszerű tétel olvasható Claudel *Traité de la Co-Naissance au monde et de soi-même* című műve „argumentum”-ában. Ő a megismerés követelményét abban látja, hogy anyag és lélek, jöllehet különbözőek, természettől fogva nincsenek különválasztva: mindkettő alá van vetve egy bizonyos cél felé törekvő mozgásnak. A szellemnek a dolgokkal szemben való transcendenciája helyébe Claudel a Teremtőnek a teremtménnyel szemben való transcendenciáját állítja. Minden teremtmény ösztönzést kap, hogy egy felsőbb parancsnak megfelelően megtalálja helyét a mindenségben, mert a rész és az egész szolidáris egymással. Legfőképpen az emberre vonatkozik ez, aki a beszéd adományával rendelkezik, amely egyszemélyben a szellem és a víz: a plasztikus elem és az akarat, amely azt formába önti. Ahogy Claudel az *Esprit et l'Eau* című nagy ódájában mondja, az ember célja az, hogy a nyelv segítségével megalkossa önmagát és vele együtt a világot olyannak, amilyennek Isten akarja. Minthogy minden élő különbözik az összes többi élőtől, ha Isten szándéka szerint betölti szerepét, létezése minőségbeli növekedést jelent a mindenségben; szava eddig nem ismert formát teremt, soha nem hallott új nevet, és utána a világ más lesz, mint addig volt.

„Ez az az „új név”, amelyről a Szentírás beszél, ezen a néven szólítatunk, hogy megszülessünk az örökkévalóság számára; ez az a csodálatos név, amely örök titok a Teremtő és a teremtmény között, s nem közölhető senkivel. Ezt a nevet megismerni annyi, mint megérteni legbensőbb természetünket, mint abból táplálkozni, ami életünk lényege. Mint ahogy a szót magánhangzók és mássalhangzók alkotják, lelkünk is minden lélekzetvétellel Istenből meríti tökéletes zengését.”

Claudel *Ars Poetica*-jában, ahonnan ezt az idézetet vettük, a keresztény gondolat eléri tökéletes érettségét: egységes világszemléletként jelentkezik, amelyet megkoronáz az emberi mű, rajta minden ember mással nem helyettesíthető részlet, szent és pótolhatatlan ékítmény. Külön-külön és együttvéve azért vagyunk a világon, hogy azt az öntudat fényéhez emeljük, ami legmagasabb fokon Istennel való egyesülést jelenti. Tehát Isten megbízásából magam is teremtő vagyok, felelnem kell a saját nevem hívására, szabadon kell véghez vinnem azt, amit tőlem a Teremtő vár. És mit vár tőlem? Hogy összegyűjtsem egy egyéni formában az egy és mégis olyan sokrétű világot, egy olyan formában, amelyet egyedül én vagyok képes létrehozni. A teremtés egy piramis, amelyben minden élet-energia összefut és a piramis csúcsán én vagyok: ilyen a teremtés képe, ha birtokba veszem azt, a név nagyobb dicsőségére, amelyen Isten hív engem, hogy ez a név, amely lelkem tökéletes éneke, mindörökké dicséret és imádság legyen.

Teste úr, én félek öntől. Ön embertelen és ijesztő. Talán, mert nem tudom önt megfogni: „nem mondhat az ember olyat róla, ami a következő pillanatban még érvényes volna” — ezek a felesége szavai. Vagy talán,

mert ijesztően mozdulatlan, mint a pók, amely megbújik egy sarokban, de hálója mindenütt ott feszül és csupa ideges figyelem... Mi más számára az ember, mint egy légy, amely egy mozdulatlan tekintet világában él; ez a tekintet „hol látja őt, hol nem, de nem téveszti soha szem elől”. A Valéry-féle istenségnek nincs érzéke a dolgok belső ellenállása iránt, nem veszi észre a félelmetes erőt, amely öntudatlanul ott lappang a dolgok mélyén. Ha a megismerés úgy jön létre, hogy a tiszta érzékelés és a tiszta szellem közé nem ékelődik érzelem, elkövetkezik az idő, amikor már a felszín nem hajlandó elárulni a mélységet, amelyet takar. De ha még ez nem is következik be, az érzés, amelyet megfosztottak erejétől, attól a jogától, hogy érezzen, higgyen, szeressen, birtokba vegye azt a homályos világot, amelybe nem világíthat bele az ész — ez az érzés elsatnyul, hacsak nem merül el végleg az örületbe. Az ember, aki csak szellemnek képzele magát és tetszeleg ebben a szerepben, milyen viszonyban lehet a többi emberrel és önmagával? Talán hódít, mert a mozdulatlanság, az úr fönséges közönye is hódíthat és áldozatai örömmel áldozák fel magukat érte, de milyen elviselhetetlen Emilie Teste, amikor a férjéről beszél:

„Szelleme úgy zárja magában az enyémet, mint egy ember szelleme egy gyermekét vagy egy kutyáét. Van úgy, hogy járok-kelek a házban és egyszerre elfog a vágy, hogy énekeljek; hirtelen támadt jókedvem, befejezetlen ifjúságom arra készlet, hogy táncolva szálljak szobáról-szobára. De bárhogy ugrálok, egy pillanatra sem feledhetem a távollévő hatalmát, aki ott ül valamelyik karszékekben, álmodik vagy dohányzik, vagy a kezét nézegeti, egyenként megropogtatva izületeit; sohasem érzem, hogy a lelkem határtalan volna, mintha mindig körülzárna valami. Nehéz ezt megmagyarázni; nem mondom, hogy fogoly vagyok. Szabad vagyok, de beskatulyáztak”.

Nem, az nem lehet, hogy Isten az az abszolút néző legyen, amelyet Teste képvisel. Ha a megismerés nem más, mint „gyémántpillanat”, amelybe minden be van zárva, minden áttetsző; ha nem élet és melegség, ha nem azt jelenti, hogy minden lény része az összes többinek, vajjon miféle kiváltság az Istené, aki teremtményeitől elkülönülve, fönséges unalommal figyel, hogyan játszanak. Mi jogon állíthatja valaki, hogy a szellem legmagasabb csúcса ez az életképtelenség, ez a szörnyű unalom?

* * *

Hol a fájdalom Valérynél? Hiába keresem, nem találok mást, mint végtelen gögöt. Minthogy valami átok nehezedik rá, amely örök száműzetésre kárhóztatja az emberek között, fennen hirdeti, hogy eszménye a világtól elszakadt, tiszta szellem. Milyen más Claudel magánya, aki csak azért hagyja el övéit, hogy teste-lelke annál mélyebben hatoljon be az élő igazságba! Ha néhány napra hazatér, az ismerős otthoni hangok mögött folyton a tenger zúgását hallja és szeretettel és szorongással figyel rá. Felsőhaját és ez a sóhaj azt fejezi ki, hogy nehéz volt az áldozat, nem jószántából szakította el a szálakat, amelyek saját húsához fűzik:

„Az utas úgy tér haza, mint a vendég: mindenki számára idegen és számára is minden idegen. Szolgáló, akaszd csak ide a köpenyem, ne tedd félre! Nemsokára megint útra kelek. A családi asztalnál úgy ül, mint egy gyanús vendég. Semmiképpen sem rokon! A vándor, akit befogadtak, akinek füle tele még a vasút és a tenger zajával, aki mint az alvajáró imbolyogva jár, mert lába alatt érzi még a hullámverést,

nem ugyanaz az ember, akit a kikötőbe kísértetek valaha. Megtörtént az elválás és a száműzetés immár mindenhová elkíséri ezentúl."

Milyen távol vagyunk Valérytól! Vajjon felismerné-e a vadul háborgó elemben a Minervának szentelt templom szilárd biztonságát? És ez a parton álló világos szellem milyen véleménnyel lenne az örülről, aki a szilaj elem kellős közepébe veti magát? „Hol a világ vége?” — kérdi Faust-Valéry. Szeretném megtenni az utazást, amely meggyőzne saját létezéséről... Már nem egy utat tettem, de azok végül is e padhoz vezettek. Megtanítottak egyre s másra, de magamról nem tudtam meg semmit, amit ne tudtam volna, ha ki sem mozdulok a szobámból.

Ezzel szemben Claudel tudatában van annak, hogy a bizonyosság csak úgy szerezhető meg, ha vállaljuk a teremtés kalandját, ha nem tekintjük úgy, mint valami látványt, hanem mint egy állandó erőfeszítést, összhangban megszámlálhatatlan egyéb erőfeszítéssel. Claudel a világ végén az örök kozmikus himnuszát küldi az ég felé; a világmindenség energiái az örök Szeretet kebelén virágoznak ki, a Szeretetén, amely egy a megismeréssel.

Az utazó, miután körülhajózta a világot, nyugodtan elmehet az ismeretlen végére; a legismeretlenebb ország a teljes megismerés országa. Az erős ember magával viszi a Szót, amely az ő lelke, amelyet minden létező mértékének tekint; a Szót, amelyet Istennek adott és amely biztosítja őt, hogy soha többé nem lesz egyedül, mert a mindenséggel egyesül. Ha mégis magába vonul, ezt nem keserű gögből teszi, hanem hogy a teremtést önmagában is befejezze, hogy a csöndben, amely beáll, ha a világ hangja elhallgat, újra kezdje a titokzatos párbeszédet, és érezze a lélek szerelmes egyetértését önmagával és Istennel. Lehet, hogy egyedül akar lenni, de nem azért, mert fáradt vagy tehetetlen, hanem, mert eljött az ideje, hogy a Bölcsesség megkoronázza a megismerést; hogy Isten, akit eddig a dolgokban ismert meg, most szemtől-szembe mutatkozzék előtte és nevével nevezze szolgáját. Mert a megismerés az üdvözülésben teljesedik ki, ami nem más, mint a Létbe való örök beleolvadás. Nincs szakadás az ember és a világ, az ember és Isten közt. Egyesíthetem magamban Isten ajándékát a föld ajándékával; megérthetem Isten szándékát, aki kijelölte a szót, amelyet játszani kell a mindenség szimfóniájában. Pótolhatatlan vagyok magam is: Isten úgy szeret, mint senki más és én erre a szeretetre úgy felelek, mint senki más.

Milyen tanulság vonható le a párbeszédéből, amelyet a száraz szellem és a megtermékenyített lélek folytat előttünk? Mit tanulhat belőle ez a mai világ, amely a kettő között tétovázva áll: megbűvölve az egyik tiszta absztrakciótól, habozik magát átadni a másik hiábavaló nagylelkűségének; fél, hogy rászedik, ezért nem bízik az erőben, mely az ígét élteti, sem az ígében, amely az erőt kifejezésre hozza; nem hisz saját egységében, mert számára az élők egysége írott malaszt csupán; inkább elpusztul magányában, pedig szíve vágyik a szeretet után? Nagyon egyszerű a tanulság, mégis nehezen érti meg romlott szellemünk. Hallgassuk meg Claudelt, mit mond a Lélek és Víz című nagy ódája befejező részében.

Isten Lelke elragadott engem hirtelen a falon át, s most itt vagyok ez ismeretlen földön.

Hol van immár a szél? hol a tenger? s mely ide hozott, hol az ösvény?

Hol vannak az emberek? Nincs már egyéb, csupán a mindig tiszta égbolt. Hol van a hajdani vihar?

Fülelek: nincs már egyéb, csupán e susogó fa.

Hallgatódzom: nincs már egyéb, csak e makacs levél.
 Tudom, a harcnak vége. És vége a viharnek is, tudom!
 Vala a mult, de nincs már. Fagyosabb lehellet csapja meg arcomat.
 Ismét itt a Jelenlét, az ijesztő magány s a hirtelen lehellet ismét
 arcomon.
 Uram, előttem van a szőlőm s látom, a szabadságom többé nem
 veszhet el.
 Aki a szabadságot ismeri, kacag most minden köteléken; s szív-
 béli kacagását kicsoda érti meg?
 Szemlél mindeneket s kacag.
 Jó nekünk itt lennünk, Uram; az emberek látására bár vissza
 sohse térnék.
 Rejts el, ó, Istenem, minden ember szemétől, hogy senkifia ne
 ismerjen engem,
 S mikép az örök csillag
 Csak fényét őrzi meg, belőlem se maradjon egyéb, csak a hang.
 Az érthető ige, a kifejezett szó s a hang, mely lélek és víz!
 Testvér, a szívem nem adhatom neked, de hol az anyag mit sem
 ér már, mindent áthat a testetlen szó,
 Mely én magam vagyok, örökkévaló értelemmel.
 Figyelmezz, gyermekem, hajtsd felém fejedet, s neked adom a
 lelkem.
 Lärmával tele a világ, míg fa csúcsán a jős-lomb susogását csak
 a szeretőnek tépett szíve hallja.
 Hol hát az ember-hang, melyik ne lenne se mélyebb, se magasabb
 hozzá képest?
 S mért csak te magad hallod? Mert isteni mértékre szabva magad
 vagy csak!
 Mivel e hang legbensejében maga ez a mérték,
 A szent, szabad, mindenható, teremtő mérték!
 Ó, érzem én, nem szűnik meg a Lélek a vizek fölött lebegni!
 Semmi sincs, testvérem, s te se vagy,
 Csupán egy kimondhatatlan arány és megszábot szám által a
 végnélkül osztható vizek felett!
 Figyelmezz, gyermekem, szíved ne zárd el tőlem és fogadd
 A bölcs hang betörését; a víz s a lélek megváltása benne;
 minden
 Bilincsek oldása és magyarázata.
 Nem leckéje ez valamely tanárnak, sem feladat, mely megol-
 dásra vár:
 De láthatatlan táplálék s minden beszédet felülmúló mérték,
 Lélek, lelket fogadva be és minden dolgot beragyogva benned.
 Itt van hát házam küszöbén az Ige, miként egy örökkévaló, fiatal
 leány.
 Nyiss ajtót! Isten Bölcsesége áll előtted,
 Dicsőség tornya s koronás királyné.
 Barátom, nem vagyok én sem ember, sem asszony: Szeretet va-
 gyok minden szavak felett!
 Köszöntelek, drágalátos testvérem!
 Ne illess! kezemet megfogni ne iparkodj.

*Emmanuel tanulmányát Füzesséry Katalin, a Claudel ódarészletet
 Szedő Dénes fordította.*

AZURPARTI ÉDEN* Irta Cs. Szabó László

1.

Jártam volna én is a tengert Odysseusszal. Míg a Hajós a felesége után sóhajtva nimfák heverőjén vitézkedik, társai a köves parton elejtik a vadkecskét s megfalatozzák az olajillatú éjben. Nincs ember, aki ne forgatott volna egyet ezen a képzeletbeli nyárson. Két gyermekkorunk van, az egyik anyánk legszebb emléke, a másikat, az ősit Odysseus mozgó padlóján töltöttük.

Jártam volna én is Dido királynónél. Kigyúl az alkony a kikötőben, belehamvadnak a zászlók, csattogva lehúzzák a vitorlákat az árbocról; zene szól a hullámmosta márványoszlopok mögül, szőnyegek virítanak az ablakokban, nyujtott ima száll egy toronyból, egy cigányasszony ül a kikötőlépcsőn s pénzt, szép leányt, hosszú életet jósol a tenyerünkéből. Mint a papircsónakok egy dézsa vízre, úgy erednek őskori emlékeink a Földközi Tengerre.

Három félszigete közül a középső fogta be a legtöbb meserajt. „Az ősi föld, apáink édene”: Itália. Isteneket rabolt Hellászból és császárokat szerzett Ibériából: a másik két félszigetről. Isteneket Egyiptomból és császárokat a sivatagból. Császárokat északról, Galliából, Moesiából, Panóniából. S Istent Palesztinából. Tengeri hazánknak Itália lett a kincses kalózbarlangja.

2.

A vendéglátóké az első szó. Azoké, akiknek Odysseus és Aeneas nyelve volt az anyanyelvük. Szavaikból szőtt négyes virágkapun át lép az olvasó az azúrparti édenbe. S Homérostól az utolsó gall-római költőig századokat öregszik minden kapunyílásban. Mert hiszen nem Homéros az agastyán; mi vagyunk háromezer évvel öregebbek, de csöppet se okosabbak nála.

Ebben a könyvben a mondának, mesének s a szájhagyománynak hiszünk. Tudjuk, hogy a tudomány időnként töredelmesen visszatér hozzájuk magyarázatért. Elhisszük tehát, hogy trójai menekültek ugrottak ki új honfoglalásra a kecskerágta törpe bozótok közé s a sokoldalú és sokarcú istenek segítségével felvirágoztatták békés birodalomká. Egyszer volt a földön hosszú béke, a római. Jól fohászkozott az elején Horatius és Vergilius, s tudta, mit sirat a végén gall költőtűdjük, amikor a Tiberis-torkolatban hajóraszált lángbanálló hazája felé.

3.

Márványcsarnokban, mozaikpadlón, porfír és arany oszlopok közt lakott a római fegyveres hatalom és a római lélek uralma. A lélek uralmát azonban Szent Péter széke süllyedő paloták, néptelen csarnokok, csonka oszlopok közt is örökölte a captóliumi istenektől. Sárkunyhó, kaliba állt a palota helyére, Róma kiürült s összeszáradt, igéi azonban oda is elszálltak, ahol kicsorbult hajdan a rövid kard s a sas-jelvények lehanyaglottak. A prokonzul székhelyét püspökök örökölték, akik Róma nagyságára tanították a hosszúhajú északi katonakirályokat. Egy rom-

* Bevezető egy Itáliáról szóló versgyűjtemény elé. Az antológia 250 versből áll, Alcuinnaival kezdődik, a IX. században s idegen része A. Huxleyval, a magyar Jékely Zoltánnal végződik.

város, kirabolt sírok, tetőtlen paloták, födetlen csarnokok, feltépett utak, összetört viaszablák, kidőlt mérföldkövek, leomló táboroszlopok nagyságára! Nem kellett sok tanítás, mert a barbárok sose hitték el, nem merték és nem akarták elhinni, hogy vége a birodalomnak. Fatornyos hatalmuknak is csak úgy volt íze, ha azt hitték, hogy Rómától csikarták ki; kevély képzeletükben mindvégig a világ urával leveleztek s árnylégiókkal dacoltak. Így született a mai Európa. Nagy Károly Ravennából — egy torz, törpe Rómából — hozatott oszlopokat a székvárosába, egy angol pap volt a kedvelt minisztere, mert tökéletesen tudott latinul s magánál fogott egy longobárd szerzetest, mert jól beszélt görögül. Köröskörül az irtásokon, rengeteg erdőben, Glastonburytól és Clunytól Tihanyig s még messzebb a csupaszképu papköltők Róma nyelvéen áhítattal ismételték a porladó Rómáról azt, amit az aranykor költői egy élő világhatalomról s egy milliós városról zengtek.

4.

Önmagukról csak sokkal később kezdtek énekelni a barbárok. Először franciául, helyesebben azon a nyelven, amely a francia őse. Kevéssel azelőtt pitymallott a második keresztény ezredév.

Három századig a lovagi mulatságnak s a lovagcsúfolásnak, az istenimádásnak s a papugratásnak egyaránt a franciák a mesterei. Már a birodalomban is ők voltak az irodalmárok, most aztán szabad vásár a világ a rajongásuknak s a tréfacsináló kedvüknek. Ők tudják legjobban, mi kell, miféle csemege a címereseknek, de azt is, hogy min röhög a nép a címeresek kárára. Az egyik versben sárkányokat aprít a lovag, a másikban elnadrágolja a paraszt vagy túljár az eszén a plebejus Róka. Mondani se kell, hogy a sárkányölésnek egy lovagteremben ül a hallgatósága, az úrtáncolatásnak egy pincekocsmában.

De a hosszú jelmezbálba, amelynek lovagélet a neve, trójai és görög vitézek is belevegyülnek: láncinges és sisakrostélyos Priamusok, Achillesek és Nagy Sándorok. S a kapuálló templomszobrokon Apollo képe is föltámad az ifjú Krisztus arcával s föltámad a szenátori tóga is a próféták és apostolok testén. A szó s a kő egyaránt továbbadja az antik örökséget. 1200 táján még mindig nagyon keveset felejtett vagy megint nagyon sokra emlékszik belőle a délfancia szobrász s az északfrancia költő.

5.

Az összeomlás után Itália majdnem tétlenül tűrte ezt a csodálatot. Nem maga mentette meg magát, hanem Észak képzelete. Yarmouth, Canterbury, Aachen, Fulda, Orléans, Rheims, Chartres, Esztergom sokáig volt annyira Róma, mint az Urbs.

A középkor végén azonban Róma kiegyenesedik. Világtanítói jussát követeli, s Észak a hosszú, önkéntes tisztelet hatása alatt szinte első szóra megadja. Fölemelkednek az antik arányú lombárd és toszkán templomok, egy délolasz szobrász a vésőjével fölviszi Toszkánába a görög stílusérzékét, egy nagyzó római prókátor papíron, nyílt levelekben s rangosztó üzenetekben családi birtokként kezeli a világuralmat, s egy száműzött fia, egy költő a szülőföld dicsőségére s az ősök tetteként éneкли Karthago pusztulását. Mind lábujjhegyen állnak, homlokukkal a Pantheon kupoláját súrolják s szikrázó ujjakkal nyúlnak a csillagokig, amelyek Odysseust s Aeneast eligazították hajdan a tengeren.

S a világ nem mosolyog. Nem ütközik meg azon, hogy a törpe utód túl hosszú tógában feszít, rálép s belebotlik. Chaucer, „az angol költészet apja” fiatalkorában még a legnagyobb középkori költőiskolától: a fran-

ciától tanult. De utolsó s legnagyobb művében egyik figurája, az oxfordi tudós már Petracca lábánál ül. Körülbelül az ő életén vonul át a francia és olasz világtekintély vízváltója. A XIV. század második felében tartunk. Attól kezdve Itália gyűlölve tisztelt, majd megalázva irigyelt, de vitatlan mester a francia forradalomig.

6.

A régi Európának volt egy úri nyelve, a latin. Nem a születési, hanem a szellemi nemesség beszélte. Nyelvi-formai műveltségük Erasmus életében alkonyul le, azokon az okos lakomákon, amiket egy kerti lugasban élveznek, a városszállón, egy perccel a hitújító orkán előtt.

Közben s párhuzamosan azonban kezdik a népek egymásra hegyezni a fülüket. Mit mond a bolond? Hogy hívja a kenyeret s a bort? Mért úgy s mért nem úgy, mint én? A nemzeti érzésnek a fül volt a bölcsője s az idegengyűlölet a dajkája. Visszajáról kezdődött ez az érzés, tagadással. A franciák előbb gyűlöltek az angolt s az angolpárti franciákat — már a középkorban is voltak kollaboránsok! — s csak azután lettek hiú hazafiak. Az angolok különböző partraszállásokból tudták meg, hogy ők angolok, akik a kontinensen tönkrenyilazzák a cifra francia lovagsereget. A velencei „külföld”-re ment Nápolyba s a firenzei „meghódította” Pisát, de egy húron pendülve vetették meg a barbárt, akinek már a neve is túske a bársonyos olasz ajkon. Meg is lágyítják, amelyiket érdemes, így lesz az angol Hawkwoodból Acuto és Szibinyáni Jankból — Zsigmond király kíséretében — Bianco, azaz Fehér lovas.

De a fül után a zsebben is ébrednek a nemzeti érzés. Szent Péter széke az egész világnak adószedője. Nemcsak a nyelvet, jogot és az eperfát örökölte Rómától, hanem a ládafiát is. S jön egy nap — először a császárharcok idején —, mikor a népeknek eszükbejut, hogy miért teljék meg éppen az ő aranyukból? Miért jusson éppen olasz papoknak kristálykehelyre, márványlépcsőre a német, francia, angol stb. pénzből? A kérdés már protestáns, jóval Luther, Kálvin, Knox és Méliusz Juhász előtt. Szinte fölösleges mondani, hogy német ajkon a leghangosabb. Ezzel a kérdéssel kezdik meg sorozatos kivonulásukat az európai népközösségből. De a gondolat, mondom, más népnek is eszébejut s minél gazdagabb, annál inkább.

Ezer esztendőszepplőtelen ragyogás után fiatal nemzeti indulatok felhőznek Róma arca előtt. A történelem egyik csúfondáros nagy ellentmondása, hogy ezeket az ifjú önvédelmi indulatokat éppen a Róma-rajongó humanizmus szabadította föl saját bálványja ellen. Túlgyőzött a célon. Ki hirdette először az egyéniség korlátlan jogait? A humanisták. Helyi zsarnokoknak akartak hizelegni a gondolat, de mások is éltek vele. Minden népben s minden anyanyelvben ifjú gőg ágaskodik. A világ megtelik félistenekkel, akik önmaguk mértékei s fölvetett fővel állnak Róma elé. A humanista, protestáns Hutten latinul s a humanista, katolikus Du Bellay franciául tagadja meg a hatalmas várost, Raffael és Michelangelo műhelyét, holott őseik térdre roskadtak a sárkunyhók előtt. Csakhogy őseikben még osztatlan volt a lélek s önkéntes keresztény alázat lakott az ifjú nemzeti gőg helyében. Egyik hitében, másik nyelvében szakadt el a humanizmus szent városától, s a lázadás lelkei éppen a legkülönb tanítványok. Így van minden szellemi forradalomban. A mesternek nem a tudatlanoktól kell félnie, hanem a méltó de ellenséges utódtól.

„Tagadj meg, hogy követhess” — üzenté egyszer jó életösztönnel Gide egy fiatal költőnek. Ezt üzeni Róma is a fogcsikorgató, felszabadult,

hiú, de ingatag nemzeteknek. Dühösen zúgnak a levegőben a friss rajok, mégis ragyog az elhagyott arany kaptár. A XVI. századba értünk; nemedékek dolgoznak az új Szent Péter bazilikán.

7.

Az öndédelgetés — népek, fejedelmek, költők, városok, rablóvezérek kultikus önszerelme — Itáliában sarjadt ki egy mohos ókori törzsről. Élő embernek először itt állítottak újra lovasszobrot. Aggasztó jel volt, hogy mindjárt a második vagy harmadik modell egy bőkezű martalóc.

A XVI. század elején öt-hat önálló fejedelemség néz farkasszemet a félszigeten. Tombol bennük az önszerelme, korlátlanul kiélik hatalmi ösztönüket s dióhéjban előre lejátszák Európa diplomáciai történetét, testükön mutatván be elrettentő, de hiábavaló példa gyanánt a hirhedt „egyensúly politikát”. Ennek a politikának sose nyugszik a mérlege. Folyton új súlyt kell vetni valamelyik serpenyőjébe a másik ellen. Gyakran egy idegen kardot. Az olasz fejedelmek sorban belehajították egymás ellen a francia, német angol, svájci, spanyol kardot. Mohóságuk harctérre, aztán gyarmattá változtatta Itáliát. A XVI. század derekán Velence kivételével az egész ország fölött elkezdődik a hosszú éjszaka.

Van egy reneszánsz angol rémdráma, Gyöngéd Gyilkosság a címe. Dermesztően illene Itália megszállása fölé is. A népek, mint egy lealjasult Othello meggyalázták s aztán tovább szerették.

Tíz spanyol tiszt közül mindig akadt egy, aki a szabadrablás idejét a borospince vagy hálószoba helyett egy könyvtárban töltötte, tíz lelátogató idegen püspök közül legalább egy beleszeretett a márvány-csonkokba, tíz nagyúr közül legalább egynek a kíséretében akadt egy költő, aki végigjárta Vergilius nyomdokait s egy festő, akinek a füzete megtelt kerek templommal, ciprussal, szicíliai öböllel, minden tizedik zsoldoskapitány közül akadt egy, aki lelépte az ókori csatamezőket, lelki szemével még egyszer hadirendbe állítva púnokat és rómaiakat, a köztársasági párt s a diktátor csapatait. Itália a XIV. század végétől a XVI. század közepéig gazdasági és politikai hatalomként, attól kezdve a francia forradalomig víg gyalázatban s lerongyolódva volt a világ tanítómestere.

Ezúttal is nagyon sokáig tartott, amíg az átöröklött makacs képzetek átigazodtak a megváltozott valósághoz. Franciaország és Anglia már régen nagyhatalom, mikor a franciák és angolok még megilletődve törölgetik a lábukat a toprongyos, lezúllott, szégyentelen házigazda küszöbén. Szolgaságuk két évszázadában az olaszokban nincs egy krajcárnyi önértet, de eget ver a gögjük. Kegyeket osztogatnak az alamizsnáért.

Szétszóródnak a világban, okosak, ügyesek és romlottak. Méreggel fizetnek a méregért: megmételtyezik a megrontóikat. Rájuk lehet bízni egy várépítést, egy zenekart, egy templomfalat, de nem egy politikai titkot. Életük árán is mulattatja őket a cselszövés, a „combinazione”.

8.

Grand Tournak: Nagy Körútnak hívták azt a déleuropai utazást, amely két-háromszáz esztendő előtt a régi urak rendszerint gyatra nevelését megkoronázta. Az útból azonban itt-ott volt valami haszna az ágrólszakadt okos embernek is, mert a nagyúr vagy fölszedte a cselédei közé vagy megtömté az utizsákját könyvvel, metszettel, szoborral azok számára, akik otthon alaposan meg is nézték. Magyar grófok kíséretében is akadt festő, igaz, hogy osztrák.

Az utasok nemcsak a művészetért mentek Délre. Sőt abból nagyon

keveset láttak. Százötven-kétszáz esztendő fért a szemsugarukba. A mienk a katakombáktól Guardiiig tágult, de kicsúszott belőle minden egyéb, amit 1600 és 1800 közt lemértek, fölírtak és körülsetáltak.

Először is az antik Rómát tapogatták ki. (Magna Graeciáig, vagyis a délolasz görög gyarmatokig már nem nagyon ért vissza az emlékezetük.) Álltak ott, ahol Caesar áldozott, Horatius nézte a Soractet s Vergilius beszélgetett az öreg méhésszel. Aztán lementek az olasz költőkért. Ami a modern embernek Balzac, Stendhal, Hugo, Baudelaire, Rimbaud, Proust vagy Gide, az volt nekik Petrarca, Pulci, Ariosto, Guarini, Tasso. Kezdtél volna el valami híres részt:

Quando Angelica vide il giovinetto
languir ferito, assai vicino a morte...

a legtöbbben betéve folytatták volna. (Még Goethe, Byron és Széchenyi is.) Aztán zenét akartak hallani. Egész Itáliában zengett a jó muzsika, a zeneköltőké s nem a verkliseké! Minden valamirevaló székhelynek két fejedelme volt, egyik, aki a trónocskán ült, a másik egy herélt, aki esténként sokkal magasabb trónról énekelte az Operában. Aztán a politikai tudományokat akarták megismerni. Ifjú státusférfiaknak ez a feldarabolt s megalázott föld a mesteriskolájuk. Mert amit az olaszok nem tudnak saját hasznukra fordítani, arra remekül megtanítanak másokat, exportálják a hadtudományt, statisztikát, diplomáciát s általában mindazt, amit akkor államtudománynak hívnak. Északról délre haladva, egy tizenhetedik vagy tizennyolcadik századi utas noteszében előfordul a torinói udvar pompája s a piemonti parasztnomorúság, Genova foggökertjei s a Doriák, a veronai aréna s Palladio vicenzai remekművei, a lombárd rizstermelés s a milánói grófi házak, a dogeválasztás, a velencei szenátus (s megint Palladio), Livius és Vergilius szülővárosa, a bolognai festőiskola — Guercino és Guido Reni nekik a legnagyobb festő — Ariosto sírja és Tasso börtöne Ferrarában, a toszkán felesgazdálkodás s a Mediciék ritkaságyűjteménye (láttak egyszarvú koponyát, háromméteres lófarkat s emberevő csecsemőt spirituszban), a trasimenusi és cannaei csatátér, a Bandusia forrás, a Szent Péter templom, Raffael Madonnái, római szobormásolatok (abban a hiszemben, hogy görög remekművek), a pápa húsvéti miséje, Nápoly farsangja s gyönyörű templomai, Vergilius sírja s közben az Alpoktól Sziciliáig háromszáz különféle opera, amiket selyemhuzatos páholyban hallgattak, gyertyafénynél s terített asztalnál, a falatot s a magas Cét egyszerre szűrván az aranyvillára. De nem fordult elő a noteszben Paestum, Selinunt, Taormina: görög-Itália kőoltárai, Cerveteri, Tarquinia s Volterra: az etruszkok víg sírkamrái, a mennyei Pásztor körül lombsodó mozaikok Rómában, Ravennában s Monrealéban, Giotto, Uccello, Mantegna és Piero della Francesca festett drámái és a siénaiak festett áriái, nem fordult elő se Dante, se Monteverdi, se Palestrina s legtöbbször Michelangelo sem. Semmi, amiért száz éve lejárunk. Galambdúc izlésünkön mindig csak egy ajtó van nyitva.

A szellemi hagyatékot, a holt és félholt leltárt mind magasabbra értékelik — gondoljunk arra a hosszú rajongásra, amellyel Goethe neki-készül az egyetlen római útnak —, a nép becsülete azonban folyton súlylyed. Mintha csodálnánk egy gyümölcsöt s megvetnénk a termő fát. Északon még a korlátlan királyságokban s az arisztokrata társadalmakban is győz a puritán polgári morál s a haszonelvi bölcsesség; az élet értékrendje gyökeresen megváltozik. S ez az értékrend könnyűnek találja az olaszt. Az idegenek másolható mintákért és lemérhető példákért utaznak Itáliába; sirokért rajongva rátaposnak az élőkre.

Pedig jobban tették volna, ha lelketlen arányszámok helyett a lélek-

ből mentenek föl valamit Északra. Valamit a gátlástalan, görcs nélküli, természetes mediterrán lélekből. A protestáns visszafojtás világszerte megbénítja a víg ösztönöket — (nem minden ösztönt, csak a vidámat) —, a Szorgalom az Öröm fölé kerekedik, elítéli, megveti s kitiltja a társadalomból. Mindenki rab ezentúl, a rabtartó tőkés is az. A munka rabja. A világ a tücskök hatalmából átkerül az öntelt hangyákéba. Megkezdődik az ipari kapitalizmus.

9.

A festői tájat, két vulkán s két tenger honát s benne egy festői népet a romantika fedezi föl a francia forradalom után. Piaca van a népviseletnek; a citromárusok, aratók, pásztorok és fogatlan hegyi tolvajok parasztcsokorra állnak össze a templomlépcsőkön és a hidaknál. Markó Károly is itt szerzi be szalmasüveges dudásait a tájképekhez. S e tájban már nem az a szép, ami rendezett s királyi, nem is az, ami hasznos s a nemzetgazda öröme, hanem, ami szilaj s méltó a viharos kebelhez, nem az emberi szép, hanem az emberfölötti, nem ami terem s fizet a mezei szorgalomnak, hanem ahol boronghat a lángész sértett, magános büszkesége. A rom, a tűzhányók s a holdfényes tenger. Mint az Alpok vagy Arábia vagy az amerikai őserdő, Itália is csak díszlet a zseni-póz mögött. Minden szirt, ciprusliget, minden tekintet az ő lelkiállapotát veri vissza. Szép vagy, mert én sirattalak! Megmaradsz, mert én búcsúztam tőled! Szerencséd van, mert versre hangoltál! — gondolja a romantikus. Mélabús önzéssel robog át az országon s egy-két garast vet a bukfencező koldus Apollónak.

10.

A bukfencező suhanc Apolló azonban egy szakasz puskacső elé egyenesedik ki a lombárd kaszárnyaudvarokon. Osszeesküvő hazafivá serdül. Messzehangzanak a sortüzek, meghallják a határon túl is. Az olasz vérével váltja vissza becsületét a népek szemében.

Először angolok hallják meg a dörrenéseket. Nincs párja a flottának, senkitől se félnek tengeri fellegvárukban s minthogy sok százezer színes dolgozik nekik az ültetvényeken, önzetlen jóakarói a kontinensen vergődő kis népeknek. A mult század derekán még az olasz is az volt s a német is csak lázálmáiban nagy. Mindkettőt Bécs tartja megosztva, Délen helyőrségekkel, német földön fejedelmi klienseivel. Jól ismerjük ezt a politikát; Divide et Impera volt a neve a Dunavölgyben. S ha fegyverrel nem is, verseikben mind egymásra találhatnak, akik szabadulni akarnak a kétfejű sastól. Magyarok, németek, olaszok.

Kísérteties azonban, hogy mennyire bele van írva a jellemük akkori álmaikba. Magyarok s németek álma közös a szabadságról. De míg a magyarok a világszabadság zászlóját emelnék föl az utolsó harcból, a németek egy nagyot ugorva egyenesen a világhatalomét: az elejtett Hohenstaufen lobogót. Még nincs országuk s már az ősi birodalom kéne nekik. Ahogy mi szántogattuk ártatlan pogánykodással a folyók fenekét Attila koporsója után, úgy merül a képzeletük olasz folyókba a német-római császárok lesüllyesztett teteméért. De az ő halottköltögetésük nem olyan ártatlan, mint a miénk. Iszonyú démonok kelnek ki a császársirokból, uszító kísértetek, akiket sorozatos lélekmérgezés után tankkal és repülőgéppel kell szétverni folyóágyaik körül Szicíliában, Délitáliában és az Appennineken.

Közben az olasz művészet fonalát a raffaeli rokka körül lefelé gombolyítják: visszafelé a Trecentóba és Duecentóba, előre, az utolsó barokk titánokig. Burckhardt, mint egy új Dr. Tulp a hatvanas években egy olasz századon, a Quattrocenton mutatja be a reneszánsz műveltség mintabonctanát. Száz tanszék fog elősködni ezen a leckén.

Az utas már nem tud olaszul, kézzel-lábbal is eltalál a képtárakba s legfeljebb Dante kedvéért nyúl szótár után. A művészetből azonban sokkal többet lát, mint ősei. Szunnyadó báb-képeknek, báb-szobroknak, báb-épületeknek pillangószárnyuk nő. Ahogy a Röntgen-sugár fölfedi a láthatatlan képet a látható festékréteg alól, úgy fedezi föl a szem az üres umbriai és toszkán égben a primitív arany angyalokat, Fra Angelico szívárványait, a gótika csipkéit és fűrészfogait.

Az izlésnek is megvan a körjátéka, amelyből hol egyik, hol másik résztvevő szorul ki. A városok felváltják egymást a vándor utitervén, Siena, Arezzo, Orvieto, Gubbio kiszorítja Bolognát, Pármát, Vicenzát; Assissibe már Giottóéret térnek be, nem a Minerva templomért, Nápolyba az Anjou sírokért, nem a San Carlo színházért, Veronába a San Zenóért, nem az arénáért.

Mégis a polgárnak a toszkán kora-reneszánsz az igazi szívügye. Ősét, a szabad városalakót tiszteli nagyjaiban. Siena és Firenze a világ bankárai voltak, lakói nemzetközi hitelezők és gyapjúkereskedők (a kettő akkor egy); hadikölcsönök kamata, angol gyapjú és kisázsiai festékanyag ára virult ki színekké műpártolás közben a kápolnafalakon. Sok juhot kellett lenyírni és sok háborút megvívni, amíg Benozzo Gozzoli és Ghirlandajo freskóin bankár és exportör mind fősorakozhatott döllyfős nézőként a csodatettek köré. Ősök csarnokában jár a polgár s megilletődve hazaviszi mintának a palotáikat. Európa megtelik körüti bérházakkal, amelyek Medici és Strozzi palotának képzelik magukat.

Egy hatalmas, fölényes, gyarmatosító Európa műélvező évtizedei ezek és Itália a kedvenc vadászterülete. A polgár másfél év helyett egy-két hónapra utazik le, de gyakran. Az átlagnak jobban tetszik a levelezőlap, mint az eredeti kép, csak ekkora? — döbben vissza a Canal Grandtól s milyen büdös! Gyöngyház képeket, kagylót, gipsz Dante-fejet s egy arasznyi Colleoni szobrot visz haza szobadísznek. De minden századik villámsujtva áll az igazi remekművek előtt.

Titkos hiányérzés gyötörte a szerencsés kort, s a fiai a létükből hiányzó harcos nagyságot beleálmodták a régi művészekbe. Lángész, szenvedés, magány töviskoszorús szentháromsággá fonódott a polgári esztétikában. Nyugodt életükből mesterségesen termelik ki a szenvedést; tragikusra hangolt alkotásuk fölött Dante, Tasso, Michelangelo komor csillagképe világít. A művésznek — szerintük — kell a hősi bukás, hogy műve utóbb megszenteltessék. Messze járunk már attól az okos, vidám utastól, aki hideg fővel lemérte az oszlopokat és kupolákat. Az arisztokraták ajánlólevéllel és körzővel, a romantikusok a szeretőjükkel és önző sóhajokkal, a polgári esztéta tragikusan fölemelt homlokkal, „társtalanul” járta a klasszikus országot. Az életstílus a legnagyobb zsarnok.

„A világ csak hangulat” a század végén. Elzúgtak forradalmi, belefáradt nagy reményeibe, megtagadja a titánokat. Mint a középkor végén a katedrálisok, az ő eszme-szentegyházai is csonka toronnyal abbamaradnak, mert építés közben kihűlt a hit s az önbizalom. Nyugtalan előérzettel,

ideges kacagással, elkényeztetve s önmegvetőn él a pillanatnak, gyanútlanul s mégis szorongva készül arra a harcra, amelyet a mindennél véresebb XX. század fog megvívni új próféták zászlói körül.

Elkap egy csengőszót, egy öszvér kopogást, egy glicina-fürtöt, egy libegő papi köntöst, egy vörös fal mögött lobogó ciprust. „Ma reggel feketén bólog odakünn a lombok árnya a napsugaras muszlin-függönyre. Néha leválik s lehull egy-egy függőyminta a falevéllal együtt, amelynek árnyéka volt.” Ez is Itália.

Tudjuk, a festészetben is így változik a szem *belső* meggyőződése. Poussin földmagasztalt, hősi tájai a hegyek és gúlák nagy rendjében, Fragonard és Guardi villanó alakjai és telt lombjai egy kerti ünnepen, Corot kiszáradt, napos medrei az emlékek párafátylain át, Manet s Whistler pillanatképei két hullámcsobbanás közt mind, mind a természetet ábrázolják; mindegyik hű hozzá a maga módján.

13.

Ókortudomány, régészet, néprajz, lélektan és társadalomtudomány nemcsak a sírokban, bennünk is mind mélyebb leletekre bukkan. De ami a földben értelmetlenül rozsdásodik, mellünkben még lélekkel él: hallunkat, nyelvünket, indulatainkat igazgatja. Az új tudományok fényénél tetteinkben, félelmeinkben megvilágosodnak a mondák s újabb istenek támadna Uranos mögött. A világteremtő isteneknek is voltak ősei s azok is lelkünk műhelyében lappanganak. A homályból nyújtják a vasat, szerzámot az öntudat látható kovácsának.

Ezzel a multba megnyúlt tekintettel pillantunk ma Itáliára. A klasszikus ország értelme visszaozvad a mediterrán egységbe, a krétai, trójai, egyiptomi, hittita, pelázig, ión, dór, ligur, etruszk, szabin és latin hagyományba. Pár évtized előtt egy történésznek eszébejutott, hogy a történelemben nincsenek vízhatlan korszakok, ősi tüdő léleklizik az új népekben is, s bizonyításul belefogott — Szicilia történetébe. A mű félbemaradt, de a szándék eleget mond. Aki az olasz föld egyik pontjára néz, mindig egybelát négy-ötezer esztendőt.

A mai szem legszívesebben a legrégebb nyomokon kalandoz. Olyan helyeken s tárgyakon, amelyekre pár évszázad előtt nem is gondoltak. Igaz, hogy ami akkor a láthatár peremén csillámlott (a hellenizmus s a konzuli Róma), a mi távlatunkban megszürcülve a középtérbe csúszott előre. Goethe klasszikus álmainak a belvederei Apollo volt a kapuőre, a miénk fölött a farkasmosolyú veii Apollo virraszt.

14.

Mi jellemzőbb a vágyra s a kielégült vágy után az utas választására? Dürer, Montaigne vagy Evelyn útinaplója? Des Brosses, Gray vagy Horace Walpole levelei? Heine, Wesselényi Polixéna vagy Gautier rajzai? Az, amit Chateaubriand, amit Gogoly, amit Humboldt, amit Stendhal, amit Dickens, amit Veuillot, amit Vernon Lee vagy amit Liszt Ferenc látott Rómában? Gorkij nápolyi munkásnovellái, Anatole France régészeti sétái Bonival, Boysleve mélabúja a Borromei szigeteken, Taine előre megfontolt fölfedezései, Samuel Butler alpi túrái vagy Hilaire Belloc gyalogos zarándokútja? Határomat a versekre kellett szabnom.

Délre tekint a nagy emléktplom és Du Bellay, Goethe, Byron, Shelley, Platen, Lamartine, a Browning pár, C. F. Meyer, Noailles grófnő, Régnier, Nietzsche, George, Rilke, Lawrence és Babits a tartó oszlopai. Vannak hiányok, amelyek engem is megleptek. Heine csak prózában írt

Olaszországról, verseit az Északi tengerre húzta a honvágy. (Hamburgi volt.) Victor Hugo a nagy nép-költőgető, aki hegylakó törzsek fülébe is beleharsogta a néptestvériség trombitáját, elfeledkezett a szomszéd testvérnépről. Schiller és lángeszű fegyverhordozója: Hörderlin Itáliában is csak a gyarmatosító Hellászról vett tudomást. És hiányzik egy elképzelhető gyönyörű költészet, amit a körülmények fojtottak néhány fényérzékeny nagy lélekbe. Hiányzik az a tükör, amelyben Itália nézhetné magát, ha Mörike lejut valaha Délre a cleversulzbachi paplaktól és Arany a nagykörösi tanárlakásból.

15.

A témára az angol lírának volt a legszeleesebb hűrozása. Milton eminens iskolai dolgozatai olasz verselésből, Oliver Goldsmith erkölcsi feddése a tunya, babonás néphez, Byron és Shelley Itália-ébresztése, Wordsworth erdei virrasztása Como fölött, Browning Quattrocento-képei, Dobell és Elizabeth Browning hódolata a trikolor előtt, a Rossetti mű-élvezete, Lawrence pogánykodó halott-kultusza, T. S. Eliot pokoli iróniája címszónak is odatalálna egy-egy stíluskorszak fölé. Mindenütt jelenvalók, de Firenzét versben és prózában egyaránt szorosabb birtokuknak tekintik. Még elég északi ahhoz, hogy tiszteljék s már elég déli, hogy elcsitítsa napszomjukat. Ők a leginkább latinizált északi nép, szigeti-északi gögjüknek mégis vannak naiv elszólásai. Velence elmerülhet, írja Shelley halálos komolyan, a hullámok úgyis örökre továbbadják a hírt, hogy ott lakott Byron. S halála után ugyanígy szenteli fel ő is Itáliát — angol szemekben — angol hamvvederré, amelyben szíve Keats szíve mellett porlad.

A franciáknak nem ilyen szabad a szívük; régóta s egészen Párisnak adták. De ha Páris a halálos szerelmük, Róma ennek a szerelemnek az anyja; leányuk csókját adják vissza az arcára. Téged szerettek volna, ha nem lenne olyan gyönyörű a lányod! Mélyebb árnyékkal, erősebb metszéssel az ő vonásait tükrözi a szép s még mindig kívánatos arc. Ugyanaz a homlok: a két Pantheon, ugyanazok a szemöldökök: a diadalívek, ugyanaz a fogsor: az oszloprendek, ugyanazok a mozgékony szögletek és gödrök: a rue Mouffetard s a Campo dei Fiori.

De minden franciában van egy törpe Richelieu, aki az európai sakkjátékban a hátsó nagy figurákat a hazájának tartaná fenn, a többi nép legyen a paraszt-sor! Sose lelkesedtek a latin nővér szabadságharcáért. Nekik Itália úgy kedves, ahogy a francia hatalmi politikának: Genova, Parma, Firenze, Róma, Nápoly stb. külön ország, Franciaország viszont legyen akkora, mint az ősi Gallia, mely három tengert köt össze.

A német vágnak három kaptára volt: az orientális Velence (árut s művészetet egyaránt innen importáltak), a nemzetfölötti Róma (német-római császárok képzeletbeli székhelye) és Szicília, a szép kísértő, amely nászágyába fojtotta daliás északi szerelmeseit.

A magyaroknak jó volt minden hely, hisz a Dunántúlon elakadt nomád vándorlásukat folytatták egyenként a Po felé. S itt a helye, hogy oldalági hún utódokként a tágabb család nevében tisztázzunk egy rossz-hiszemű tévedést.

Attila nem úgy kímélte meg Rómát, ahogy képeken és szobrokon ma is látható. Raffael freskóján s Bernini domborművén — micsoda veszélyes propagandafőnök mind a kettő! — két mezítlabas mennyei portás zúdul a levegőből a vezérre. Mintha egy garázda vendéget kergetnének el egy jóhírű étterem forgóajtájából. Attila azonban nagyon jól tudta, mi az illem. Gyermekkorában ő is az előkelő étteremben evett: tús volt és

rómaiak közt nevelték. Nem látott ő aznap semmiféle rémet a levegőben. Azért kímélte meg a várost, mert a barbárok akkor már különb rómaiak voltak, mint az igazi maradékok s nagyhatalmú fogadott fiúként jobban megbecsülték az örökséget, mint lezüllött édes gyermekei.

De nemcsak a népeknek, a koroknak is más-más város volt a szívügyük. A reneszánsz és barokk kor Róma bűvöletében él (akkor építkeznek a pápák s hányja a föld a márvány istennőket), a romantika kedvenc városa Velence (álarcos farsangja), Firenze (vérgőzös gótikája), Nápoly (a népviselete), az impresszionista századvégé ismét Velence, amelynek mozgó tükrén folyton szerterezg a múltó pillanat. S egy-egy városban is együtt vándorol az idővel a tekintet: a reneszánszban kupolákban, szobrokban vagy a doge kagylós süvegén áll meg, a romantikában holdfényes öblökön és szabadtéri néptáncokon, a huszadik században ós-Itália emlékein.

A tekintet iránya félreérthetetlen. Emberi művekről s intézményekről népviseleten és regényes tájakon keresztül átsiklott a buja délszaki tenyészetre s olyan emlékekre, amelyek mélytudatunkkal érintkeznek. Julien Benda ezzel a példával is szellemi utunkat — szerinte: süllyedésünket — bizonyítaná a descartesi rációtól a bergsoni vitalizmusig. Ha élne Du Bellay, ma ő is az etruszk ciprusokról, a szicíliai ciklámenről s Paestum kúszórózsáiról írna.

16.

Mint Róma fölött, Szent Péter keresztjénél a Gianicolo dombon, e versek körül is összehangzanak a századok. Távoli költők felelnek gyanútlanul egymásnak. A Róma-járás és pápagyűlölet, öntagadó Dél-vágy és barbár országtiprás guelf-ghibellin végletei közé feszítve hol erősíti, hol gyöngíti a német örökséget Vogelweide, Hutten, Goethe, Platen, Waiblinger, Hebbel, C. F. Meyer, Hesse és George költészete. A tetszhalott Itáliában a francia költő Júliát költögeti Romeo számára, német kortársa Penelopet vigasztalja benne a késlekedő Odysseusért. Az angol honvágyat egy dinnyevirág riasztja föl s a bretont egy dudaszó; a velencei tengeri köztársaság hullámsírja fölött hazagondoló, ösztönös szorongással tündönek az angol költők; Byron is, Shelley is belekáprázik egy nyárvégi naplementébe a tengeren; a múlt századi lángész-kultusz egymásnak adja a kilincset Tasso börtönében; Chénier partravetett szűzét Lamartine is megtalálja a fővényen s Lamartine gyíkja Poe elé is oda-surran a Colosseumban; Proserpina kísértete századról-századra föltamad Enna mezején; Dante krátertava fölött Arannyal egyidőben Longfellow is mereng; Platennek és C. F. Mayernek egyaránt van mesélnivalója Velence őstörténetéről s a régi képek literáris hangulatát hol egy angol, hol egy francia költő próbálja verssé átírni.

A vitorlások kikötnek az azúrparti édennél s ketten-hárman is egy karikán húzzák keresztül a hajókötelet...

T. S. Eliot

ZÁRÓKARÉNEK

A „Gyilkosság a Székesegyházban” c. drámából, amely a Canterbury székesegyházban meggyilkolt Becket Tamásról szól.

Dicsérünk Téged, ó, Isten, a dicsőségedért, mely elénk tárul a föld minden teremtményében,

a hóban, az esőben, a szélben, a viharban; minden Te teremtményedben, a vadászókban épűgy, mint a vadászottakban.

Mert minden dolog csak annyira létezik, amennyire látod, amennyire tudod, minden dolog csupán a Te fényedben van, és a Te glóriád nyilatkozik még abban is, ami tagad Tégedet; a sötétség a fény dicsőségét hirdeti.

Akik tagadnak, nem tagadhatnának, ha nem léteznél; és sohasem teljes a tagadásuk, mert ha az volna, nem létezhetnének.

Életükkel bizonyítanak Téged; életével bizonyít minden dolog; a levegő madarai, a héja épűgy, mint a pintyőke; a föld állatai, a farkas épűgy, mint a bárány; a giliszta és a galandféreg.

Kell tehát, hogy az ember, akit a tudatoddal teremtettél, tudatosan dicsérjen, gondolatban és szóban és cselekedetben.

Még seprőért nyúló kezünkkel is, tűzrakáshoz görbült hátunkkal is, tűzhelytisztításhoz görbült térdünkkel is, mi, Canterbury takarítónői és padlómosói,

görnyedten a fáradalomtól, rogyadozva a büntől, arcunk kezünkbe rejtve a félelemtől, fejünket csüggesztve a bánattól,

még mi is, és bennünk az évszakok hangjai, a tél szuszogása, a tavasz dala, a nyár zümmögése, az állatok és madarak hangjai, még mi is dicsérünk Tégedet.

Köszönetet mondunk Neked Irgalmasságaidért a vér által, Megváltásodért a vér által. Mert a Te mártírjaidnak és szentjeidnek vére

gazdagítani fogja a földet, teremteni fogja a szent helyeket.

Mert valahol szent lakozott, valahol csak vérét adta Krisztus véréért egy mártír,

szent ott a föld, és a szentség nem múlik el róla,

típorják bár végig hadseregek, báméskodják bár végig útikalauzos látványosságnézők;

onnantól, ahol a nyugati tengerek rágják Iona partjait,

egészen a sivatagbeli halálig, egészen a felejtett helyeken, a tört császári oszlopnál mondott imáig

ilyen, ilyen földekből fakad az, ami örökké megújítja a Földet, bár örökké tagadják. Köszönetet mondunk tehát Neked, ó, Isten, aki így megáldottad Canterburyt.

Bocsáss meg nekünk, ó, Urunk, elismerjük, hogy a közönséges emberek közé tartozunk,

azok közé a férfiak és nők közé, akik csukják az ajtót és a tűznél ülnek,

akik félnek Isten áldó kezétől, Isten éjszakájának magányától, a kívánt megadástól, a kiszabott nélkülözéstől,

akik kevésbé félnek az emberek igazságtalanságától, mint Isten igazságától,

akik félnek a kéztől az ablakon, a tűztől a zsúpfedélben, az ököltől a korcsmában és attól, hogy beledobják őket a csatornába, de nem amennyire az Isten szeretetétől félünk.

Elismerjük a véteinket, gyengeségünket, hibáinkat; elismerjük, hogy a világ bűne a fejünkön; hogy a mártírok vére és a szentek haldoklása

van a fejünkön.

Urunk, könyörülj rajtunk.

Krisztus, könyörülj rajtunk.

Urunk, könyörülj rajtunk.

Boldog Tamás, imádkozz értünk.

Fordította: Szabó Lőrinc

ÁDÁM ÉS ÉVA REGGELI IMÁJA

— Részlet Milton „Elveszett Paradicsom”-ából —

„Míndez a Te műved, jók Atyja, te,
Mindenható! Tiéd e nagy keret,
e csodaszép: s mily csoda Te Magad!
Mondhatatlan! Magas egek fölött ülsz,
rejtve nekünk, vagy csak így láthatóan,
legelső műveidben; de ezek
jobban hirdetnek, mint a gondolat,
Téged, jó erő. Szóljatok ti, Fény
fiai, legszebbszavúak, akik
látjátok Őt s dallal s víg karzenével
övezitek trónját, ti, Égiek;
s zengj velük, földi nép, Őt zengve, Őt
kezdve s zárva s középen s mindenütt.
Legszebb csillag, végső az Éj uszályán,
vagy tán a Hajnal hírnöke, te, biztos
záloga a Nappalnak, ki arannyal
koronázod a Reggelt, a mosolygót,
magasztald Őt napjaid tavaszán.
Nap, te, e nagy Világ lelke, széme,
hirdesd, hogy Ő még nagyobb; zengd nevét
örök utadon, mikor fölfelé törsz,
s mikor zeniten, s amikor lebuksz.
Hold, kelő Napot futó s kergető,
s mozgó pályákba rögzült Csillagok, ti,
s ti, öt további bolygó Tűz, akik
rejtelmes táncban csengtek, zengjétek
Őt, ki az éjből felhívta a fényt.
Levegő, s ti, Elemek, az anyag
ős szülőttei, kik négyes futás
örök körének változatait
lejtve tápláltok mindent és keverték,

újuljatok, a Teremtőt dicsérni.
 Dombokról s tavak áramaiból
 szürkélve kelő Párák és Ködök,
 nap-aranyozta bolyhos gyapjutokban
 keljetek dicsérni az Alkotót,
 akár a sápadt ég felhői lesztek,
 akár a szomjas föld friss zápora:
 kelve és hullva dicsérjétek Őt.
 Dicsérjétek, négy égtáj Szelei,
 zizegők, zúgók; hajts fejet, Fenyő,
 hajlongj hódolva, minden Fű s Növény.
 Források, s futva csörgő csermelyek,
 csördülve zengjétek dicséretét.
 S velük mind, élő Lelkek! Madarak,
 kik zengve szálltok az ég kapujához,
 dicsérje Őt szárnyatok, csőrötök.
 S ti, víz úszói, s föld utasai,
 porban csúszók, vagy büszkén lépkedők,
 tanuskodjatok: hallgattam-e reggel
 és este én? Hegy, völgy és üde árnyék
 tőlem tanulta dalát Őt dicsérni.
 Udv, Mindenség Ural Áradt kegyed
 csak jót árasszon ránk; és ha az Éj
 gyűjtött vagy rejt akármi gonoszat,
 úzd el, ahogy most a Fény a Homályt!

Fordította: Szabó Lőrinc

SZENTEK SZENTJE

— G. K. Chesterton —

„Ősz apó, bár szemeid
 a rejtelmet keresik,
 mondd meg, hogy: a kankalin
 kis szívében mi lakik?”

„Tenger titkot mutató
 tündérpici házikó,
 tündérraktár, álmodó,
 száz mag benne a lakó.”

„Hát azt, titkok mestere,
 s fűé, kőé, tudod-e,
 hogy a leg-legpicikébb
 mag szívét mi tölti be?”

„A Mindenható, kicsim,
 Cherubim és Szerafim,
 és örök magasztalás:
 Adonai Elohim.”

Fordította: Szabó Lőrinc

AZ UTOLSÓ PILLANAT

Irta Thurzó Gábor

Egy leomlott háznál az autó nem tudott tovább menni. Schlemmer százados felkattantotta az öngyújtót és óvatosan, a tenyerével félig eltakarva a lángot, megnézte a térképet. Bent lehetnek valahol a városban, közel a Dunához; a parancsnokság leköltözött az egyik mellékutcába, azt kell megtalálni. Próbált tájékozódni, de nem tudott. Köröskörül mérhetetlen volt az éjszaka, a tűzérzés nem dolgozott, a hátuk mögött, egy téren — emlékezett rá: Neptun vagy triton állt egy kerek kút tetején, lebillent fejjel — égett egy ház, de fényét elfogták a falak. Vastagon esett a hó, az autót percek alatt ellepte.

— Hol lehetünk? — kérdezte, és most Ostermann is a térkép fölé hajolt.

Nézték az ismeretlen utcák szövevényét. Ostermann figyelt: merről hallatszik a géppuska tűz? A Vámházban már az oroszok vannak, a tritonos kút mögött is, — már csak a belváros az övék, és észak felé, a Duna mellett egy keskeny folyosó. Nem járt senki, késő is volt. Megint felkattantották az öngyújtót: félkettő. Három napja nem aludtak, emberfelen volt ez a hajsza. Úgy menekültek össze-vissza, cik-cakban, ahogy a fáradt szárnyú légy verdes előre-hátra egy nagy, fáradhatatlanul feléje csapó tenyér elől.

Schlemmer kiszállt a kocsiból. Térdig állt a hó, a tűz vörösen átcsapott egy görbe mellékutcán és megvilágított egy utcablát. Pirosan feketén libegett egyetlen szögön: Só-utca. Megtalálták a térképen, most már látták, hogy közel vannak a Dunához és a hídhöz. Schlemmer visszautült a kormány mellé, hátratulattak, és leszakadt huzalokon, téglákon, üvegcserepen és hóbuckákon át a Duna felé kanyarodtak.

— Jó kis kocsi — mondta Ostermann.

— Birja — és eltűnődött, idegesen rága a bajuszát: — Mióta? Bakau óta. Nem? Bakau... — Megint gondolkodott. Milyen furcsa, mindent ellefejt. Úgy összeolvad minden, olyan alaktalan kotyvalékká! — Mikor volt az?

Bakauban csipték fel a kocsit. Homályosan emlékeztek, hogy kilőtték kormányja mellől az őrmestert, az ő kocsijuk meg defektet kapott. Az oroszok mögöttük voltak már, felszedték gyorsan ezt a sárga kocsit, kidobták belőle a halott őrmestert, és előbbre jöttek. Mindig így mentek: bújva, menekülve, de közben azt mutatva, mintha részt vennének ebben az egészben. Amikor Kecskeméten két napig teleszívták magukat egy kis levegővel, nevettek: Sztalingrád óta el se sütötték a pisztolyukat. Legfeljebb egyszer: a mocsár felett elkésett vadlibák gágogtak el, messzire maradván a többtől, azt kapták le a pisztollyal.

A százados hirtelen lefékezett egy sárga, régi ház előtt.

— Tapodtat se megyek tovább.

— Nem akarsz jelentkezni?

— Nem. Minek? Én most aludni akarok.

— Ez hülyeség. Menjünk jelentkezni, aztán alhatunk. Fritz, a formáságok! A becsület — és nevetett.

Az ablaktörő egyre járt, sópörte el az egymás nyomába tapadó fényes, nedves hópelyheket. Látták az utcát, végig, a Vámházig, ahol már az oroszok vannak és oldalt a sárga, kétemeletes házat.

— Te, én mindgyárt elalszom. — Egyszerre mérges lett: — Mi a fenének kell az egész becsület? Vége van, Menschenskind, vége! És te jelentkezni akarsz, tisztelni, beosztást kérsz. Mihez osszanak be? Hullatakarítónak? Vagy hullának? Szépen, nemesen meghalni? Megdöglenni, érted, megdöglenni!

Leugrott a kocsiról, odament a házhoz. Nagy, vastag tölgykapuja volt. Nyomott rajta egyet, könnyen kinyílt. Bevilágított az öngyújtóval: boltíves kapualj volt, néhány kosár az egyik sarokban, egymás hegyénhátán. A végiből fény szűrődött ki, egészen halványan. Füttyentett, erre a százados is leszállt.

— Jó lesz? Ide beme gyünk.

A százados nevetett:

— Képzelem, milyen népszerűek leszünk!

Behozták a kocsit a kapu alá, megkeresték a pinceajtót, ahonnan a sárga, vékony fény felszivárgott. Vedlett, kerekre kopott kőlépcsők vezettek le, a villanyóráról szakállasan lógott a pókháló. Figyeltek: egyetlen hangot se hallottak. Schlemmer előre ment, mögötte Ostermann, — leérték a pincébe. A szürke, salétromos tetőről lámpatartóban egy szál gyertya világított, vaksin. Teknő volt alatta, és egy koporsóalakú, furcsa faalkotmány. Az ágy jutott eszükbe, az is ilyen: hosszú, ki lehet nyugtózni benne. Schlemmer felment a takarókért, aztán bebugyolálták magukat és lefeküdtek, egyik a teknőbe, másik a koporsóba. A gyertya még égett, és amikor elaludtak, ellapult az oldott viaszban a kis fekete kanóc, hirtelen mégegyszer felvakított a fénye, aztán sötét lett.

Arra ébredtek, hogy valaki áll mellettük és a szemükbe bámul. Félhomály volt, nyirkos, penészes hideg. Egy kisfiú állt mellettük, kezében kézkománccal. Hosszú, pattanásos gyerek volt, barnaprém lengyelkabátban, hajadonfőtt. Ügylátszik, régen nézhette őket és azt találgatta, mifélék lehetnek. Így, szakállasan, akár oroszok is. Aztán ahogy Schlemmer a tekintetére nyugtalanul megfordult, felvillant gallérján a rangjelzés. Németek — gondolta a fiú, s nem tudta, mit csináljon. Amikor kinyitották a szemüket és ittasan még rábámultak, a fiú arca megkemé nyedett.

— Mit keresnek itt? — kérdezte németül.

A százados felállt, vállán a lópokróc.

— Éjszaka meg akartunk hálalni valahol.

— Továbbmennek?

— Tovább.

— Főnt az a tragacs a maguké?

És meg se várta a választ, felment a kapu alá. Egyedül maradtak. Ez a vizeskancsós fiú, ez a merev, sárga tekintet! Most először érezték azt, hogy félnek tőlük. Mit félnek? Kicsodák ők? Emberevők? És aztán: így mentek végig a félvilágon, hogy ezek a tekintetek kísérték őket? Schlemmer ránézett Ostermannra, cigarettára gyújtott. Az éles fényben megvillant a főhadnagy arca: mőcskos volt a szakála, apró szürke szembe behélezett a puffadt kialvatlanságba. És most saját magát is el tudta képzelni: félhetes a szakála, a régi smisszt — amit a leipzig menzuron szerzett —, nem növi be a szakáll. És le is fogyott, ugrál gallérjában az ádámcsutka.

Kinyújtóztak, indultak fölfelé a lépcsőn. Az egyik szűk, sötét pincefolyosón egy idős asszony közeledett, járt előtte a kézilámpa halvány fénye. Alacsony, ősz asszony volt, a perzsabundáján piroskockás kendő, a lábán nyitott zippzárú hócipő. A szűk, ellenséges tekintetén látszott, tudja már, hogy itt vannak. Megállt előttük.

— Németek? Az unokám azt mondta, idegenek aludtak a pincében. — Hirtelen, élesen és majdnem hisztérikusan felcsapott a hangja. — Nem szeretem, ha németek vannak a házamban. Eddig még elkerültem. Minek jöttek ide?

Erre jó lett volna nagyhangon felelni, úgy ahogy megszokták. Ostermann, aki könnyen dühbe jött, már fel is csattant. De az asszony mögött még három másik nő is megjelent, és egy alacsony, kövéres fiatalember, balbó-szakállal. Kíváncsian néztek rájuk. A nők arca dermedt volt, látszott, hogy felméri a helyzetet: az oroszok elfoglalták a Várházat, bármiikor itt lehetnek, minek nekik ez a két német? Csak bajuk lehet belőlük.

De a kövéres fiatalember széttolta őket és mosolyogva a kezét nyújtotta.

— Jó reggelt, Kamerádok. Úgy-e, még nincs semmi baj?

— Nincs. — És Ostermann maga se tudta, honnan szakadt ki belőle a frázis, amiben kezdettől fogva alig hitt: — A várost szilárdan tartjuk.

— Na látják! — mondta a fiú az asszonyok felé. — Csak maguk rémlátók! Nem megy az olyan könnyen, ahogy maguk gondolják. Amit ezek az urak — és ráveregetett Schlemmer vállára — egyszer a fejükbe vesznek, azt megtartják.

— Igen.

És Schlemmer odébb lépett, a fiatalember keze lehullt. Ő is cigarettára gyújtott:

— Maga katona?

— Nem — felelte a fiatalember vörösen.

Az öregasszony ellenséges maradt: úgy állt keményen, határozottan, mintha egy vár kapuja előtt állna, amin nem ereszt be senkit. Egyideig szótlanul bámulta a két németet: milyen figurák! Az a hosszú, a sebhellyel az arcán, amit nem nő be a penészes szőr. És a másik, — apró szeme van, mint egy malacnak! Milyen piszkosak! És az egyenruhájuk! Nem olyanok, mintha skatulyából húzták volna ki őket.

A lengyelkabátos kisfiú, kezében a teli kék kancsóval, most jött le a lépcsőn. Ahogy nyílt a vasajtó, hallani lehetett a repülőgépeket. Alacsonyan szálltak, tisztán zúgtak a motorok.

— Maguk még itt vannak? — kérdezte a fiú.

Schlemmer udvariasan elmosolyodott:

— Szeretnék megmosakodni, aztán tovább megyünk.

— Idelent kevés a vizünk — vágott közbe az öregasszony. — Ha meg akarnak mosakodni, menjenek fel az emeletre, a lakásba. Még működik a vízvezeték.

Schlemmer tétován szénézett — merre menjenek? Az öregasszony intett a kövérkés fiatalembernek, kísérje fel őket. Felmentek a vörös márványlépcsőkön, a gangon, ami tele volt széttört téglával, maszattal, hóval. Egy egész kis falaton át látszott az ég: szürkén, kavargó hópelyhekkkel. A ház teteje ferdén lecsúszott és a csatorna kettétépvé, szétnyílván lógott két emelet között.

A fiatalember — hallották, hogy Lojzinak nevezik — bevezette őket a lakásba. Sötét, jéghideg szobákon mentek át, törmeléken, ablacserepen, Lojzi beszélt, beszélt, az volt az érzésük, a repülőktől fél, attól, hogy rájuk rontják a házat. Mindenfélet kérdezett: „úgy-e nem lesz semmi baj?” „Nemsokára vége, mert jönnek a vikingek?” „Derék fiúk maguk” — ilyeneket mondott. A két német hallgatott. Így jutottak be a fürdőszobába. Lojzi meggyújtott egy gyertyát a kőporos tükör előtt.

Szénéztek: fürdőszoba! Csempés, világoskék falak, fehér kád, nagy hússzín spongyával, frottir-lepedő egy nikkelezett tartón, nagy darab, ellipszis alakra fogyott szappan, fehérre lakkozott gázkályha. Schlemmer

odaállt a tükör elé, letörölte könyökével a köport. Az ezüstös tükörfoltban, a gyertya sárga fényében, megjelent az arca. Szürke volt, szakállas, szeme úgy meredt vissza rá, mint egy halotté. Honnan jött ide fel? — gondolta. — Min ment keresztül? Uramisten, milyen pokol ez a fürdőszoba, hogy ezt kell lássa, ezt a hullaarcot! Felderengett mögötte Ostermann feje is. Ugyanaz a besüppedt szemüreg, ugyanaz a halott, pislogó, apró szem. És piszok, piszok, piszok. Hol szedték fel ezt a sok szennyet és mocskot?

Lojzi serénykedett: kitörölte a kagylót, vizet eresztett bele, nyujtotta a szappant, a borotvát, és közben beszélt. Jártak a gépek, néha egy sorozat gépfegyvertűz surrant végig a kitört üvegü ablakok mögött. Borotválkoztak. Jó volt most ez a hideg víz, úgy csapódott az arcukra, mintha a bőrüket akarná leégetni. Pucolták arcukról a szört, nemsokára látták szürke bőrüket. Schlemmer felkaparta a smisszt, szivárgott belőle a vér, de most nem fáj semmi. Időnként robbant valami, Lojzi lekapta a fejét.

— Fél? — kérdezte a százados nevetve és a lila timsóval dörzsölte a vágást.

— Nem félek.

— Biztos benne?

A fiatalember megint elvörösödött, aztán ő is nevetett:

— Egyáltalában nem vagyok biztos.

— Az olyan természetes, hogy fél valaki. Mi is félünk. Én három éve egyfolytában félek. Pedig nézzen ide, mi fityeg itt rajtam? — és nyakában a rozsdás lovageresztet mutatta. — „Pro patria.”

Lojzi elhülten, kicsit idegenkedve nézett rájuk: milyen katonák ezek, akik félnek? És nem is látni rajtuk. Meg se rezzen kezükben a borotva, ha levág valahol egy akna, vagy fölmélyen berreg a repülőgép a tetők fölött. Figyelte a szemüket: milyen egykedvűek, mintha malterből csapták volna fel a vonásaikat, — szürkék, érdesek, elnagyoltak. Schlemmer derékig vetkőzött, csorgatta magára a jéghideg vizet, aztán a frottirkendővel vörösre dörzsölte a testét.

— Tudja, mióta nem vettem le az ingemet? — kérdezte és rövidre nyírt, búbig kopaszított szőke fejét dörzsölte már. — Három hete.

— De úgy-e, már nem tart sokáig?

— Dehogy tart. Egy-két nap és bekrepálunk.

És mutatta a borotvával: elvágják a nyakukat és vége lesz az egésznek.

Aztán lementek a földszintre, Lojzi megmutatta merre van a parancsnokság: abban a nagy, vöröstéglás házban. A romoktól nem látni a két autót, ami előtte áll. A kapuig kísérte őket, amikor búcsúzott, odajött a lengyelkabátos kisfiú.

— Mondd meg nekik, hogy nagyanya azt üzeni, itt vacsorázhatnak, ha akarnak.

Elköszöntek és indultak. Az utca fölött vágattak a gépek. Már nem esett a hó, a kékes sávban megcsillantak az ezüst szárnyak. A Várház felől géppuskatűz hallatszott. Óvatosan kikerültek egy dögölt aknát. A kapukban néha megjelent valaki, férfi keménykalapban, amit kendővel kötött át, asszonyok, vödörrel a kezükben. Egy hóbuckán magyar katona feküdt a hátán, kezében magasra tartotta a puskáját. Elmentek mellette: halott volt, a szeme úgy meredt rájuk, ahogy ők fognak — ma vagy holnap, vagy holnapután, mindegy — szembemeredni azzal, aki elsiet mellettük. Mennyit láttak ilyet! Egymás mellett szétszórt katonákat, akiket a hóba taposnak az arrajárók, s úgy mennek el felettük az autók, mint a dögölt, kiszáradt békán az országúton. Jó még hogy tél van, a Kaukázus-

ban nyár volt, fullasztó, vastag hőség, — a pincéből, mint a kanálisbűz, dögzag csapott az orrukba. Nem lehetett védekezni ellene.

A parancsnokság kapujában szürkeköpenyes katona állt. Tiszteletget, bementek. Valami csarnokfelébe nyitottak, amit szétszakított a bomba. Mór-stílusú vasoszlopok heverték összetekeredve a földön, a pompás mozaikkal kirakott márvány lépcsőház idétlen halomba omlott a földre. Fent süttött a nap, az aknarésen becsorgott, nagyokat cuppanva a hólé. Mindenütt táblák mutatták az utat. Vasoszlopokon másztak át, méssen, malteron, nagy, csorba termésköveken. A ház négyszögletű udvarán túl volt a parancsnokság.

Apró vaskályha égett a szobában, a falon Budapest térképe, tele-tüzdelve kis zászlókkal. Nagyon oda se kellett figyelni, úgy is látták a szűk kis kört, ami még szabad. Letisztelegtek. Von Kleiningen őrnagy az íróasztal előtt ült, a szobában bágyasztó, erős meleg volt, a kis vaskályha fala átizzott.

— Honnan jönnek?

— A Kálvin-térről. Ott már vége van.

— Vége — és kis fekete légybajusza megremegett. Aprófejű, széles vállú, mindig pislogó piros ember volt az őrnagy. — Tudom.

— Hová kapunk beosztást?

Von Kleiningen vállatvont:

— Ach du mein lieber Gott! Hová osszam be magukat? Látták a térképet?

Odavitte őket a térképhez. A lapos oldalon csak a belváros volt még német kézen. A hidat — és rámutatott a Ferenc József-hídra — két nappal ezelőtt robbantották. Csak az Erzsébet-híd áll, de az is milyen állapotban! És nevetett: mintha a moly ette volna ki. Azt hallotta, tegnap este az egyik lyukon beleesett egy személykocsi a Dunába. Megfordult, idegesen pislogott és széttárta a karját: ez minden.

— Meddig tart még?

— Ma még. Talán holnap.

És megkínálta őket egy konzervvel. Mérges volt, rögtön pattogni kezdett. A magyarokkal nem lehet kibírni, a tiszték mindent megigérnek, aztán mégis egyre jobban fogy a legénység. Könnyű nekik, civilbe bújnak, a lakosság segíti őket. Van itt az utcában egy iskola. Tegnap arra járt az őrséggel: a pince tele van bakával. Lement, hogy felhozza őket. Majdnem kidobták. Két utcával odébb, a segélyhelyen, visszaküldik a sebesülteket. Azt mondják, tetvesek. Mit csináljon velük? Lövessen közéjük? Kergesse ki ezt a csürhét az utcára?

— Ja, mein Lieber, útnak. — Levágott a bicskájával egy darab kenyeret. — De azoktól óvjon legjobban az Isten, akik még szeretnek. Tudják — mondta és felnevetett: — van egy flamand mese. Ismerik? Nem? Az ördög egyedül marad a földön, az Isten eltávozott, haggya, hogy csináljon, amit akar. Rettenetesen megőrül: na milyen könnyű dolga lesz, gondolja. Ott van a segédcsapata, azok, akiket elhódított Istentől. Megy az egyikhez, megy a másikhoz, na jöjjenek, dolgozzanak össze. Azok csak ránéznek: megőrült kegyelmed, mondják az ördögnek, minek strapáljuk magunkat? Most már semmi jó sincs abban, rossznak lenni. Nincs, aki dühös lenne miatta. — Megint nevetett, Schlemmer és Ostermann vele nevetett kényszeredetten: — Nekem ez jut ebben a városban az eszembe. Nem jó? — És amikor látta, hogy azok furcsán néznek rá, megint nevetett és bekapott egy darab szalámit: — Én már hasonlatot se tudok találni. Egyedül vagyunk, öregem, egyedül. És minek állunk itt?

Schlemmer leült lovaglólülésben egy székre:

— Őrnagy úr civil?

— Patikus vagyok Mainzban.

— Szép város.

Egyszer járt a Rajna mellett. Szép város Mainz, látta a rózsaszín katedrális, a régi házakat. Talán a patikát is ismeri. Cigaretteztak, a füst lassan, kékesen megtöltötte a szobát. Ebben a füstben valami nagyon békés és nyugodt dolgot láttak: városokat, réteket, erdőket, folyót. Valaki Schumannt játszik zongorán, a homályban megállnak a nyitott ablak alatt és figyelik. Végigfut a villamos az utcákon, pirosernyős gyümölcsös standok mellett csörög a csengője, rekedten. Csikos fürdőnadrágok lebegnek a könnyű nyári szellőben egy folyó rozoga uszodájában, hosszú lécre aggatva.

Schlemmer mélyet szívott:

— Én papírkereskedő vagyok.

— Hol lakik?

— Tübingenben. — Hallgatott, aztán csak úgy az állával Ostermann felé bökött: — Ő meg adótiszt Fuldában.

— Gyereke is van?

— Kettő. — És elmosolyodott, a smissz kipirult a mosolytól: — Nem fürcsa? Neki is két fia van, nekem is. Majd ha hazamegyünk... — és legyintett.

Az őrnagy az ablakhoz állt. Rezgett az üveg, robbanások hallatszóttak, mintha egy szorgalmas kéz pattanó gyutacsokat szórna, akár búzaszemet, egy kötényből. Most hallgattak a repülőgépek. Az udvaron két katona ment át, nyomuk apró, olvadt fészekként ottmaradt a friss hóban. Gyertyaalakú, behavazott bokrok világítottak.

Von Kleiningen megfordult:

— Dehogy megyünk mi hazal

Szólt a tábori telefon, odalépett, beszélt. A két férfi leült a fal mellett egy padkára, kinyújtották a lábukat. Nézték szemközt a falat. Két nagy tábla volt szemben velük. Az egyik grafikon, minden szála mellett egyre növekvő, nevető, piros csecsemő, — úgy látszik, a születési tabella. A másikon különféle sebek és elsősegélynyújtási tanácsok: két kék overallos figura lélegzetet pumpál egy gázos sebesültbe, egy félkaron valaki sántát csinál. Minek ez? — gondolták. Az őrnagy még mindig a telefontól beszélt. Észre se vették, elaludtak.

Késő este ébredtek fel. Az íróasztalon petróleumlámpa világított, az őrnagy előtt három-négy katona állt, hőköpenyes fehér hátuk elfogta a fényt. A falon a régimódi ingaóra éppen ütött.

— Na, felébredtek? — kérdezte az őrnagy és elmosolyodott.

Mégegyszer megkérdezték, kapnak-e valami beosztást? Von Kleiningen vállatvont: mit tudja azt ő?! Menjenek át Budára, ha akarnak, Pesten alig van már belőlük néhány, csak tessék-lássék lődöznek. Valamivel éjfél előtt robbantják az utolsó hidat, már ők is csomagolnak. Az őrnagy kezét adott:

— Hát a viszontlátásra — és egy félkört vágott le tétován a levegőben: — Talán Budán. Vagy odahaza. Vagy... — És ásított: — Á, mindegy...!

Az előcsarnokban hurcolkodtak. Hordták a ládákat, kint három teherautó állt egymás mögött. Egy katona hatalmas Hitler-képet vitt a hátán, a kép imbolygott a félhomályban, néha rácsapott egy félbetörött oszlop tetejéről a kék papírral körülbugyolált petróleumlámpa fénye. „Költözik a Jóisten” — gondolta Ostermann. Vagy rosszul értette a hasonlatot? A kapu lépcsőiről a Vámház felé néztek, a csarnok teteje égett, egyhangúan ropogtak a puskák. A tűz árnyékában néha alakok jelentek meg és tűntek el, a Duna felől halkán befordult egy autó.

Schlemmer összehúzta bundáján a szíjat.

— Na, visszamegyünk a pincébe?

— Hány óra?

— Féltíz.

— Szóval: másfél óra még?

Baktattak a hóban, a járda közepén. Néha átsüvitett felettük egy eltévedt messzi golyó, lankadtan csúszott le a falon. Romok, kövek, hókupacok. A halott katona még mindig ottfeküdt a buckán, de a puská már nem volt a kezében. Megtalálták a házat: szép sárga fala volt, telespricelve szilánkkal, a kapu félig betéve. Megint meggyújtották az öngyujtót, lemásztak a pincébe.

A lengyelkabátos kisfiú ott állt a gyertya alatt.

— Már vártuk magukat. Erre jöjjenek.

És elindult. Ostermann szeretett kedélyesen beszélni a gyerekekkel, és most jólesett volna valami hülyeséget mondani ennek a kamasznak, de a fiú mozdulatlan, ellenséges arca elvette a tréfától a kedvét. Meghívták őket vacsorára, — ismerik ezt. Egyszer, Ostrovskban, meghívtak egy alezredest a segédtsíztjével vacsorára. Másnap holtan találtak rájuk a pöcegödörben. Meglökte Schlemmert. A százados felpillantott:

— Te is arra gondolsz?

— Igen. Félsz?

— Nem. Most már olyan mindegy.

A kisfiú félrehajtotta a függönyszárnyat egy alacsony ajtóbolttal. A pincének ez a része ki volt világítva. Egy öblös, selyemernyős állólámpában petróleumlámpa égett. A vedlett, pókhálós falon köröskörül perzsaszőnyegek, egymás mellett három dívány és egy mohazöld bársony huzatú rekamié. Az asztal már meg volt terítve: fehér abrosz, porcellán, boros- és vizespoharak. Egy kis asztalkán grammofon szólt. Lassú angolkeringőt játszott.

Az öregasszony az állólámpa alatt ült és kötött. Amikor beléptek, letette a kötést, rájuk nézett. Most vették észre, hogy nem is annyira ellenséges a tekintete, mint inkább halálosan szomorú.

— Foglaljanak helyet.

Mind a ketten bemutatkoztak, összevágták a bokájukat és előredőlték a kezüket, úgy, ahogy megszokták. Az öregasszony elfogadta a kezüket, bemutatta a három nőt, akik a rekamién ültek egymás mellett, fejkendőben, kisbundában, mint verebek a dróton. Kettő a lánya volt: Anni már idősecske, hegyes kis madárral, olyan városi irodatisztforma, akinek sohase húzza le két ujjáról a horzsakő a tintafoltot, a másik fiatalabb, gömböc-alakú, — ezt Ilusznak hívták. A harmadik felkelt, megállt előttük. Magas, őszes asszony volt, keskeny szájú, nedvesen-kék szemű.

— Rotarideszné — mondta szárazon. — Ez meg a fiam, Péter.

A lengyelkabátos kisfiú végignézett rajtuk, és elfordult. Odament a grammofonhoz, levette róla a lemezt.

— Tessék, foglaljanak helyet — mondta az öregasszony mégegyszer és egy fehér, kerti faszékbe ült az asztalfőre. Kétfelől Schlemmert és Ostermannintette maga mellé. — Péter, szólj Simonnének, hogy hozhatja a vacsorát.

A két német mindenütt könnyedén feltalálta magát, most zavarban vannak. Mít csináljanak velük? A négy nő kifogástalanul beszélt németül, azon a pesti-német nyelvjáráson. Mík lehetnek? Ahogy az öregasszony kövérkés, repedezett kezét nézte, úgy gondolta, iparosné lehet, aki maga segít az üzletben. Fűszeresek? Pékek? Annira fogadni mert volna, hogy tisztviselő. Az a bizalmatlan asszony, aki Rotaridesznének mutatkozott be, özvegy lehet.

Hozták a vacsorát, sültkolbászt, fényes zsíros lében, tört krumplit. Beszélgettek, nehezen, akadozva. Schlemmer rettenetesen kínosan érezte magát: mit keres itt? Mit akarnak ezek? Mért hívták meg őket, ha ilyen kelletlenek, szótlanak? És az a taknyos! Maga elé bámul a tányérra, eszik szótlánul. Néha fölnéz rájuk, olyan tekintettel, mintha leútálna nyakukról az ezüst rangjelzést. Csak Lojzi volt beszédes, de az is izgatottan fészkelődött, túlságosan barátságosan kínálta őket, tukmálta beléjük a csipős, paprikás kolbászt.

— Délután beszéltem Radvánczival az Angolkisasszonyoknál. Azt mondja, Budáról jött át a sógora. Hallani már a Sashegynél a vikingeket! — És töltött, végig, a poharakba. Rotarideszné a pohár szájára tette a tenyerét: nem iszik. — Maguk biztosan tudják, hogy igaz-e ez?

— Nem igaz — felelte Schlemmer.

Ahogy Lojzi zsíros, kövér pofáját látta, az arrogáns, ritkás balbozszakállal, úgy érezte magát, mintha békára lépett volna. Akkor már inkább a kisfiú párás, rosszindulatú, szűk tekintete! Vagy Anni savanyúsága!

— Ez lehetetlen! Megígérték!

— Sokat megígérték, mégsem tették meg — vágott közbe Ilus. Csillogott a szeme, mintha egy könny akarna előtörni.

— De akkor mit hallott Radvánczi sógora?

— Az oroszokat.

— És hogy kerülnek a légítérbe mégis német gépek?

Ostermann elnevette magát:

— Pest légitérében két hete nem volt egyetlen német repülőgép sem.

— Én tegnap két német gépet láttam!

Az öregasszony erre felcsattant:

— Hallgass. Az urak jobban tudják. — És felemelte a poharát: — Egészségükre.

— A mi egészségünk, ugyan tessék hagyni! — mondta Ostermann és kiitta a bort.

Rotarideszné ránézett:

— Maguk nem hisznek a győzelemben?

— Fenét hiszünk — szólt a magát Schlemmer és elpirít. Könnyen pirult el, ilyenkor megduzzadtak az arcán a smisszek. — Bocsánat, hogy ilyen tapintatalanul beszéltem. De nem tehetek róla: meg fogunk dögleni.

— Megérdemlik — szólt Péter és felállt, zsebrevágott kézzel.

— De Péter!

A két német egymásra nézett. Ostermann savanyúan elmosolyodott.

— Igaza van a fiatalembernek. Megérdemeljük. És nagyon jól tudjuk, hogy megdöglünk. Ne tessék szépíteni a dolgot. Glatt megdöglünk.

— Soká tart még?

— Nem.

A pohárban köménymagnyi dugószilánk úszkált, benyúlt a villával. Kivette, türelmesen, elmélyülten. És felnézett. Az öregasszonyon kárörömet látott, a többi nő megkövülten meredt rá. Péter felnevetett, halkán, egészen halkán és odament a grammofonhoz. Feltekerte, visszatevette az angolkeringőt.

Schlemmer szinte mellékesen megjegyezte:

— Éjfélkor robbantják az utolsó hidat.

— És mi lesz magukkal?

— Mondtam már. — És anélkül, hogy kérte volna, töltött a palackból: — Megdöglünk.

Rotarideszné ingerülten felállt:

— Csak nem akarják megvárni őket? Itt? Nálunk?

A két lány megdermedten nézett rájuk egy ideig, aztán Ilus való-
sággal felsikoltott:

— Menjenek innét! Nem hoztak elég bajt ránk?!

— Ó, ha parancsolják, mehetünk. Az utóbbi időben nem szoktunk
hozzá a vendéglátáshoz.

Ilus sírni kezdett. Fel-felcsuklón, hisztérikusan sirt és közben egyre
azt ismételte:

— Nézzétek, a kezüket! A kezüket! Hát nem rémes!

Ostermann megnézte a kezét: szabályos, szőkehajás tetejű férfikéz
volt, legfeljebb a körme piszkos egy kicsit. Rotarideszné odasietett Ilus-
hoz, átölelte, ölébe húzta a fejét és simogatta a pöttös fejkendőt: ne
sírj — mondta a simogatása —, na, ne sírj. Schlemmer hátradől a szé-
ken, nevetett. A lámpa fényébe tartotta a két kezét: ó, érti ezt! A gyilkos
kezel! Ez jutott a lány eszébe!

Az öregasszony újra fogta a kötést:

— Maguk civilek?

— Én papírkereskedő vagyok, a barátom adótiszt.

— Régóta csinálják?

— Öt éve.

— Nagy idő. Megúnták? Elegük volt?

— Kellett csinálni. Nem volt alkalmunk megúnni. És nem is hagy-
ták. — Schlemmer azt érezte, reszelős lesz a torka. Útálta, ha az érzel-
messég felbőfög belőle, de nem tehetett róla: — Három éve nem volt
tam otthon.

— Nős?

— Igen. Feleségem van és két fiam.

Az öregasszony Ostermann felé bökött a kötögető könyökével, de
valamivel gyengédebben és kedvesebben, mint addig. Ilus már nem sirt:
ült, merev derékkal, Rotarideszné átkarolta. Az angolkeringő halkán
szólt, a pince gádoraiból szeliden visszhangzott olykor, ha valaki ki-
nyitott egy-egy ajtót.

— És maga?

Ostermann elnézett a plafonra. Rojtos pókháló lógott róla, sváb-
bogarak lapultak a vakolatlan terméskövek odvaiban.

— Én is. Nekem is két fiam van.

— És szeretne már hazamenni? Úgy-e?

— Szeretnék.

Anni felkelt, összehúzta magán a vedlett macskabundát. Harapós
szája volt, éles vénlány szája.

— De nem mennek haza! — kiáltott rájuk. — Maguk se jutnak
haza, soha. Értik?

Péter felnevetett. Ostermann ingerülten kapta rá a fejét, aztán
zsebrevágta a kezét: mindent el kell túrni! Csillogott előtte a pohárban
a sárga bor.

— Tudom, hogy nem megyünk haza.

— Akkor miért csinálták?

— Hja, drága asszonyom, ha azt meg tudnám mondani. Csináltuk.
Volt aki örült neki, volt akinek mindegy volt.

— Maguk örültek?

Rágyújtott egy cigarettára: a lángot ernyőző tenyeréből lesett fel:

— Eleinte örültünk. Közben már nem. Sokszor eszembe jutott, mi
lehet otthon? A feleségem, a fiaim. Kurt most lesz négyéves, Ervin hat.
Mutassam meg a fényképüket?

Az öregasszony szótlánul nyujtotta a kezét. Schlemmer kutatott a

zsebeiben, a tárcájából előhúzott egy amatorképet. Szőke, telt asszony, dírndliben, nézett szembe rajta a nappal. Egyik karján Kurtot tartotta, az ölébe Ervin támaszkodott. Angyalszőke, dundi, vastaglábú kisfiú volt mind a kettő, szépek és nevetősek. Rotarideszné rálesett a képekre, elhúzta a száját: „amikor kicsinyek, mind ilyen szelidek”. A háttérben kusza lombok látszottak, tűzfalak. Kertes házban laktak Tübingenben, három szobában, az asszony — Hildegardnak hívják, simogatta meg a képet Schlemmer — maga főz, mos, takarít. Nagyon szeret olvasni, különösen Wiechertet és Zobeltitzot, de Felix Dahnt is szereti. Néha együtt játszanak négykezeset, ő, Schlemmer, nagyon szeret zongorázni, de baj lesz az ujjával, ha hazamegy, elgémberedtek, a jobbkezét úgy ragasztották össze.

— Minden vasárnap a „Sankt Bonifaz-Spitalban” kamarazenélünk az orvosokkal. — Eltűnődött: — Mit játszottunk utoljára? Várjanak csak. — És szelíd derű suhant át az arcán: — Tudom már. A Forellenquintettet. Ismerik.

Péter fitymálón végignézett a képen:

— Azt maga már alig fogja játszani.

— Tudom. — Mosolygott fel rá Schlemmer: — Fölösleges annyit emlékeztetni rá.

Az öregasszony magához húzta Pétert, aki úgy állt az ölelésben, merev derékkal, mint a cövek:

— Ne haragudjék rá. Az apja meghalt a háborúban.

— Ez kínos — mondta Ostermann megdöbbenve.

Most Rotarideszné csapott fel, egyszerre elöntötték arcát a könnyek.

— Kínos? Rettenetes! Iszonyatos! Láttá volna, hogy ment ki a frontra. Az uram volt, érti. Maguk miatt halt meg. Ezért a dologért. Az anyósom mindig a térképet nézte, amíg elvult. Tudja, mire tanította Pétert? „Nézz ide, Péter. Ez a kicsi, ez a farkasfej, Németország, ez a nagy meg Oroszország, a másik nagy meg Amerika. Felfalhatja a farkas az egész világot?” — Letörölte a bunda ujjával a szemét: — Ő tudta, hogy soha többé nem tér vissza. Én nem akartam elhinni. Neki lett igaza.

Egy fiókos szekrényen, az egymás mellett átölelkezve ülő Anni és Ilus mögött, ütött az óra. Meghitt Westminster-ütése volt, ilyen óra van odahaza, Fuldában is. Ostermann hallotta az otthoni óra ütését, az apró, rózsamintás függönyökkel telerakott lakásban, abban a habfelhős zsigib-vasárban, amit Hedwig varázsolt a régi, fuldai ház boltíves falai közé.

Tizenegy óra volt. Intett Schlemmernek:

— Lassan indulhatunk. — Felállt, szertartásosan meghajolt a nők felé: — Nem akarjuk kellemetlen helyzetbe hozni a hölgyeket. Minekünk meg kell halnunk, ez már úgyis mindegy. Maguknak nem lesz semmi bajuk.

Schlemmer még ült. Körülvette ez a pincei lakályosság, a csönd, ami az óra bongó ütése után maradt, a meleg, amit a nedves, vaskos falak rejtettek magukba, a vacsora illata, a sűrű cigarettafüst. Hallotta a Forellenquintett gyöngyöző pezsgését, — mindent látott és hallott. Maga elé bámult, lassan eleredtek a könnyei.

— Kérhetek valamit?

— Tessék.

— Irok haza egy levelet. Ha mindez, — és reménytelenül legyintett a levegőbe — végetér, adják postára és küldjék el Tübingenbe a feleségemnek. El akarok búcsúzni tőle.

Rotarideszné a fiókos szekrényből levélpapírt, tintát és tollat vett elő, Ilus is felállt, félrehajtotta az abroszt. Schlemmer ült a papír előtt, tűnődött. Ostermann felvette a bundáját, de nem gombolta be. Odaállt

Schlemmer mögé, figyelte a kezét, ahogy lassan megtölti kék betűkkel a papírt. Miről ír? Mit írhat ebben a pillanatban? Eszébe jutott a mocsár, a vadlibák. Sűrű, fekete víz; száraz nád bök fel a levegőbe. Lassan szállnak a magasban az ólmos felhők. Délután van, de vakul már, hályogosodik. Ott állnak ketten Schlemmerrel, a kocsi beleakadt a dágványba. Hirtelen vadlibák húznak el felettük, gágogva. Élesen, mintha üveg zendülne meg, szól a néma, vak alkonyatban a gágogás. Felnéznek, térdig az iszapban, a vadlibák elhúznak, eltakarja őket egy felhő. Allnak még, hűvös lesz, szél zörgeti meg a nádat. Egyszerre vékony zaj csap fel a magasban: két vadliba úszik fent, hátrahúzott szárnyal, elmaradtak a többtől. Schlemmer felnevet, kapja a géppisztolyt, rájuk küld egy sorozatot. Az egyik liba megperdül, lezuhan a fekete, szennyes vízbe. A másik riadtan száll tovább, erre ő is lekapja a géppisztolyt. A sorozat visszhangosan ropog át a nehéz, sötét levegőn: a másik liba tovább iramodik, aztán az is lehull. Nagyot toccsan a víz, úgy nyeli el az állatot, mint az olvadt ólom.

Ez jutott most az eszébe. Schlemmer ráírta a címet a borítékra, leragasztotta. Aztán ő is kezébe vette a tollszárt. Mit írjon? Vigyázzanak magukra, akkor is, ha ő nem lesz. Lehet, hogy nagyon rossz lesz, de gondoljanak arra, hogy valahogyan fizetni kell. Günther járjon tovább iskolába és ne rágja a körmét, és... Elsírta magát, aztán befejezte a levelet, leragasztotta.

Lojzi vigyorogva, bátorítón vette át:

— Meglátják, nem mi fogjuk elküldeni. Néhány nap múlva érte jönnek.

A két német rábámult. Mint egy pojáca. Ostermann végigmérte: le kéne kenni neki egy pofont. A többiek! Mennyivel igazabbak azok! A rendíthetetlen öregasszony, az ellenségesen szűk szemű Rotarideszné, ahogy magához öleli Pétert, a dermedt két lány... Gyűlölet van bennük, fájdalom. Ezt érdemlik. Hogy miért? Ki tudna erre felelni! De megérdemlik.

Hirtelen nagyon dühös lett, megragadta Lojzi mellén a zekét:

— Fogja be a száját. Idióta.

Megnézte a karóráját: féltizenkettő. Sietni kell. Az öregasszony átvette a két levelet. Megnézte a címzést, és a kezét nyujtotta:

— Isten velük.

Elindultak, meghajtott fejjel végig a szűk folyosón, a pinceajtó felé. Lojzi sértetten vitte előttük a petróleumlámpát. Kinyitotta az ajtót: fegyverropogás szűrődött be az utcáról. Schlemmer beült a kormányhoz, Ostermann helyet foglalt mellette. Begyujtották a motort: benzingőz lepte el a boltíves kapualjat, és az autó kisurrant a havas, néma utcára.

Lojzi visszavitte a petróleumlámpát. Az asztalon, karos tartóban, gyertyák égtek. Az öregasszony és Rotarideszné ott állt a fényükben, kezükben a két levél. Tűnődtek, mintha a borítékok súlyát mérlegelnék. Mit bír el ez a két, idegen boríték?

És az öregasszony a gyertya lángja fölé tartotta egyiket is, a másikat is. Égő, engesztelhetetlen szemmel figyelte, ahogy fekete üszökké zsugorodnak össze és csak a tintával írt betűk kéklenek még egyideig.

SZEMLE

TÓTH TIHAMÉR

Előttünk fekszik a kötet, a 3. sz. kiadvány „Isten szolgájának, Tóth Tihaméri püspöknek szenttéavatási peréhez”, amely az Isten szolgájához, mint az ifjúság lelkiatyjához intézett leveleket tartalmazza. Ezek a levelek természetsszerűleg Tihamér püspök életszentségének és erényének hírét vannak hivatva bizonyítani. Ezek a levelek — e kötetben kizárólag fiatalok, túlnyomórészt fiúk írásai — nyilván fontos források lesznek a pernek, amely majd az Egyház ítélőszéke előtt folyik és amelyben nagyon érzékeny mérlegre teszik majd a magyar katolikusság egyik nagy nevelőjének erényeit és gyöngeségeit. A mérlegelő: az Egyház végtelenül óvatos, körültekintő, emberi kívánságoktól, hajlamoktól, vonzalmaktól és ellen-szenvektől nem befolyásolt örök bölcsesége. A hívő nem foglalhat ott állást, ahol az ítéletet Rómának kell kimondania s így nem is teszünk kísérletet arra, hogy Tóth Tihamér szentségének ügyét megvizsgáljuk — a hívő csak imádkozhat, Isten szolgájával kapcsolatos élményeire hivatkozhat; egyéni véleménye nem tartozik a nyilvánosság elé. Törekedhet azonban arra, hogy képet tudjon adni az emberről, az emberi élet példaadásáról, annál is inkább, mert a szentség természetfeletti íve az emberi jellemvonások oszlopain nyugszik.

Fejldése az első világháborút megelőző, századforduló körüli évekre esett. Sokat méríthetett tehát a békeévek atmoszférájából — a békebeli magyar kisvárosából, ahonnan útnak indult, éppen úgy, mint a ferencjózsefi Pest és Bécs levegőjéből. Megérte a régi polgárvilág megdicsőülését és bomlását; ismerte annak jó oldalait, a megbízhatóságot, szolidaritást, céltudatos korrektséget, tisztességet és részben az első nagy kataklizmák hatása alatt meglátta gyengeségeit is, a rejtettet, meg nem oldott, elhazudott emberi problémákat, a zavarokat, a letagadott és rossz utakra tévedt szenvedélyeket. Láta a bomlást, a vezető réteg erkölcsi bomlását és meg akarta akadályozni. Felismerte azt is, hogy a bajok gyökere az ifjúság lelki magára hagyottságában rejlik — tudta, hogy egy atomizálódott, eudamonisztikus, a saját pillanatnyi kívánságaiban kielégülést kereső fiatalságból csak egy erkölcsileg dezolált társadalom bontakozhat ki. Hiit a jólnevelt, tisztességes, egyenes és céltudatos emberek alkotta közösség értékében — de tudta, hogy mindezek a jellemvonások mitsem érnek, ha nem egyebek vékonyka lepelnél, amely mögött egy elengedett, laza, gátlástalan magánélet folyik. Sejtette, megérezte azt is, hogy az Istentelen és erkölcstelen magánéleteknek ez a vékonyka jóneveltségi leple igen könnyen elszakadhat és szakadozik is állandóan itt, meg amott és ha a „magánéletek” ronggyá tépik, akkor az egész társadalomra és annak ideáljaira nézve valami rettenetes következik. Tudta tehát azt, amit az ő korában oly kevésre vettek számba s ma az idők félelmetes tanulsága ellenére mégkevésbé látnak meg — nem akarnak meglátni, mert akkor mindent másképen kellene csinálni —, hogy mindannak, ami a közéletben, a társadalomban, a „világban” történik, a magánélet a végső forrása.

Sokat tett, sokat írt, sok szerepet vállalt; mégis, szinte egész működése egyetlen törekvésre vezethető vissza: az ifjúság magánéletét akarta megtisztítani, megújítani — vagyis visszavezetni a katolikus eszményhez. Irodalmi műveit és szónoklatait talán elkoptatja majd az idő, de ezt az alapvető törekvését az idő máris teljesen igazolta és mind követelőbben igazolni fogja. Amennyire pedig egész emberi és irodalmi életművének az ifjúság magánéletének megújítása volt a magva, olyannyira ennek a nagy reformmunkának lényegét az ifjúság nemléte az erkölcsi törvények és a krisztusi misztérium mértékére való emelésében találta meg. Bármennyire iparkodott azon, hogy a magasabbért való feyelmetet más vonatkozásokban is létté alakítsa szellemi gyermekeiben, bár-

mennyi munkát és művet szentelt az ifjúság nagyon fontos modorbéli, intellektuális, értelmi, vallásos kiművelésére, a nemi válság tisztázása terén kifejtett munkássága maradt az elsődleges és hasonlíthatatlanul legnagyobb hatású. Éppen erről tanuskodik a most megjelent kötet is; az ismeretlen levélírók nagy többsége az idevágó kérdésekben fordul hozzá és, ha a felszínen más problémákat vetnek is fel, akkor is ezek gyakran nem egyebek, mint félszeg, ijedt, önemésztó elrejtései az igazi kérdésnek, amelyet a meggyötört lélek mélységéből intéznek a lelkiatyjához, akitől Isten helyett a jóra való elkorcsosult, tévelygő akaratot meg erősítő és vezető választ várják.

Nem volt tudományosan képzett pszichológus, sőt talán egészen a személyiség legmélyéig hatoló léleklátó sem. De erős hitű, tiszta szándékú és akaratú letéteményese volt az Egyház lélekismeretének, a szó csodálatos kettős értelmében. Lélekismeret az Egyház gyakorlatában annyit jelent: mindent egy követendő példaképre vonatkoztatni, tökéletes istenire és ugyanakkor természetünk legmélyéig emberire, Isten és ember fiára tehát, aki a bűn felé hajló tökéletlenségünket az irgalmas szeretet teljességével viszonzza. Az a lélekismeret, amely ehhez a példához mér és ezt a példát adja: szükségképen önmagát is adja — mindenki- ben őt kell látnunk, aki a lelket feltárja előttünk és őt kell magunkban adnunk, ha az ő nevében gyógyítani akarunk. Lehet, hogy Tóth Tihamér, egy megtépett és mérgezett ifjúság lekivezetője — és melyikünk nem volt e válságkorszakban már tövénen megtépett és mérgezett — olykor merev, egyoldalú volt, a problémát túl egyszerűen látta s a lelkek csomóit olykor nem annyira megoldotta, mint inkább elvágta —, de mindig őt adta önmagában, tehát önmagát is teljesen adta — őt és önmagát, egyszerű, hajthatatlan következetességgel.

Korunk jellegzetes nevelői valóban más úton járnak. A nemi kérdésben alapjában nem erkölcsi, hanem eudamonisztikus és élvezeti problémát látnak. Nem egy tudós hirdette, hogy a nemi szféra voltaképpen erkölcsön kívüli terület, amely felett csak téveszméktől gátolt élvezeti principium uralkodik. Ez a szemlélet természetesen nem vonatkoztatja a személyiséget egy erkölcsi példaképhez — Istenihez és egyben emberihez —, hiszen minden ilyen vonatkoztatás nem lenne egyéb, mint egy abszolút erkölcsi mérték elismerése, ami ellen éppen tiltakoznak a relativisztikus, legfeljebb az ugyancsak viszonylagos közhaszonra hivatkozó élvezeti principium nevében. Ennek a korszerű eszmekörnek a szemszögéből Tóth Tihamér csakugyan „merev” volt s ismerjük el, hogy bizonyos heroikus egyoldalúsággal egyetlen igaz és helyes utat látott maga előtt azok számára, akiket egy kezdődő kríziskorszak és az egyéni válságévek útvesztőjében feléje akart kalauzolni. A korszerű nevelők azonban éppen ezt az egyetlen utat tagadták és minden ösvény jó volt nekik, ami az istenemberiség példája felé vezető utat vajahogy elkerüli. Amikor a „koreszme” éppen ezt az utat akarja elkerülni, vagy éppen betemetni, nem volt e nagyon helyénvaló mereven előrenézve — s olykor talán nem eléggé értékelve a személyit és az egyszerűt az emberben — ezen az egy úton előrehaladni és vezetni a hozzá menekülő tévelygőket? Ámde, még több forgott kockán ezen az úton, mint az egyéni életek, bármennyire értékes is a katolikus szemlélet számára önmagában minden egyes lélek. Tóth Tihamér, amint már említettük, felismerte, hogy az eltévedt, megromlott magánéletekből, pontosabban a nemileg megromlott és megtévedt életekből születik meg egy társadalom Isten-ellenessége, a sátán intézményesített uralma. Ha simult is a magyar társadalom egynémely nem örvendetes jelenségéhez, — hiszen ez az adottságok a születés, a környezet hatása volt, olyan tényezők, amelyek nem terhelhetik az ember erkölcsi személyiségének mérlegét —, de meglátta a nemzeti társadalom bajainak erkölcsi, mégpedig elsősorban szexuális gyökereit és orvosolni akarta, nemcsak az annyira értékes egyes emberért, hanem a nemzetért is. Nagyon jellemző, hogy első, 1910-ben megjelent komoly dolgozatának ez volt a címe: „Keresztény erkölcsstan és gazdasági haladás”. Az ember és a jövő ember, a gyermek, mindig elsősorban, mint erkölcsi lény érdekelte — mint olyan

erkölcsi lény, akinek meg kell állnia helyét a világban. Arra törekedett, hogy a „világ” az erkölcsi személyiség eszményéhez alkalmazkodjon, nem pedig az erkölcsi személyiség a „világ” eszményeihez.

Hatásának a titka? Tisztában kell lennünk azzal, hogy a nagy nevelők nem elméleteikkel, gondolataikkal, tanításukkal, kifejező készségükkel hatnak, hanem személyiségükkel. Akkor is személyiségükkel hatnak, ha híveik csak írásban, vagy a rádión keresztül kerülnek velük kapcsolatba. Százak és ezrek azért tárták föl előtte magánéletük szinte még önmaguk előtt is rejtegetett zugait, mert megéreztek, hogy nem ítélkezik felettük, hanem segítőtársul magát adja oda nekik, hogy együttesen küzdjenek meg azzal, amivel szemben a magárahagyott ember tehetetlennek érezte magát. A hegyi beszéd példája szerint két mérföldet menjünk azzal, aki felszólít bennünket arra, hogy egy mérföldnyire kísérjük el. Tóth Tihamér valóban két mérföldet tett meg mindazokkal, akik felszólították, hogy egy mérföldnyi szakaszon velük tartson. A nagy lelkeknek szinte korlátlan időkézsletük van, mindenre telik belőle. Tóth Tihamér is érthetetlenül sok embert tudott elkísérni, magános, sötét és kanyargó külön utakon — és mindig két mérföldnyire. E sorok írójának is kísérőjeül szegődött, élete egy nehéz, ólmos kód lepte útszakaszán. Kísérőjeül szegődött, így írtuk, mert finom odaadásával mindig azt a látszatot tudta kelteni, hogy ő szegődött hívei mellé, nem pedig hívei keresték meg őt — és egy bizonyos értelemben valóban ő szegődött mindenkihez, akit a szavak közegén keresztül el tudott érni. Nemet és igent mondott megalkuvás és simulékonyság nélkül — e sorok írója lázadozott, amíg rá nem eszmélt arra, hogy harmadik út nincs is, csak az igen és nem; azt érezte akkor, hogy ez az eleven lelkiismeret a maga kategórikus állításával és tagadásával sok mindent nem értelt meg akkor, ám később rájött arra, hogy a lélek útjának azon a pontján ez volt a fontos: az igen és a nem.

Nem volt szentferenci természet, és Lisieuxi szent Teréz kis útja sem volt az övé. Miért is lett volna? Istenhez egy út vezet. Keskeny és kijelölt — de ez az út értejön minden olyan lélekért, aki ráhagyatkozott, értejön magánélete és személyisége legszűkebb birodalmára, és ennél fogva mindenki, aki feléje tart, ezen az egy úton más és más utat tesz meg: a maga útját. Minél hősiesebb fokon gyakorolja egy lélek az erényt, annál személyesebb, egyénibb lesz a cél felé vezető útja. Minél teljesebb erkölcsi személyiség egyvalaki, annál inkább különbözik a többi többé-kevésbé teljes erkölcsi személyiségtől. A szentek hasonlíthatatlanul jobban különböznek egymástól — sokkal teljesebben adják és élék önmagukat —, mint az átlagemberek. Tóth Tihamér önmaga volt, sajátosan hősiessé fokon gyakorolt erényekkel és sajátos fogyatékokkal. Talán nem tudta annyira feladni magát, mint a legnagyobbak és azért nem is nyert el annyit, mint a legnagyobbak. De az Egyháznak, mint megállapítottuk, nincs egy szent típusa, bizonyos számú szent típusa sincs, annyi szent típusa van, ahány szent tartozik a szentek egyességéhez, az üdvözültek seregéhez — ahány szent, annyi megközelítése a tökéletesnek és annyi válfaja a tökéletlenségnek, hiszen egyikünk nem lehet tökéletes és hibánélküli ezen a Földön. A misztikum iránt kevésérzéke volt, az utolsó lépcsőket így talán nem tehette meg, de erről való lemondásában volt valami mélységesen becsületes: csak eddig életem, nem szabad tovább mennem.

Életének utolsó és legnagyobb fordulata a veszprémi püspöki szék betöltése volt. A pap és a férfi, aki az ország egyik legnépszerűbb, legismertebb és legtöbb lélekkel egybekapcsolódott embere volt, a püspöki szék magasságában teljesen magára maradt. Mintha az isteni nevelő — mindannyian mindig neveltek és nevelők vagyunk Krisztus közösségében — a nagy lélek fogyatékoktól való megtisztításának ezt a módját választotta volna: külső fény és beszlő magánosság kontrasztját. Ő, aki a világi és papi fiatalokban mindig az eljövendő idők és a majd megvalósuló közösségek szükségletét tartotta szem előtt, a püspöki székben a jövő egyházáért fejtett ki megújító tevékenységet. Külö-

nősképen az egyházi vagyon problémája foglalkoztatta — és nagyon kevés megértéssel találkozott. Nyilvánvaló, hogy itt, a püspöki székben is sok mindent előre látott, amit akkor még talán el lehetett volna háritani. Amde magánossága bizonyára gondviselészerű volt, az elhagyatottságnak az az állomása, amikor a virrasztó egészen elmarad a földtől, amelynek pora és sara eddig lépéseit kötötte.

Most is két mérföldet ment hívei elé — és személyes hívei alatt, minden lelki alattvalóját értette. Mindegyik elé ment, mindegyik kísérőjéül szegődött. Mindennap kora reggel, az egyórás magános elmélkedés után lesétált a püspöki vár exkluzív magasságából és az Angol-kisasszonyok kis templomokban misézett és gyóntatott, hogy a kicsiny lelkek, az ő tévelygő, kereső lelkei gátlástalanul hozzá fordulhassanak.

A per dönti majd el szentsége kérdését; emberi nagysága és lelkipásztori hatása elvitathatatlan.

Juhász Vilmos

GÁRDONYI KÖRÜL

Az iskolai irodalomtörténet nemrégiben még mint a modern magyar elbeszélő próza „nagy” triászának tagját, tartotta számon Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc mellett Gárdonyi Gézá. Hármuk közül Mikszáth ugyan soha nem volt igazán népszerű, s úgylátszik, nem az ma sem; ám annál mélyebb gyökeret eresztett a közönségben a másik kettő: Herczeg és Gárdonyi; az előbbit egyenesen mint a „legnagyobb élő magyar regényírót” emlegették főként azokban a körökben, amelyeknek művei szóltak, s amelyeket műveiben ábrázolt: az úgynevezett „középosztályban”. S Herczeg hírnevének nem is a kritika ártott, hiszen nálunk a kritika, sajnos, nagyon is kevésbé formálta az irodalmi közvéleményt s Herczeg híveiről époly hatástalanul pattant le Gyulai Pál bírálata annakidején, mint egyes „haladó” esztétikusoké később; nem ártottak neki a mellette fölemelkedő olyan nagy művek sem, amilyenek Móricz Zsigmondéi, Török Gyuláéi, Kaffka Margitéi, hiszen ezeket azok, akik Herczegre esküdtek, egyszerűen nem is olvasták, s többnyire eleve, olvasás nélkül elvetették, — (mint ahogyan elvetették szintén többnyire olvasatlanul, mendemondák, karikatúrák alapján, s meglehetősen gyanús erkölcsi fölháborúval Adyt s Babitsot és Kosztolányit is); Herczeg dicsőségét elsősorban a harmincas évek végének, negyvenes évek elejének szociológiai s politikai színezetű mozgalmi tépázták meg, melyek „népi” álláspontjukról mint a káros „urbanitás” akadémikus példáját kárhoztatták egyéniségét is, művét is. A korábbi kétségtelen túlértékelést most túlságos alábecsülés váltotta föl, mely megtagadta Herczegtől még azokat az irodalmi értékeket is, amelyekkel pedig tagadhatatlanul rendelkezett, bizonyos igazságtalansággal egyedül őt, az író-téve felelőssé olyan mozzanatokért is, amelyek az általa ábrázolt s írói talaját alkotó társadalom organizmusának betegségei voltak.

Gárdonyi esetében ilyen radikális átértékelés nem történt; s még ahol rámutattak is népi oldalról művei — vagy egyik-másik műve — felemás voltára, esztétikai fogyatékoságait már-már fölmentették egyrészt azzal, hogy „a magyar társadalmi szervezet és közszellem bélyegét viselik magukon”, másrészt pedig egyénisége erkölcsi súlyával s a benső vívódásai iránti tisztelettel, „rendkívüli lelke hitelével”. „Hibái alkatából erednek — írta róla jellemzően Féja Géza —, nem pedig erkölcsi gyöngeségeiből. Őszinte tusakodó volt, nem kímélte magát, az igazságai jobban érdekelték az életénél s ez a folytonos vívódás, a végső megoldásnak ez a szüntelen keresése művei fölé nő és vissz sugárzik műveire is”.

Túlságosan messze vezetne föltennünk a kérdést, vajjon mennyiben mentik, s mentik-e egyáltalán egy mű esztétikai fogyatékoságait a mű írójának erkölcsi erényei és filozófiai becsvágynak, (véleményünk szerint nem mentik); — annyi azonban kétségtelen, hogy Gárdonyi egyéniségének egyes rokonszenves vonásai némi mérséklő hatással voltak értékelőre művének megítélésében is. S még jobban hatott „az egri remete” alakjának romantikája magára a közönségre. Az alapjában véve pesszimista Gárdonyi nevéhez a köztudatban bizonyos idealisztikus-optimista képzetek tapadtak. Gyöngéd leányalakjaiban, hamvas szerelmeiben, eszményekért, elsősorban hazafias eszményekért való lelkesülésében a polgári, de lényegében, szelleme szerint kispolgári társadalom a maga elképzelt szebb s idillibb világának megtestesülését, illetve vallomását vélte fölfedezni. Hozzájárult mindehhez Gárdonyi „népiessége”, melyben a kor kompromisszumos szemlélete inkább látta az igazi magyarság megnyilatkozását, mint akár Móricz Zsigmondban, akár Török Gyulában.

Gárdonyiról nagyjában ez a kép rögződött meg a köztudatban, s ezt vette át nagyjában az iskolai irodalomtanítás is. Természetes tehát, hogy e közvélemény gyanakvással, idegenkedéssel, sőt esetleg fölháborodással fogadja az olyan értékelést, mely e hagyományos és nem minden romantika nélküli képen módosítani kíván. A tiltakozás voltaképpen itt is abból a mélységes félreértésből fakad, amely az irodalom erkölcspedagógia alkalmasságát összetéveszti a művészi, esztétikai értékkel, s melynek háttérében az erkölcsös, szemérmes magyar típusának fikciója áll.

Ismét nem óhajtunk annak a problémának a fejtegetésébe bocsátkozni — (noha megvitatására alapos szükség volna) —, vajjon ezt a szemérmes magyar-képet mennyiben fedi a konkrét valóság, mégpedig mind a múlt, mind a jelen valósága; hiszen az ilyen magyar-portrékról alaposabb vizsgálat után rendesen kiderül, hogy nagy többségükben csupán a múlt század öncsaló illuzionizmusának termékei. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy esztétikum és etikum két külön terület, s a kettőnek egymáshoz való kapcsolata nem annyira önnön mivoltukból folyik, mint inkább közvetett: annyiban, amennyiben mindkettő beléágyazódik az emberbe, s az ember egységében ennek az egységnek a sérelme nélkül nem választható szét mereven az erkölcsi és esztétikai lény. Magunk is sokban igazat adunk Julien Bendának, aki egyik újabb művében, az emberben élő erkölcsi és költői érzék viszonyát fejtegetve azt állítja: minden olyatén fölfogás, mely a költői és esztétikai érzékben látja a legfőbb és egyetlen jót a mellőzött vagy éppen megvetett erkölcsi érzék rovására, nyilvánvalóan dekadencia-tünet¹ — (s hozzátehetjük: hanyatlástünet elsősorban azért, mert kultusza tárgyává egyetlen emberi funkciót emel a teljes ember helyett). Az irodalomnak, művészetnek azonban nem lehet föladata az erkölcsi eszmények pedagógiai jellegű kultusza, vagy éppen propagandája, mert minden kívülről érvényesített tendencia lényegében, alapelvben sérti meg, autonómiájától fosztja meg az esztétikumot. Valami nem azért szép, mert erkölcsös; viszont az, ami szép, ha egyben erkölcsös is, lehet nevelő hatású — ennek azonban semmi lényeges köze nincs az illető műalkotás esztétikai értékéhez.

A regényben, mely többnyire társadalmat, társas viszonyokat ábrázoló műfaj, az erkölcs kérdése talán még bonyolultabb. E társas viszonyok, mint tudjuk, nem mindig éppen erkölcsösek; viszont a regényírónak az a föladata, hogy társadalmat ábrázoló művében a teljes élet illúzióját keltse; ha tehát csak azt ábrázolja, ami erkölcsös, vagy még inkább: ha jó és rossz, erkölcs és bűn társadalomban forrongó drámáját egyoldalúan „szemérmessé”, csak-erkölcsössé idealizálja: nyilván képtelen a teljesség illúzióját megadni, nyilván képtelen teljes hitelű művészi valóságot életre kelteni. S ez történik meg a legtöbbször Gárdonyi esetében is. A jó egyoldalú kiemelése, idealizálása —, közismert nő-

¹ Julien Benda : Du poétique selon l'humanité, non selon les poètes, Genève, 1946, 174. l.

alakjaiban például —, s a rossz egyoldalú eltúlzása — egy-egy rémdramába illő figurájában —, voltaképpen nem egyéb, mint a problémák megkerülése: megkerülése mind a művészi, mind az erkölcsi problémáknak; s hogy mennyire az, semmi sem bizonyítja jobban, mint legtöbb regényének részletes elemzése.

Az azután ismét egy további kérdés, hogy ez a megkerülés, kitérés, ez a kétségtelen kompromisszum mily nagy mértékben tükrözi magának a társadalomnak a kompromisszumait. (Nem is beszélve arról, milyen végzetes hatással jár mind a jellemek ábrázolásában, mind a cselekmény bonyolításában.) Az a társadalom ugyanis, amelyből Gárdonyi származik, s amelynek ír, maga is tele van megoldatlanságokkal és az erkölcs, hazafiság, vallás és más eszmék szólamaival leplezett benső ellentmondásokkal. Az erkölcsnek, a szeméremnek, a „fehér” lepedalomnak ez a széleskörű kultusza, divatja és dicsősége voltaképpen részint riadt, részint farizeus elfordulás a valóságtól; az a személet, mely nem mer szembenézni a valósággal, nem meri vállalni a valóságot, egyszerűen biedermeier idillt fest a valóság helyébe s a valóság problémáinak bátor és következetes végiggondolása és megoldása helyett e festett egek naiv képeiben gyönyörködik. Benső erkölcsi erőinek megfogyatkozásával, élete formalizmusai közepett elutasítja a valóságos (és nem elromantizált) szenvedélyt, a valódi küzdelmet, az erkölcs valódi bátorságát. Elég csak futólag egybevetnünk Eötvös József vagy Kemény Zsigmond műveit a századvégiekkel vagy akár Gárdonyiéival, hogy lemérhessük az erkölcsi erőnek, lendületnek és igénynek azt a megdöbbentő hanyatlását, amely az őket elválasztó félszázadban végbement lelkekben és társadalomban. A Kemény Zsigmond erkölcsének mértékével mérve a Gárdonyié általában inkább erkölcs hiánynak nevezhető, természetesen a szónak nem vulgáris, hanem mélyebb, mondhatnók vitális értelmében. S ha esetleg e kifejezés túl merésznek, vagy túl erősnek tűnik egyesek szemében: ám analizálják végig gondosan például az „A hatalmas harmadik” cselekményét, jellemeit s megoldását, megoldásának bágyadt és hazug romantikáját, s aztán állapítsák meg, vajjon mi ez a kompromisszum, ez a lagymatag félmegoldás a társadalomba átültetve, ha nem az igazi erkölcs hiánya s a bátor erkölcsnek meghatározó szentimentalizmussal való pótlása? Az ilyen regények szelleme óhatatlanul annak a „vallásosan” és eszményien nevelt fiatal leánynak a képét idézi föl bennünk, akinek intézetéből kikerülve, már az első lépése a bukás, vagy aki vallásos nevelésével igen jól össze tudja egyeztetni házassága, vagy éppen házasságai rendezetlenségét. A Gárdonyi „morálja” nagyjában ilyesfajta fölvizezett „polgári” morál. S hogy a katolikumhoz mennyire nincs lényeges köze, hogy mennyire nem katolikus — (s hogy spirituális nosztalgiai sem azok, lényegükben, mert a katolikum vagy vállalja a dogmát, vagy nem katolikum, Gárdonyi pedig nyíltan és határozottan nemvállalta) —, azt ezek után bizonyára nem szükséges bővebben fejtegetnünk.

Utalnunk azonban kellett erre, mert Gárdonyinak a köztudatban tagadhatatlanul van bizonyos „katolikus” színezete s a katolikus közönségben éppen ezért is van némi vonzalom Gárdonyi iránt: a félig-meddig katolikusnak vélt Gárdonyi iránt. Nos: érthető, hogy egy bizonyos századeleji kispolgári katolikus réteg ilyen katolikus színezetet gyanított Gárdonyiban; hiszen a katolikum mint következetesen végigvitt rendszer, mint élő és alkotó hit, mint a fölületnél sokkal mélyebb életforma benne sem volt meg —, s hogy mennyire nem volt meg, azt sajnálatosan igazolták a későbbi történeti események, amikor éppen ez a réteg törődött bele különösebb ellentállás nélkül abba, hogy a kereszténység jelszavait a kereszténységgel homlokegyenest ellenkező mozgalmak sajátítsák ki és gyalázzák meg. Gárdonyiban ez a réteg található „szeméremességet”, található sóvárgást, található „lelkiséget”, de mindez nem kereszténység és még kevésbé katolikum; s ha e réteg a valódi katolikumot

* V. ö. «A regény és az élet» c. könyvem századvégi regényről szóló fejezetei.

kereste: megtalálhatta és vállalhatta volna Prohászkaiban, az ő tanításában, abban a szociális programjában, amelyet éppen maga e réteg sikkasztott el. Ami pedig közvetlenül Gárdonyit illeti: nincs semmi okunk meghatódni remete-sége romantikáján, és magagyártotta vallása spirituális nosztalgiáin — e szomorúan torz és zavaros laikus „vallásosság”; — hiszen mi sem lett volna egyszerűbb számára, mint vallásos és misztikus hajlandóságainak valódi és hitteles útát találni, Flammarión és Schopenhauer helyett a vallásosság és misztika igazi, termékeny forrásaiból. Csakhogy az ő kereszténysége végzetesen felemás és misztikus hajlamai pusztá ábrándozások; nem volt sem keresztény, sem buddhista, mert a buddhizmusnak is csak a fölszínét, dilettáns romantikáját tette magáévá, nem pedig heroizmusát a szemlélődésben és belemélyülését a léteztűli létezésbe. Kereszténysége pedig vajmi fogyatékos, hiszen ezúttal is igazat kell adnunk Julien Benda megjegyzésének (aki pedig igazán nem „katolikus” bölcsele): „Nem nevezhetem keresztényeknek azokat, akik meghatódnak a kereszténység mítoszain, de nem fogadják el a morálját”.

Hogy Gárdonyi műveinek vannak költői értékei — főként részletértékei —, az kétségtelen.³ Igaz ugyan, hogy joggal vehetnők fel a kérdést: vajjon mi a regény s egyáltalán az elbeszélő próza célja, az-e, hogy költői részletekkel gyönyörködtessen, vagy pedig az, hogy — mint mondtuk —, a teljes valóság illúzióját keltse? Mert Balzac bizonyára époly kevéssé „költői” — (s ahol költői, ott a legkevésbé meggyőző) —, mint Stendhal; s egy regény „szép” jelenetének értéke nem önmagában van, hanem a regény egészéhez való viszonyában; — nagyon jól tudjuk, hogy vannak önmagukban s az egységből kitépve lapos és látszólag semmitmondó részek, jelenetek, amelyek azután a regény folyamán megnőnek, jelentőséget kapnak s felejtethetlenné válnak.

Ilyen „költői” értéként tartja számon a köztudat többek között Gárdonyi stílusát is, melyben sokan a népies magyarosság iskolapéldáját látják. Nos: igen helyesen mutatott rá Thurzó Gábor⁴ arra, hogy a népköltészet szövegeinek ismeretében — s tegyük hozzá: mindazoknak a szemében, akik valóban beszéltek a „néppel” —, ennek az állításnak a hitele erősen meginog. Gárdonyi népies magyarossága nem egyéb többé-kevésbé romantikus írói fikciónál, s a „nép”, a paraszt bizonyos romantikus, exotizáló szemléletére vall. Természetesen ennek is megvannak a maga társadalmi gyökerei. A kor „uralkodó” rétegének a paraszthoz — kevés kivétellel — éppen csak a „hivatalon” át volt köze — (jellemző jelenet-típus a „hatóság” előtt esetlenkedő paraszt bárgyúan hamis „humorisztikus” figurája) —, s az írók, még a néphez közelálló írók egy része, sokszor például Tömörkény is —, ezen a hivatalnok-úri szemüvegen át nézi a parasztot, félig-meddig lekezelve azt; így adnak aztán a paraszt szájába ostobán döcögő tömönatos, vagy vakkantásszerű dialógusokat, így festik hibbantán lassú észjárásúnak, „csavaroseszűnek”, pöszmötölő hülyének a „pórt”, némi szelíd elnézéssel, s azzal a ki nem mondott hátsógondolattal, hogy a paraszt mégsem teljesértékű ember, mégsem egészen ember.

Ezt az eleve téves „magyaros”-népi stílusformát tette a maga stílusának alapjává Gárdonyi, megteremtve ezzel, akaratlanul is, a magyar „világosság-nak” azt a tökéletesen hamis hiedelmét, miszerint a magyar stílus világossága azonos a tömönatos tömörséggel, numerozitása a döcögősséggel, észjárása a botorkálással. Ez az egész elképzelés — (s Gárdonyi aztán következményeiért igazán nem tehető felelőssé) —, olyan képtelen legendát teremtett a magyaros stílusról, amelyet nem lehet igazolni sem a nép elbeszélésmódjából, sem a régi magyarosság szövegeiből. Hogy ez a stílus nem népies, az kétségtelen; de nem is par excellence magyaros, (legfeljebb csak a századforduló elképzelése szerint az), hiszen a valóban nagy magyar stiliszták, s elsősorban éppen a

³ Behatóan elemzi őket Sik Sándor: Gárdonyi, Ady, Prohászka c. művében.

⁴ A menekülő Gárdonyi. Vigilia 1947 november.

legnépiesebbek, éppen az ellenkezőjét bizonyítják: azt, hogy észjárásunk és stílusunk igenis a bővebb áradás, a nagyobb ívű mondat szerkezetek, a szélesebb s oldottabb dikció felé hajlik, s nagyon is el tudja viselni akár az intellektus, akár a bonyolultabb hangulati árnyalás súlyát. Bizonyára azért fogadta be oly hajlékonyan a magyar stílus azt a hatást, amely története folyamán alighanem a legdöntőbb volt: a skolasztikáét — mint Pázmány s a hitvitázó irodalom példája mutatja.

Senki nem tagadhatja, hogy Gárdonyi stílusának vannak komoly erényei, hogy egyes plein-air képei kitűnőek, hogy sokszor van drámai ereje, (bár sokszor a tömörség drámaiságát a kopárságig hajszolja); csak éppen nem ez az „igazi” magyarosság. Alapjában véve pseudo-népies műnyelv ez, mutatis mutandis épúgy műstílus, mint akár Babitsé. Csakhogy míg emez az intellektualitással túlterheli, addig Gárdonyi intellektualitásától inkább megfosztja a stílust.

Talán éppen ez a „könnyűség” — az, hogy a megértésben alig-alig ró terhet az elmére —, talán éppen ez teszi többek között oly közkedvelt ifjúsági olvasmánnyá az „Egri csillagok”-at, vagy „A láthatatlan ember”-t. Egyik sem mély megidézése a történelemnek, s mindkettő meglehetősen naívnak hat akár Móricz „Erdély”-e, akár — hogy igazán távoli nevet idézzünk —, Walter Scott mellett; de szórakoztatnak s valóban van pedagógiai értékük is. A történelem nagy erőihez, a történelmi feszültségek érzékeltetéséig természetesen itt sem jut el Gárdonyi; egyetlen mozgalmas és nem egyszer színpadias freskóvá látja egybe a multat; ám ebben is korának gyermeke, s kora fölszínességét viseli magán. S nem véletlen, hogy ott a legjobb, ahol a téma nem adott módot neki semmiféle lelkes vagy tudálékos teatralitásra, hanem ellenkezően, áhitatra kötelezte és tendenciamentes ábrázolásra szorította. Egyetlen műve, amelyek alighanem az ifjúsági irodalom körén kívül is maradandó érték, az „Isten rabjai”.

Egyébként azonban nem „a magyar realista”, mint sokan vélik, hanem inkább annak a naturalizmusnak sajátos magyar képviselője, amely az irodalmat valaminő kívülről vett, s nem az ábrázolt anyag organizmusából önként fakadó, tehát benső elv illusztrálásaként fogta föl. Mert a naturalizmus nem erkölcsi, hanem esztétikai fogalom.

Rónay György

WEÖRES SÁNDOR AZ ISKOLÁBAN

— Egy paradoxon kórképe —

A „progresszívek”, akik az „ösztonélet felszabadulását” prédikálják, voltaképp és tudtukon kívül egy példátlan arányú Reakció harcosai: az Emberi Haladás egész eddigi iránya ellen.

Babits M.: Az írástudók árulása.

Nem új fölfedezés, hogy a pubertás éveibe lépő gyerekek jórésze könnyen rákap a veírsírára, vagy éppen naplóiban igyekezik növekvő erejű élményeit lerögzíteni, kibeszélni, szavakká váltani mindazt a titkot, ami néma kísérettel követi, korlátozza, őrizi valódi magányát. Tanárok, pszichológusok, szülők bő tapasztalatokkal és sok ízben beszámoltak már e gyermekírásokról, amelyeket még hasonlóképen sem nevezhetünk irodalomnak, költészetnek, hamarosan kifejtendő okokból. Ez okok kifejtését egy általánosiskolai magyar tanár beszámolójához (Válasz — 1947, 11. sz. 414. o.), V—VI. osztályos (tehát 10—12 éves) tanítványainak „irodalmi” működéséről közölt adataihoz, s a gyerekek önállóan kiadott folyóiratához, verseihez fűzzük. Hogy ezt egyáltalán tesszük,

s megtenni szükségesnek érezzük, arra nem pusztán irodalmi szempontok indítanak, mert a kérdés, ahogyan első pillantásra látnivaló, nemcsak irodalmi érdekű, szempontjaink azonban nem is merőben pedagógiaiak, mert a kérdés, ahogyan mi látjuk, egész szellemi életünk mai zavarát érintő feleletet követel tőlünk. A kérdés, melyet Rákosi Zoltán, a tanár, e „gyerekköltészet” sugalmazója egy nyilvános vita alkalmával vetett föl, már magában is eléggé tükrözi a szellemi zavart, ezt az úttalan utak felé kapkodó tájékozódást, mely ma már kihatolva az irodalomnak a háború előtt még szükségszerűen zárkózott köreiből, mindenütt elterjeszti az idegesség ragályát. Művészet-e, amit a gyerekek csinálnak, s ha igen, akkor tulajdonképpen mi a művészet? — erre vár feleletet R. Z. és lelkes, feltűnően nagyszámú tábora. Ebben a hozzászólásban azonban hiába keresik a művészet fogalmának új tisztázását, az „értékelés revízióját”, mert legfeljebb azt a fogalmat fogjuk revidálni, amit ők, s az őket sarkaló irodalmi irányzatok oly oktanul-makacsul hirdetnek. A kérdés, ahogyan mi látjuk, a kérdezőkre s a gyermekekkel való irodalmi kísérletezés mai népszerűségének okaira, a homályban fejtett irodalmi válság végső, megdöbbentő következményeire derít fényt.

Ismételjük: nem új dolog, hogy gyerekek írogatnak. Ez a tény nem is indítaná még R. Z.-t bőbeszédű, hangos propagandára, s minket sem arra, hogy beszámolójának szellemét veszélyesnek s polémiára érdemesnek minősítsük. Ő azonban arról számol be, hogy a gyerekek érdeklődését fölhasználva, maga az, aki ráveszi őket az írásra, tehát ösztönző irodalmi példák segítségével, irodalmi alkotásra nevel. De még ez sem új dolog. Tolsztoj is elmondja önéletrajzi följegyzéseiben az övéhez látszatra hasonló kísérletének történetét. A jásznaja-poljanai iskolában parasztyerekekkel íratott elbeszélést egy közmondásra. A próbatétel váratlan ötlethől fakadt, a gyerekek először meghátráltak előle, később azonban nagy izgalommal vettek részt a közös költői alkotásban. Tolsztoj elbámult legnagyobb részét egybehangzó és találó ítéleteiknek akár az elbeszélés szerkezetére, akár a személyek körülményeire és jellemrajzára vonatkoztak. Különösen két gyerek szolgált meglepetésekkel, a művészi ábrázolás helyességével, s a művészi igazságra vonatkozó követeléseikkel. Az egyik gyerekekben, aki később ismert író lett, rendkívül ki volt fejlődve, ami minden művészetben a legfontosabb, a helyes mérték érzéke. Zarnoki bosszankodással utasította el a többiek fölösleges észrevételeit. „Sokáig izgatott volt — írja róla Tolsztoj — és nem tudott elaludni; s én képtelen vagyok visszaadni azt az izgalmat, örömet, szorongást és csaknem büntudatot, amit azon az estén éreztem. Éreztem, hogy ezen a napon a kéj és a fájdalom egész világa tárult föl előtte — a művészet világa; úgy tetszett, mintha lestem volna valamit, amit soha sincs joga egy embernek látni: a költészet titokzatos virágának születését. Borzadást és örömet éreztem... borzadást — mert ez a művészet új igényeket ébresztett, kívánságok egész világát, amely, mint az első pillanatban tetszett, nem felelt meg annak a miliőnek, amelyben a tanulók éltek. Tévedés nem volt lehetséges. Ez nem véletlen volt, hanem tudatos alkotás. Az az érzésem volt, mintha egy homályos üvegfalon keresztül, galádul megfigyeltem volna a méhek munkáját a kasban, amelynek rejtve kell lennie a halandó szeme elől; úgy rémlett, mintha tévútra vezettem volna a parasztyerek tiszta, primitív lelkét”. Örömmel vegyes büntudatot érzett Tolsztoj, s erős morális érzéke megakadályozta, hogy az egyszeri próbát nevelési módszerre építse ki. R. Z., aki már közel egy esztendő módszerének eredményeit mutatja most be, hangot sem ad a morális aggodalomnak, amit nyilván nem is érez. Óriási a különbség, ami ezzel megmutatkozik, s okot ad arra, hogy magatartásában ne csupán a két pedagógiai felfogás különbségét keressük, hanem legtágabb vonatkozásait a korról, mely egyáltalán lehetővé teszi, kívánja és eltűri a morálnélküli pedagógiát. Ehhez azonban helyet kell szorítanunk itt egy rövid kortörténeti vázlatnak.

E század szellemi élete nálunk is az aktív forradalom programjaival in-

dult a művészet és társadalom képének átalakítására, de az átalakulás helyett annak jobbára csak korcs tüneteit teremtette meg. Következésképpen nem is lehetett ébresztő hatással a közönségre, vagy a hivatalos közvéleményre — minden forradalmiság megrekedt az egymásnak dolgozó írók szűk körében. A társadalomnak nem volt kapcsolata a szellemi élet igazi kialakítóival, akik — már csak azért is — megrögzöttek egy bizonyos passzív, tehetetlen forradalmiság paradox állapotában. Amit ők nem tudtak véghezvinni a társadalomban, s amit a társadalom nem tudott véghezvinni nélkülük, azt meghozta a háború, a kívülről jött fölszabadulás. A paradox állapot ezáltal áthagyományozódott a háború utánra is, s ha lehet, még paradoxabb helyzetbe juttatott mindnyájunkat: a kipihent forradalmi erők kárpótolni akarják magukat s könnyűszerelemmel betörnek a háborús élményektől megpuhított, erkölcsseiben meglazult társadalomba és sokszor hivatalos támogatással elérik annak egyébként legvédettebb, ma pedig legvédtelenebb területét, az iskolát. A forradalmi tünetek másodvirágzásával, az elkésett álforradalommal kárpótolják most magukat azok az uralomrajutott törekvések, amelyek a maguk idejében és a maguk erejéből nem tudtak érvényesülni és — „eső után köpönyeg” — romboló erejüket élik ki akkor, amikor meg kellene indulnia az építésnek. Sokan, akik haladóknak nevezik magukat, egy korábbi állapotban, a forradalmárság hőskorában igyekeznek megrögzíteni a társadalmi és szellemi életet: „forradalmi dogmatikák” korát éljük e mélyen belénk ivódott paradoxon bővületében, hivatalos fórumok, közkézen forgó folyóiratok, szellemi emberek és tömegek szomjaznak egy idejét mult s a valóságban át nem élt állapot illúziójának romantikáját. A forradalom, amiről beszélünk, irodalmi perspektívában az ösztönök felszabadításának, az értelmi és erkölcsi kötelekek lerázásának tanát jelenti, szabadulni akarást az „értelmes”, „természetes”, és „normális” világból.

Az olvasó, akit a most vázolt kor irodalma bizonyára rászoktatott a felületes és indokolatlan vélemények tudomásulvételére, valószínűleg szeretné már tudni, hogyan jutunk el így R. Z. nevelési kísérletéhez, amelyről jóformán még semmi adatot nem közöltünk vele. Előbb azonban Weöres Sándor „Hangcsoportok” című írásművéhez kell eljutnunk, mivel annak a művészetszemléletnek, melyre R. Z. rá akarja venni tanítványait, s általában egész vállalkozásának alapot és indíttatást, vallomása szerint, ez adott. E vállalkozásban maga a művészet lép föl nevelőnek, amit így általánosságban csak helyeselhethetünk, ha e szónak nem volna ma egy csomó egymásnak ellentmondó értelmezése. A főnti történeti vázlat tanúsága szerint a mesterséges szellemi anarchia korát éljük, amelyben az érdeklődés perifériájára szorulnak az olyan humanista csoportok, világos fejek, mint az Illyés Gyuláé. Előnyben vannak a zavarosak, trónon ül a romantika, egyszerre két ellenkirállyal: a materializmussal, s a minket érdeklő másikkal, az ösztönök felszabadító pszichológizmussal. Ma már nem csodabogár, aki a Főiskolán Picassonak a valóság repeszdarabjaiból összehordott képein tanítaná anatómiára a fiatal festőket. Oregedő, vagy egészen fiatal művészek tudják vagy érzik csak, hogy e romantikát, mely régen idejét múlt, mesterséges lélegzetvétellel tartja életben a későn feléje irányult érdeklődés. A művészet fogalmának legalább három értelmezése használatos ma: a materialista, a pszichológizáló — a két népszerű —, s legkevésbé a harmadik — az örök —, az esztétikai. Weöres Sándor költészete a pszichológizáló értelmezésen alapszik, vagyis az esztétikának a modern mélylélektan szőröstül-bőröstül átvett tételeivel való felcserélésén. Az ösztönök vizsgálata, szerepe — többek között a művészetben is —, tárgya a mélylélektan — Weöres költészete azonban célul tűzi maga elé az ösztönök kizárólagos szerepeltetését a művészetben, s egyetlen értékkritériuma megint csak az ösztönöség. Az esztétikai felfogás, melyet a művészet több évezredes fejlődése edzett és igazolt, nem mond ellent a mélylélektan megállapításainak, sőt — hasonlóan az euklideszi geometria jelentőségéhez az összes lehetséges geometriák között

— egy bizonyos ponton, a közlés lélektanában találkozik és egybeesik vele, határesetévé válik. Az alkotás valóban ösztönös tevékenység, de —amíg művészet —, a közlés igénye vezeti. Az esztétika a közlés tényével s feltételeivel kezdődik és végződik, ami belőle mindig igaz marad, az egy-két világos, mondattal megfogalmazható, de e rövid távon mégis megjárja az utat ösztöntől társadalomig, lélektantól morálig. Ezt az utat a művésznek is meg kell járnia; vagyis nem elég, ha az ösztönös elmélyedés, a „participation mystique” fokán találkozik a kollektívummal, mindnyájunknak az ő számára nyitva álló közös öséményével, hanem újra föl kell onnan emelkednie az aktuális társadalmi kollektívumhoz, a „természetes”, „normális” világba, hogy az „értelmes” közlés révén gazdagítson bennünket azzal a tenger fenekén talált kincssel, aminek hiányától szenvedünk a felszínen. Az az alkotás, amely nem él a közlés lehetőségeivel, bármennyire is a művész ösztönei vezetik, csak az alkotó személyiségének határáig tekinthető művészetnek. Az ilyen művészetre pedig maga C. G. Jung, a kitűnő mélypszichológus olvassa rá az ítéletet: „Das Persönliche ist eine Beschränkung, ja sogar ein Laster der Kunst. Kunst, die nur oder vorwiegend persönlich ist, verdient es, als Neurose behandelt zu werden.”

Ezután pedig vegyük elő a verset, amelyen ma irodalomra akarnak nevelni gyerekeket. (Weöres Sándor: Elysium, 75. o.)

Hangcsoportok:

Ange amban ulanojje,
balanga janegol,
mohitule e mánte
u kuaháj imanan... stb.

A tanárt — beszámolója szerint — bántotta, hogy a tanulás „jól ment”, növekvő szorongással éreztem — írja —, hogy e zavartalansággal párhuzamosan a problémátlan beilleszkedés kezdi megülni az osztályt, a tanárt egyaránt. Ekkor olvasta föl a gyerekeknek a főnti rejtvényeket, hogy fejtsék meg őket. Mi volt a gyerekek véleménye a halandzsaversről? Ime: „Komoly, kinyomtatott költő létére azzal foglalkozik, hogy becsapja olvasóit!” „Rosszul sikerült kitolás!” „A költő elmebeteg, bolond”. Ez az ellenállásuk azonban elmúlt, „a gyermekek megszerették a verset, rajta keresztül rájöttek a költészet ízére”, s hamarosan kisütötték, hogy Arany János („a nyelvűvész, a ritmusok mágusa” — írja R. Z. —, aki viszont, s éppen ezt ne feledjük „történelmi, kulturális feladatokat végzett el”), tulajdonképen szintén halandzsát ír (Családi kör). „Hogy a felnőttek is halandzsáznak? Ez már Kosztolányiról is kiderült, sőt valami ehhez hasonló Aranyról is. A következő alkalomra már többen saját maguk írtak halandzsát”. Írtak persze mást is. Olvassunk el egy ilyen R. Z. lombikjában készült gyerek-verset:

„Félelemmel járok,
S átlépek egy kis árkot,
Félelmemben nem látok s nem járok,
Visszalépelem az árkot.”

Művészet-e — kérdezik —, amit a gyerekek csinálnak? Ha elegendő hozzá az ösztönösség kritériuma, akkor az; de akkor is felelőtlen merénylet őket behajszolni az ilyen vers megírásával természetszerűen együttjáró öntudatlan feszültségbe, mely a maga egyensúlyozására igen könnyen támaszt — (s nemcsak „gyerekköltőnél”) neurotikus és morális zavarokat az öntudatban, illetve éntudatban. A nevelő voltaképeni feladata az lenne, hogy ezt az öntudatot, az ép személyiség biztosítékát erősítse, vagyis a társadalomra, a társadalomban való elhelyezkedésre neveljen, s az amúgy is hevesen feltörő ösztönigényekkel szemben kiépülő védőfalak alapkövét lerakja. Ehhez hívja segítségül a művészetet, ne pedig ahhoz, hogy a neurozisz megszületésénél bábáskodjék. Arany János

„Családi kör”-e nemcsak arra jó, hogy Weöres Sándor költői irányzatát igazoljuk vele félrevezethető gyerekek előtt, hanem a humánus fölszítására is. A művészet mindig támogatni tudja a nevelést, ha annak az a célja, hogy a gyerekek, vagyis a jövő társadalma számára fölhasználja az igazi esztétikum morális erejét. — Reméljük, hogy a kérdésnek ezt a vonatkozását képzett pedagógusok fogják tisztázni hozzászólásaikkal.

Mi itt arra törekedtünk, hogy kellő megvilágításba helyezzük számos szellemi betegségeink egyik sokatmondó tünetét. A ragálynak, melyet a régóta hiányos kritikai gondolkodás hibájából szabadon csiráztatott ki az irodalom, ma már ott kell útját állni, ahol legmesszebbre terjeszti mérgező lehelletét. Ez a feladat nehéz, mert mindenfelé körmönfont paradoxonok alakítják mai életünket, s bonyolult ütvésztkön át lehet csak elébevágni a veszélynek. Az ösztönösség dogmáját hirdető művészet elsöpörte a fejletlen esztétikai ellenállást, s ma már nincsenek köztudatban azok a fölismerések, amelyekhez folyamodva könnyűszerrel meg lehet magyarázni azokat az esztétikainak, s morálisnak is nevezhető veszteségeket, amelyeket a társadalom fog ezért a válságért megfizetni, s fizet meg már most is. Egy átálmódott forradalom homályos illúziójába menekül a kor, s kedvez a romantikának, ami művészek és közönség figyelmét a valóságos, konkrét, aktuális társadalomtól, mai életünk közös problémáitól egy közös, de ösztöneink mélyén meghúzódó mult felé fordítja s fölmenti a morális helytállás éberségének humánus követelménye alól. Mire eljön az a művészet, mely az értelem és az erkölcs javára jelenné tudja váltani az ősi közösség „kollektív öntudatlanban” rejlő primitív, elemi erőit, valóban öntudatlan, anarchikus csőcselékkel fogja szemközt találni magát. A művészet századokon át segítségére volt az iskolának, most ő szorul az iskola segítségére, arra, hogy egy álforradalom népszerűsége ellen nyújtson védelmet a szellemnek, a forradalomba kényszerített humanizmus harcos eszközeivel.

Rozgonyi Iván

AMERIKAI KRÓNIKA

Négy amerikai egyházmegye: Albany, Buffalo, Cleveland és Galveston ünnepli ebben az esztendőben alapításának századik évfordulóját.

A katolicizmus a fenti egyházmegyékben természetesen sokkal régibb multra tekint vissza, mint az a száz esztendő, melyet az évforduló jelez. Szent Isaac Jogues és Szent John de Lalande például pontosan kétszáz esztendővel az „Albany”-i egyházmegye alapítása előtt szenvedett mártírhált. 1632 és 1790 között ez az egyházmegye a Rouen-i, majd a Quebec-i püspök fennhatósága alá tartozott. 1790 után egészen az önálló Albany-i egyházmegye felállításáig e terület a Baltimore-i püspök alá tartozott. A jelenleg kormányzó Edmund F. Gibbons püspök közel 20 esztendőös megfeszített munkáját dicséri az az óriási fejlődés, melyen az egyházmegye ebben az időben keresztülment.

A legutolsó rendelkezésre álló adatok szerint az Albany-i egyházmegyének 258.295 hívője volt, kiket 183 egyházközségben és 68 misszióban 472 pap szolgált. Az egyházmegye katolikus tanintézeteit közel 50.000 növendék látogatja.

A „Buffalo”-i egyházmegye területén az első misét 1678-ban mondotta Hennepin franciskánus atya. Az amerikai forradalom után e missziós terület újra fejlődésnek indult, s 1848-tól kezdve püspökei mindig szoros kapcsolatban állottak a munkássággal, mivel Buffalo városa, a püspöki székhely már a század eleje óta igen fontos belvizi kikötő volt. Így Quigley püspök 1899-ben az akkori kikötői munkás-strike elsimítása körül országos hírnévre tett szert.

A „Buffalo”-i egyházmegyének 629.267 hívője, 777 papja, 237 egyházközsége és 36 missziója van. Katolikus iskoláit közel 98.000 növendék látogatja.

A „clevelandi” egyházmegye területén szintén már 100 esztendővel az egyházmegye megalapítása előtt is folyt missziós tevékenység. Előbb jezsuiták, majd dominikánusok és redemptoristák tevékenykedtek itt s küzdöttek a pogányság, majd a vallási türelmetlenség ellen. Az egyházmegye püspökei: Amadeus Rappe, Richard Gilmour, Ignatius Horstman, John Farelly, Joseph Schremps és Edward Hoban következetesen harcoltak a vallás és a szociális igazságosság elveiért. Gilmour püspök biztosította például a fegyintézetek lakóinak vallásgyakorlását és harcolt a faji igazságtalanság ellen. Schremps püspök 24 éves uralkodása alatt rendkívül sokat tett az európai bevándorlók és köztük a nagyszámú clevelandi magyarság érdekében. Az egyházmegye 443.976 hívőjét 707 pap szolgálja, 189 egyházközségben és 1 misszióban; katolikus iskoláit 64.000 tanuló látogatja.

Texas állam területén az első egyházmegye a „galvestoni” volt, noha az első hittérítők már 300 évvel ezelőtt működtek ott. Az indiánok között már 1769-ben 15.000 katolikus híve volt az Egyháznak, azonban előbb a spanyol gyarmati kormányzat, majd az önálló texasi állam korlátozta a katolicizmus terjedését. John Odin (1847—1862), Claude Dubuis (1862—1881), Nicholas Gallagher (1881—1918) és Christopher Byrne (1918—) püspökök alatt az egyházmegye állandóan fejlődött, úgyhogy ma 246.054 hívője van, kiknek 120 egyházközségben és 79 misszióban 260 lelképásztor áll rendelkezésre. A katolikus tanintézetek tanulóinak száma megközelítően 32.000.

*

Az argentin nép többsége, legalább névleg katolikus. Formális nevelésüket azonban 1884 óta a vallástól majdnem teljesen elszigetelten nyerik. Az állami iskolák, melyek valóságos monopóliumot élveznek, hivatalosan semlegesek e tekintetben. Tekintettel arra, hogy a katolikusok nagy része Argentínában az állami iskolákat látogatja, a katolikus Egyház kezdettől fogva ellenezte ezt az úgynevezett semleges iskola-rendszert, azonban nem sok hatással. Az 1943. évi forradalomig nem sok változás történt ezen a téren. Ebben az esztendőben azonban a forradalmi kormány elrendelte a vallásoktatás bevezetését az állami iskolákban. 1947 elején a Perón-kormány e rendeletet a törvények közé iktatta. A katolikus közvélemény azonban jelentős mértékben megoszlott e törvény mögött rejlő esetleges szándékok tekintetében. Sokan attól félnek, hogy a kormány ezt csupán mint csalétket használja a katolikus tömegek támogatásának elnyerésére. Caggiano bíboros egy alkalommal rámutatott arra, hogy a vallásoktatásra vonatkozó törvényt lehet támogatni anélkül, hogy ezzel különösképpen elköteleznék magukat a hívek a Perón-kormány mellett. A gyanakvás azonban nem egészen indokolatlan, mert a törvény kimondja, hogy a hitoktatókat a kormány nevezi ki az Egyház által e célra felhatalmazással felruházott személyek közül. A szélső nacionalista elemek az Egyháznak juttatott hatáskört élesen elítélték, s így alaposan gyanítani lehet, hogy vannak olyan elemek, melyek a vallásoktatást az állam kizárólagos hatáskörébe utalnák. E felfogás szerint a vallás csupán egyike volna az állam érdekeit szolgáló eszközöknek. Az állam által irányított vallásoktatás veszedelmet jelent mind a vallásra, mind pedig az államra nézve — írja az egyik argentin katolikus lap. Az argentin katolikusok világosan leszögezik, hogy a fenti törvénnyel nem tekintik a katolikus nevelés kérdését megoldottnak. Az argentinai katolicizmus arra törekszik, hogy megvalósulhasson a nevelés szabadsága, melynek keretében önálló katolikus iskolákat létesíthet és ezek az iskolák részesednek megfelelő arányban köztámogatásban.

*

Harold C. Gardiner S. J., az „America” című katolikus folyóirat irodalmi szerkesztője érdekes cikkben számol be az amerikai katolikus könyvkiadás időszzerű kérdéseiről. Gardiner atya kérdőívet küldött ki kb. 600 katolikus könyvkereskedésnek, s cikkének anyagát e kérdőívekre beérkezett válaszok képezik.

Elsősorban megállapítja, hogy az amerikai könyvkereskedések évi forgalma 6'8 millió dollárra tehető. Tekintetbe véve azt, hogy Amerikában 15 millió könyv-olvasó korban levő katolikus van, ez azt jelenti, hogy átlagban minden katolikus évente 50 centet költ a katolikus könyvkereskedésekben, katolikus könyvekre. Ezzel szemben országos viszonylatban az amerikai 2'88 dollárt költ évente világi könyvre, beleértve a tankönyveket is. Egy másik szempont, melyet figyelembe kell venni, az, hogy a katolikus könyvkereskedések vásárlóinak 47 százalékát egyházi személyek teszik ki. Mivel Amerikában az egyházi személyek száma jelenleg kb. 190.000 főre tehető, ez azt jelenti, hogy az Egyesült Államok 2'45 millió katolikusának kevesebb mint egy százaléka vásárolja a katolikus könyvek 47 százalékát. A katolikus könyvkereskedők véleményéből kiderül, hogy a katolikus könyvkiadás legnagyobb problémája az, hogy a katolikus könyvkiadók módszerei és kiadói politikája elavult, maradi és gyakran még az általánosan elfogadott kiadói gyakorlattal is ütközik.

Szentkirályi József

SOMMAIRE. *François X. Szunyogh O. S. B.*: Le quatorzième centenaire de la mort de St. Benoît. (Selon l'auteur, la vie de St. Benoît présente en raccourci toute l'évolution de l'idéal monacal à partir de l'anachorète jusqu'au moine vivant dans la communauté du monastère. Grâce à la souplesse de la Règle, après quatorze siècles, des congrégations les plus modernes, les plus adaptées aux besoins de nos jours s'inspirent encore, de cet idéal comme en Hongrie celles des Soeurs Sociales et de la Mission Sociale. — *Alexandre Sik*: Poésie du Cycle de la Vierge. — *Oddone S. J.*: La liberté de presse. (Traduction de l'article paru dans *Civiltà Cattolica* traitant les principales conceptions de la liberté de presse: étatiste, libérale et chrétienne. Le droit de la liberté de presse n'est pas absolu, il doit être limité par des considérations morales.) — *Paul Toldalaghy*: Poésies. — *Pierre Emmanuel*: Dialogue devant la mer. (Texte hongrois de la conférence faite par M. P. Emmanuel le 12 novembre 1947 à la Confédération des Écrivains Hongrois. L'auteur confronte Valéry et Claudel, types extrêmes de l'humanité pour tirer de leur double façon de se poser devant ou dans l'élémentaire — figuré par la mer — certaines références de leur esthétiques différentes. Tandis que pour Valéry la parole ne sert qu'à constater les apparences, pour Claudel la vraie raison de la parole est d'animer le réel. Pour Valéry le langage n'est qu'un mauvais compromis entre l'esprit et les choses, pour Claudel un moyen de la connaissance métaphysique qui s'achève par le salut.) — *Ladislav Cs. Szabó*: Le Paradis méditerranéen. (Voyage poétique dans le temps à la recherche du sens profond de Rome, maître apirituel de l'humanité. L'auteur évoque les amoureux d'Italie nés de races diverses se répondant à travers les siècles et témoignant de l'unité fondamentale de la culture européenne.) — *Poésies de Milton, T. S. Eliot et Chesterton* traduites par Laurent Szabó. — *Gabriel Thurzó*: La dernière minute. (Nouvelle.)

CHRONIQUES. *Guillaume Juhász*: Tihámér Tóth. (Commémoration du grand évêque et pédagogue hongrois à l'occasion de la parution des documents publiés en vue de son procès de béatification.) — *Georges Rónay*: Autour de Géza Gárdonyi. (A l'occasion de l'anniversaire de la mort de Gárdonyi, romancier hongrois, de vives discussions se sont engagées sur la valeur littéraire de son oeuvre particulièrement appréciée par une certaine couche de lecteurs petits bourgeois d'avant-guerre. Tout en protestant contre la confusion des points de vue esthétiques et moraux, M. Rónay fait le procès d'un public pharisien épris d'idylle qui goûtait le pseudo-christianisme, pseudo-populisme et pseudo-réalisme de Gárdonyi et restait insensible aux qualités des grands romanciers comme Eötvös, Kemény et Móricz qui ont représenté la réalité totale.) — *Ivan Rozgonyi*: Des enfants qui rimailent. (Critique d'une curieuse méthode pédagogique pour apprendre aux enfants à faire des vers.) *Joseph Szentkirályi*: Chronique américaine.

KEDVEZMÉNY A „VIGILIA” OLVASÓINAK ÉS ELŐFIZETŐINEK.

Mi az ÚJ EMBER Jókönyv Szolgálata?

Azért szerveztük az Új Ember Jókönyv Szolgálatát, hogy segítsünk a katolikus könyvkedvelő közönségnek a könyvek kiválasztásában és a csoportos vétel előnyeinek kihasználásával **jelentős kedvezményt** biztosítsunk. Irodalmilag képzett és katolikus szempontból teljesen megbízható lektorok által kiválasztott művek kerülhetnek ajánlott műveink közé. Csak így érhetjük el azt a célt, hogy megkíméljük a könyvvásárlót a csalódástól, hiszen helyette, nevében keresünk, válogatunk és bírálunk az egész világ könyvpiacán. Közel másfél éves működésünk után **máris komoly tényezőként jelentkezünk a könyvpiacra.**

A Jókönyv Szolgálat módszere valójában előfizetés és részletrendszer. Aki résztvevőként belép, évi 120 forint fizetésére vállal kötelezettséget, ennek ellenében legalább 144.— forint bolti árú könyvet adunk. A részvételi díj tetszés szerint havi 10.— forintos, negyedévi 30.— forintos, félévi 60.— forintos, vagy évi 120.— forintos részletben teljesíthető. 10.— forint ellenében 110 illetménypontot, évi 120.— forint után 1320 illetménypontot írunk résztvevőink javára, ami lényegében azt jelenti, hogy **tizenhét százalékkal olcsóbban jutnak a kért könyvhöz.**

A besorozott könyveink közül szabad választással lehet felhasználni az évi illetménypontok háromnegyed részét. Szépirodalmi műveken kívül ismeretterjesztő művek is szerepelnek választható könyveink között. Utóbbiak a modern tudomány minden ágát (atómkutatás, lélektan; etnológia) felölelik.

Vannak illetményköteteink, ide olyan műveket sorozunk, melyek feltétlenül értékesek és érdekesek, valamint nélkülözhetetlenek velünk egy világnézetű résztvevőink számára. Illetményköteteink pontértéke azonban nem haladja meg az évi 350 illetménypontot, azaz teljes pontértékének legfeljebb az egynegyedét. Eddig két illetménykötetet adtunk, az egyik a Kereszténység és demokrácia (91 ip.), a másik Sík—Juhász: Szeretet breviáriuma (250 ip.). E két illetménykötet összesen 341 illetménypontot vett igénybe.

Célunk, hogy minél nagyobb lehetőséget nyújtsunk a szabad választásra, s minél kisebb legyen az illetménykötetek pontértéke.

A kért könyvek szétküldését postai úton központilag intézzük, portó- és csomagolási költséget nem számítunk fel. Ezenkívül résztvevőink díjmentesen kapják negyedévenként megjelenő irodalmi tájékoztatónkat is.

Az Új Ember Jókönyv Szolgálata azon igyekszik, hogy **szoros kapcsolatot teremtsen az egyetlen katolikus folyóirattal, a Vigiliával.** Éppen ezért besorozott és szabadon választható könyvek közé iktatta a Vigilia egy esztendő előfizetését. Bizonyosak vagyunk benne, hogy az Új Ember Jókönyv Szolgálatában résztvevők közül nagyon sokan fognak élni azzal a lehetőséggel, hogy a könyvek között a Vigilia tartalmas példányait is megszerezzék. De hasonló kedvezményt szeretnénk nyújtani a Vigilia előfizetőinek is akkor, ha résztvevőnek jelentkeznek az Új Ember Jókönyv Szolgálatában. Ez a kedvezmény abból áll, hogy a Vigilia előfizetőinek a folyóirat járatása, ha a Jókönyv Szolgálatának is tagja, **1 évre nem 40, hanem 30 forintba kerül** és a az évi 1320 illetménypontból a Vigilia járatása 330 illetménypontot vesz igénybe. A fennmaradó illetménypontok felett oly értelemben rendelkeznek, ahogy azt előjáróban írtuk.

Az ÉLET KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

kiadásában az ÚJ EMBER kezdeményezésére 1947. év karácsonyára
megjelent

Thornton Wilder: Sorsom az ég.

A világhírű amerikai író izgalmas, mély, modern remeke.

Bolti ára félvászonkötésben Ft. 28.—
Pontértéke 190 ip.

Károlyi Amy: Körhinta.

Lebilincselő, elragadó, bájosan költői, mély és igaz mesék gyerekeknek, gazdag képanyaggal.

Bolti ára 15.—
Pontértéke 130 ip.

Kunszery Gyula: Fanyar mosoly.

A kiváló költő népszerű, humorista versei, költői levelei, balladái.

Sajtó alatt, bolti ára kb. Ft. 8.—

XII. Pius pápa és Roosevelt levelezése.

Korunk döntően izgalmas, alapvető dokumentuma.

Sajtó alatt, bolti ára kb. Ft. 12.—

Ezeket a könyveket a t. Olvasók és Előfizetők a rendes bolti áron is megrendelhetik, mégpedig azzal a kedvezménnyel, hogy a megrendeléskor a bolti ár felét kell fizetniök, a fennmaradó részt pedig két egyenlő részletben január 5-ig és február 5-ig az Új Ember kiadóhivatalában, postautalványon, vagy 7979. sz. Új Ember Kiskönyvtára e. csekkszámlán.

Új, választható könyveink.

Felnőtteknek való művek. Az érettebb ifjúság számára is alkalmasabbakat †-tel jelöljük. Zárójelben közöljük, hol található a Vigiliában a mű ismertetése és híralata. Ip.: illetménypont-érték.

Szépirodalom:

Gulbrandsen Trygve: Az éneklő erdő. 182 Ip.†

Kafka Margit: Színek és évek. 227 Ip.†

Molé Mathieu: Forradalomból a császárság felé. 273 Ip.

Rónay György: Új francia költők. 273 Ip. (Vigilia, 1947 június.)†

Sinkó Ferenc: Isten udvara. 164 Ip.†

Sóter István: Bűnbeesés. 455 Ip. (Vigilia, 1947 október-november.)

Steinbeck John: A kék öböl. 90 Ip. (Vigilia, 1947 szeptember.)

Szily Leontin: Rianás. 218 Ip. (Vigilia, 1947 október-november.)†

Tolsztoj Leó: Egy ló története. 218 Ip.

Török Gyula: A zöldköves gyűrű. 236 Ip.†

Wilder Thornton: Kabala. 218 Ip.

Woolf Virginia: Flush. 218 Ip.

Ismeretterjesztés, tudomány:

Carrel Alexis: Az ismeretlen ember. 327 Ip.

Carrel Alexis: Orvosok, kuruzslók, eretnekek. 364 Ip.

Eckhart Ferenc: Magyarország története. 382 Ip.†

Egy világ vagy egy se. (Atómkutatás, atómkérdés.) 200 Ip.

Reves Emery: A béke anatómiája. 472 Ip. (Vigilia, 1947 október-november.)

Rónay György: A regény és az élet. 455 Ip. (Vigilia, 1947 augusztus.)†

Magyar klasszikusok : †

(Művészi kötésben, bibliapapíron, egy kötetben.)

- Arany János összes költői művei. 682 Ip.
Babits Mihály összes versei. 818 Ip.
Csokonai Vitéz Mihály összes művei. 590 Ip.
Kölcsey Ferenc összes művei. 636 Ip.
Petőfi Sándor összes művei. 636 Ip.
Tómpa Mihály összes művei. 590 Ip.
Vajda János összes művei. 727 Ip.
Vörösmarty Mihály összes költői művei. 455 Ip.
Eötvös József összes regényei. 910 Ip.

Régebbi besorozott, választható könyveink:

Szépirodalom:

- Carossa: Elvarázsolt világ. 255 Ip.
Cather Villa: A félvér. 236 Ip.
Chesteron, G. K.: Pater Brown bölcsesége. 182 Ip.†
Dante—Babits: Isteni színjáték. 545 Ip.†
Homérosz—Devecseri: Odysseia. 436 Ip.†
Hronszky: Valaki meghal. 218 Ip.†
Järventaus Arvi: A mennyei mester. 273 Ip.†
Just Béla: Eszelősök. 110 Ip.
Knight Eric: Lassie hazatér. 210 Ip.†
Le Fort Gertrud von: Magdeburgi menyegző. 90 Ip.†
Manzoni: Jegyesek. 500 Ip.†
Mauriac Francois: A farizeus. 210 Ip.
Mauriac Francois: Ami elveszett. 145 Ip.
Spring Howard: Elsie. 364 Ip.
Szent Ferenc virágoskertje (Fioretti). 236 Ip.†
Undset Sigrid: Ida Elisabeth. 364 Ip.
Werfel Franz: A kispolgár halála. 164 Ip.
Wilder Thornton: Szent Lajos király hídja. 164 Ip.
Woolf Virginia: Orlando. 200 Ip.
Woolf Virginia: Clarissa. 260 Ip.

Ismeretterjesztés, tudomány:

- Allier Raoul: Kultúra és varázslat. 164 Ip.†
Bálint Sándor: Népünk ünnepei. 90 Ip.†
Chesteron G. K.: Aquinói Szent Tamás. 90 Ip.†
Diétz David: Az atómkor küszöbén. 182 Ip.†
Fenyvessy Jeromos: Fra Angelico. (Sok illusztrációval.) 318 Ip.†
Huxley Aldous: Tudomány, szabadság, béke. 127 Ip.†
Juhász Vilmos: Az atómkor új világa. 64 Ip.†
Juhász Vilmos—Sík Sándor: A szeretet breviáriuma. 382 Ip.†
Lénárt Ferenc: A lélektan útjai. 273 Ip.†
Marshall G.: Igy győztünk. 255 Ip.†
Moór Gyula: Tegnap és holnap között. 236 Ip.
Rosevelt: Harc a máért. Ip. 182 Ip.
Sík: Himnuszok könyve. 182 ip.

Már most jelezzük, hogy a jövő év elején új illetménykötetet adunk. Megjelentjük Maisie Ward Chesteron életrajzát magyarul, amely 1944-ben történt megjelenése óta hatalmas karriert futott be és a kezeink között lévő angolnyelvű példány a 33-ik ezerből való. Az illusztrációkkal, néhány eredeti kézirattal ellátott Chesteron-életrajz, úgy véljük, meg fogja nyerni közönségünk tetszését.

A Vigilia-előfizetők minden befizetésüket, akár előfizetés, akár a Jókönyv Szolgálat részére szól, a Vigilia 37.343. sz. csekkszámájára eszközölgék.

Az illetménypontokat a könyvkiadók december 1-i árai alapján állapítottuk meg.

KARÁCSONYI AJÁNDÉKUL

	Ft
Dr. Szives Béla : A Tövisfalvi Tisztelendő. Regény	20.—
Zaymus Gyula : A bujdosó/áltos. Történelmi regény	20.—
Magyary Judit : Az örök kedves. Leányregény	10.—
Schnattner Szigfrid : Mindennapunk Istenszolgálat. Főleg papok és egyháziak részére szebbnél-szebb gondolatok az év minden nap- jára	10.—
Walter János : Napsugarak. Egyházi beszédek a Szentírás nyomán az év minden vasár- és ünnepnapjára	30.—
Dr. Hajdók János : Bolond lyukból bolond szél fúj	8.—

Karácsonyi levelezőlapok és üdvözlőlapok :

Egyszínű, mélynyomásos kivitelben levelezőlap	—30
Színes kivitelben levelezőlap	—40
Színes remekszép, nagyobb alakú levelezőlap	—50
Színes karácsonyi üdvözlőlap	—30
Egyszínű karácsonyi üdvözlőlap	—20

Borítékkal együtt 10 fillérrel drágább !

Karácsonyfadíszek :

Kicsi színes gömbök 1 doboz 12 drb 9.20, csúccsal 8 drb	10.—
Közepes nagyságban 12 drb	14.—
Nagyobb kivitelben 12 drb dobozban 17.—, 34.— és	52.—

Nevelőhatású társasjátékok :

Utazás a Jézuskához. Menjünk Jézus Szívéhez. Darabonként	5.—
Lassan járj, tovább érsz ! Szórakoztató kockadobásos játék	5.—
Kócos Kata. Kártyajáték	2.—
Kivágható játékok : Feszty Masa : Nagyboldogasszony. Művészi kiv.	10.—
Árpádházi Szent Margit a gyönyörűséges Margitszigeten	3.—

Fentiekén kívül igen sok ifjúsági könyv, meséskönyv, játék, karácsonyi ajándéktárgy kapható.

Árjegyzékkel szívesen szolgál :

KORDA

Ipari és Kereskedelmi r.-t.
Budapest, VIII., Mikszáth-tér 4.

JÓ SZEMÜVEGET KNAPECZ-TÓL

SZEMÜVEGEK RECEPTRÉ IS. FOTÓCIKKEK.

IX., ÜLLŐI-ÚT 79. Az Örökimádás-templom mellett.

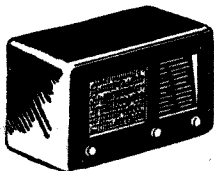
SCHUBAUER **BÉLYEGZŐK** Budapest, Duna-
és MITICZKY **JELVÉNYEK** utca 6. Telefon.

TALÁNYI SÁNDOR

FÉMNYOMÓ ÉS FÉMÁRU ÜZEM

Villamossági és háztartási cikkek

Budapest, VII., Izabella-utca 13. Telefon: 425-592.

Ingyen képes ismertető

Gyári új **RÁDIÓK** nagy választékban

Fizetési kedvezmény. Használt rádiók
olcsó árban

MOLNÁR MIHÁLY

SZAKÜZLETÉBEN

Bp., XI., Bartók Béla-út 41. Tel.: 258-214.

VAS, SZERSZÁM, HÁZTARTÁSI CIKKEK

IMREY MIHÁLY

Budapest, VI., Király-utca 53.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER
VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

Dr. **BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ**
Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. 2.

Új Ember

KATOLIKUS HETILAP

BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7.

KARÁCSONYRA KÖLNIVIZ, FÉSŰ és
MANIKÜRKÉSZLETEK dús választékban
NAGY DROGÉRIA, VIII., JÓZSEF-KÖRÚT 19.

FÉRFIKALAPOT KŐSZEGI kalaposmestertől
Főüzlet és műhely: IX., RÁDAY-U. 26. Fiók: CALVIN-TÉR. Múzeum-kr. sarok.
Nagy bel- és külföldi kalapraktár. **JAVÍTÁS.**

RETIKÜL
BÖRÖND **OLBRICH**-NÁL
PÉNZTÁRCA VI., TERÉZ-KÖRÚT 3. — TELEFON: 421—925.

Templomablak KÉSZÍTÉSE ÉS JAVÍTÁSA
MŰVÉSZI KIVITELBEN

KOPP és KOVÁCS OVEGFESTÉSZETE

KOPP FERENC ezüstkoszorús mester utódai
Budapest, VI., Székely Bertalan-u. 25.

 Nem tévesztendő össze a hasonló nevű, de más telephelyű céggel.

FIDELIO KONZERVEK
KIVÁLÓAK, OLCSÓK! KÉRJE MINDENÜTTI!

MAJOR JÁNOS
VAS ÉS HÁZTARTÁSI CIKKEK RAKTÁRA
BUDAPEST, VIII., RÁKÓCZI-ÚT 59.

ALAPÍTÁSI
ÉV 1890.

HAUER REZSŐ CUKRÁSZ
CUKRÁSZDÁJA ÉS CSOKOLÁDÉGYÁRA
Budapest, VIII., Rákóczi-út 49. * Telefon: 139—012